

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 3 (51), 2023

Харків 2023

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 3 (51) 2023

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Редакційна колегія:

І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; А. В. Доронін, д-р екон. наук, проф.; В. П. Гатило, канд. екон. наук; В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); І. Душек, Ph.D. in Economic (*Чехія*); Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. О. Зеленко, д-р екон. наук, проф.; Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); В. В. Лебедченко, канд. екон. наук; М. Ю. Манухіна, канд. екон. наук, доц.; С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); Д. С. Ревенко, д-р екон. наук, доц.; І. О. Самойленко, д-р екон. наук, доц.; Л. Стемплєвська, Ph.D. in Economic (*Польща*); М. С. Татар, канд. екон. наук, доц.; О. В. Тофанюк, канд. екон. наук, доц.

Відповідальний за випуск: Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 2 від 29 вересня 2023 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 2 від 26 вересня 2023 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2023

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2023

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.

А чи дорахувались українські ЗВО бюджетних місць на момент закриття приймальної компанії 2023 року? _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка**

Калінеску Т. В., Підмогильний С. С.

Прогнозно-аналітичні інструменти зміцнення економічної безпеки в процесі відновлення промислового потенціалу _____ 6

Машкіна А. С.

Оцінювання впливу інновацій на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань _____ 12

Плетньов М. В., Вахлакова В. В.

Оцінка спроможності громад та районів Донецької та Луганської областей _____ 20

Потелешенко П. В.

Стратегії розвитку розумного виробництва в індустрії 4.0: переваги та виклики _____ 27

• **Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок**

Кожем'якіна С. М.

Прогнози в бюджетному регулюванні розвитку економіки _____ 34

Колісніченко П. Т., Ушенко Н. В., Терещенко Е. Ю.

Методичні засади аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства _____ 42

Ліхоносова Г. С.

Моніторинг регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах в умовах фінансової турбулентності _____ 54

• **Менеджмент**

Заблодська І. В., Ахромкін Є. М., Ляшенко П. А., Бурбело С. О.

Компаративний аналіз показників спроможності громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій _____ 61

Abbasov V., Gorchieva T.

Current state and prospects for development of the meat and dairy industry in Azerbaijan _____ 71

Самойленко І. О., Гатило В. П.

Соціальна спрямованість енергетичної політики: українські реалії та досвід країн ЄС _____ 80

• **Маркетинг**

Крупський О. П., Воробйова В. В., Стасюк Ю. М.

Перспективи використання чат GPT у маркетингу _____ 89

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Штучний інтелект: освітні навички майбутнього _____ 98

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 100

Перелік рецензентів поточного випуску журналу _____ 102

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Tetyana Calinescu

Did the Ukrainian higher education institutions count budget places at the time of the closing of the admission company in 2023? _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• **Economy**

Calinescu T., Pidmohylnyi S.

Prognosis and analytical tools the strengthening of economic security in process of renewal the industrial potential _____ 6

Mashkina A.

Assessment of the impact of innovations on the socio-economic development of enterprises in the conditions of the knowledge economy _____ 12

Plietnov M., Vakhlakova V.

Assessment of the capacity of communities and districts of Donetsk and Luhansk oblasts _____ 20

Poteleshchenko P.

Smart manufacturing development strategies in Industry 4.0: benefits and challenges _____ 27

• **Finance, banking, insurance and the stock market**

Kozhemiakina S.

Forecasts in budget regulation of economic development _____ 34

Kolisnichenko P., Ushenko N., Tereshchenko E.

Methodological principles of analysis of the efficiency of the financial and economic security management mechanism of the enterprise _____ 42

Likhonosova G.

Monitoring of regulation of socio-economic rejection at enterprises in conditions of financial turbulence _____ 54

• **Management**

Zablodska I., Akhromkin E., Lyashenko P., Burbelo S.

Comparative analysis of indicators of community capacity in donetsk and luhansk regions taking into account pre-war and war realities _____ 61

Abbasov V., Gorchieva T.

Current state and prospects for development of the meat and dairy industry in Azerbaijan _____ 71

Samoilenko I., Hatylo V.

Social orientation of energy policy: Ukrainian realities and experience of EU countries _____ 80

• **Marketing**

Krupskyi O., Vorobiova V., Stasiuk Y.

Prospects of using GPT chat in marketing _____ 89

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Artificial intelligence: educational skills of the future _____ 98

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 100

The list of reviewers of the journal's current issue _____ 102

REQUIREMENTS

the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

А чи дорахувались українські ЗВО бюджетних місць на момент закриття приймальної компанії 2023 року?

Як відомо, в цьому році було використано широкій конкурсний підхід при зарахуванні студентів на бюджетні місця. Тому при конкурсі більш ніж 5 осіб на місце та більш ніж три особи за першим пріоритетом було зараховано по 1-2 особи на бюджетні місця у більшості вишів на економічні спеціальності. І все це має відношення не тільки до вступу на бюджетні місця першого освітнього рівня, але й на другий – магістерський. Виникає питання, а як це сталося і з якою ціллю було введено такий конкурс на другому році повномасштабної війни. Тобто все було зроблено таким чином, щоб ті випускники і студенти, що вже виїхали за кордон, залишилися там назавжди і більше не мали бажання вступати до ЗВО в Україні. Бо такі перепони до вступу як ЗНО (НМТ) або національні фахові тести, що були масштабно введені в цьому році на всі економічні напрями – існують тільки в Україні, а у більшості вишів Європи, навіть, надається можливість українцям навчатися безкоштовно. Тому залишаються багато питань щодо політики, яку проводить наразі МОН України, щоб повернути майбутніх фахівців, яким прийдеться відновлювати нашу економіку після завершення війни в Україні. А поки що сумно дивитись на набори до бюджетної форми освіти, навіть, на профільюючі спеціальності вишів: чи нам вже не потрібні авіатори, ракето та моторобудівники, конструктори, інженери транспортники, металурги та інші інженерні професії? То чому ж не вводяться персональні пільги щодо цього вступу? Або, як це раніше було, 3-х річне відпрацювання у тій сфері національної економіки, куди є особиста потреба сьогодні направити цих фахівців. Безумовно, найнижчі прохідні бали (130) щодо зарахування на технічні спеціальності та найвищі – на гуманітарні професії економічного спрямування не є тим шляхом щодо збільшення потоку вступників на технічні напрями освіти, бо як відомо, саме майбутні інженери потребують добрих знань не тільки з математики, але і з фізики, хімії, біології та інших фахових дисциплін. А як ці знання можна отримати, коли наразі більшість школярів випускників проводить заняття дистанційно. Та й сьогоднішні викладачі, перед початком навчального року, орієнтують майбутніх випускників на мінімальну віддачу і, навіть, попереджають заздалегідь, що поліпшені знання можна отримати тільки шляхом репетиторства. Також досвід минулого року показав, що ті школярі, що відвідували школу в очному режимі, у більшості випадків проводили їх у дистанційній формі, бо графіки відключення світла не дозволяли проводити заняття у другу зміну та проводити їх у сховищах без світла. І, навіть, повноцінне переведення усіх школярів на очну форму навчання з цього року, доводить, що більшість шкіл не можуть одночасно надавати знання в одну зміну, а будуть надавати у дві зміни. Тобто саме школярі випускники будуть навчатися у другу зміну і закінчувати свої заняття десь після 19:30. Ну це б було нормально в умовах мирного часу, а при тих же умовах воєнного часу, а коли залишаються проблеми постійних ракетних обстрілів, графіки енергетичних відключень в осінньо-зимовий час, то це все повертає всіх нас до ситуації, що мали в минулому навчальному році. А значить отримати якісне знання і в цьому навчальному році – це теж не проста задача. То ж можна вже будувати прогнози щодо майбутньої приймальної компанії 2024-2025 року.

Проте новий навчальний рік вже розпочався і хочеться вірити, що все, що не робиться – це на найкраще. Тож бажаємо всім освітянам успіхів, насаги, нескінченної віри в світле майбутнє нашої країни, оптимізму при виконанні своїх добрих та одвічних справ, благополуччя і перемоги нам всім на усіх фронтах!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Тетяна КАЛІНЕСКУ

УДК 338.27+65.012.2

JEL Classification: C53, O20, P41

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, ПІДМОГИЛЬНИЙ С. С.²

ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.01>

Постановка проблеми. Потреба в передбаченні економічної безпеки обумовлює необхідність розвитку і вдосконалення економічного прогнозування. Правильно вибрані прогнозно-аналітичні інструменти надають інформацію для прийняття виважених рішень щодо відновлення та розвитку наявного промислового потенціалу. *Метою дослідження* є вибір найбільш доцільного прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки щодо відновлення промислового потенціалу на різних рівнях управління: держави, регіону та суб'єкту підприємницької діяльності. *Методологічною основою дослідження* стали методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного аналізу щодо формування певних методик аналізу і оцінювання прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки, що дозволяють приймати правильні управлінські рішення у повоєнний і післявоєнний періоди з метою відновлення промислового потенціалу. *Основною гіпотезою дослідження* є припущення щодо вибору найбільш доцільного прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки, що дозволить відновити промисловий потенціал та розширити сфери підприємницької діяльності. *Виклад основного матеріалу дослідження.* Доведено, що до прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки можна віднести різні моделі, що можуть бути описані будь-якими видами рівнянь. Проте ці методи не можуть вибиратися довільно, вони мають відповідати об'єктивним особливостям здійснення прогнозів, досвіду діяльності передових суб'єктів господарювання відносно відновлення своїх промислових потенціалів та отриманим позитивним результатам на тактичному й стратегічному рівнях. Світовий досвід свідчить, що ідеального набору інструментів для проведення прогнозно-аналітичних розрахунків немає. У кожному випадку має застосовуватися саме той, що відповідає конкретним умовам та можливостям їх використання. Розглянута доцільність застосування багатфакторних та абстрактних моделей, форсайтних технологій та необхідність структурування сфер взаємодії в процесі відновлення промислового потенціалу та зміцнення економічної безпеки. *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується запропонованими для вибору прогнозно-аналітичного інструментарію найбільш доцільні методи прогнозування і оцінювання зміцнення економічної безпеки та відновлення промислового потенціалу. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Проведене дослідження дозволило констатувати, що в сучасних умовах відновлення промислового потенціалу виникає потреба у виборі найбільш доцільного прогнозно-аналітичного інструментарію прийняття правильних управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки. Цінність прогнозно-аналітичного інструментарію не завжди визначається його достовірністю, а тим, наскільки отримані результати дозволяють приймати правильні рішення щодо відновлення промислового потенціалу та оцінювання його безпеки та міцності. Подальші дослі-

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Management and Business Administration Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4919-5788>

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Підмогильний Сергій Сергійович**, здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю 051 Економіка, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Pidmohylnyi Serhii, recipient of the third educational and scientific level of higher education in specialty 051 Economics, National Aerospace Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8666-4726>

e-mail: s.pidmohilnyi@gmail.com

дження будуть спрямовані на оцінювання результативності запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки та відновлення промислового потенціалу з використанням технологій штучного інтелекту.

Ключові слова:

економічна безпека, промисловий потенціал, прогнозно-аналітичні інструменти, багатофакторні та абстрактні моделі, форсайтні технології, структурування взаємодії суб'єктів.

PROGNOSIS AND ANALYTICAL TOOLS THE STRENGTHENING OF ECONOMIC SECURITY IN PROCESS OF RENEWAL THE INDUSTRIAL POTENTIAL

Raising of problem. A requirement in the foresight of economic security stipulates the necessity of development and perfection of economic prognostication. Correctly chosen prognosis and analytical tools give information for the acceptance of the self-weighted decisions in relation to renewal and development of present industrial potential. *A research aim* is a choice of the most expedient prognosis and analytical tool the strengthening of economic security in relation to renewal of industrial potential on the different levels of management: the states, the region and subject of entrepreneurial activity. *The methodological basis of research* became the methods of dialectics, methods and principles of scientific cognition, tools of economic analysis in relation to forming of certain methodologies of analysis and evaluation of prognosis and analytical tool the strengthening of economic security, that allow to accept correct administrative decisions in war and post-war periods with the aim of proceeding in industrial potential. *The basic hypothesis of research* is supposition in relation to the choice of the most expedient prognosis and analytical tool the strengthening of economic security that will allow picking up thread industrial potential and extending the spheres of entrepreneurial activity. *Exposition of basic material of research.* It is well-proven that to the prognosis and analytical tools the strengthening of economic security it is possible to take different models that can be described by any types of equalizations. However these methods can get out arbitrarily, its must answer the objective features the realization of prognoses, experience of activity of front-rank subjects of management in relation to renewal of industrial potentials and got positive results on tactical and strategic levels. World experience testifies that an ideal set of tools is not for realization of prognosis and analytical calculations. Exactly that must be used in every case that answers concrete terms and possibilities of its use. The considered expediency of multivariable application and abstract models, foresight technologies and necessity the structuring of co-operation spheres are in the process of renewal the industrial potential and the strengthening of economic security. *Originality and practical meaningfulness of research* are confirmed by offered for the choice of prognosis and analytical tools the most expedient methods of prognostication and evaluation the strengthening of economic security and proceeding in industrial potential. *Conclusions and prospects of further researches.* The conducted research allowed to establish that in the modern terms of renewal the industrial potential there is a requirement in the choice of the most expedient prognosis and analytical tools of acceptance the correct administrative decisions in relation to the strengthening of economic security. The value of prognosis and analytical tools not always is determined by its authenticity, and that, like got results allow accepting correct decisions in relation to renewal of industrial potential and evaluation of its safety and durability. Further researches will be sent to the evaluation of effectiveness the realization of prognosis and analytical tools the strengthening of economic security and renewal of industrial potential with the use of technologies of artificial intelligence.

Key words:

economic security, industrial potential, prognosis and analytical instruments, multivariable and abstract models, foresight technologies, structuring of co-operation of subjects.

Постановка проблеми. Потреба в передбаченні економічної безпеки і будь якої економічної ситуації в майбутньому задля інформаційне забезпечення стратегічних планів та відновлення промислового потенціалу обумовлюють необхідність розвитку і вдосконалення економічного прогнозування. Прогноз та правильно вибрані прогнозно-аналітичні інструменти надають інформацію для прийняття виважених рішень щодо розвитку пріоритетних напрямів підприємниць-

кої діяльності, виходячи з наявного промислового потенціалу, його подальшого відновлення і розвитку. Вважається [1], що прогноз, котрий опирається на правильно вибрані прогнозно-аналітичні інструменти, дозволяє систематизувати різну інформацію, дає змогу розширити горизонти знань, зробити правильний вибір альтернатив для вирішення стратегічних і оперативних завдань щодо забезпечення економічної безпеки виробництва.

Виходячи з того, що Україна наразі відновлює свій промисловий потенціал в умовах воєнного стану та проведення активних воєнних дій на сході та півдні країни, виникає необхідність щодо удосконалення прогнозно-аналітичного інструментарію попереджувального та профілактичного прогнозу відносно якого можна приймати правильні рішення щодо релокації промислового потенціалу на захід, відновлення його на визволених територіях або тих, що будуть повернутися після десятирічного перебування на непідконтрольній Україні території, виходячи із задач зміцнення економічної безпеки країни, її територій та підприємницької діяльності стосовно означених пріоритетів розвитку у повоєнний і післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що більшість існуючих прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки щодо відновлення промислового потенціалу, переважно орієнтовані на макrorівень і меншою мірою використовуються в практиці на рівні спеціалізованих галузей, об'єднань, окремих підприємств та суб'єктів підприємництва. Загалом прогнозні оцінки, а значить і прогнозно-аналітичні інструменти залежать від горизонту прогнозування [1, 2, 3, 4], проте аналітико-прогностичні дані забезпечують правильне прийняття низки рішень не тільки в оперативному, короткостроковому, поточному управлінні, але і в стратегічному теж. Дійсність свідчить, якщо не проводити стратегічного аналізу, то, зазвичай, не можливо вибрати правильно цілі, поставити виважені задачі та знайти правильні рішення. Але й без попереднього аналізу та попереджувального прогнозу неможливо досягти означених результатів у майбутньому.

Тому **метою** цього дослідження є вибір найбільш доцільного прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки щодо відновлення промислового потенціалу на різних рівнях управління: держави, регіону та суб'єкту підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. До прогнозно-аналітичних інструментів можна віднести різні моделі, що можуть бути описані будь-яким видом алгебраїчного рівняння. Вважається [1, с 39], що в економічному аналізі та прогнозуванні під час використання багатofакторних моделей доціль-

ніше застосовувати лінійні (1) чи логарифмічні (2) рівняння:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + \dots + a_nx_n \quad (1)$$

$$\ln y = a_0 + a_1 \ln x_1 + a_2 \ln x_2 + a_3 \ln x_3 + \dots + a_n \ln x_n \quad (2)$$

Перевагою лінійних та логарифмічних рівнянь є можливість економічної інтерпретації коефіцієнтів за невідомими a_i (де $i \rightarrow$ від 0 до n). А отримані на їх основі додаткові показники, мають певний економічний зміст, що розширює аналітико-прогностичні можливості побудови рівнянь (1) і (2), підвищує їх прикладне значення і робить використання багатofакторного методу достатньо ефективним.

Проте методи вибору прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки не можуть вибиратися довільно, вони мають відповідати об'єктивним особливостям здійснення прогнозів, досвіду діяльності передових суб'єктів підприємницької діяльності щодо відновлення своїх промислових потенціалів, залежати від отриманих результатів на тактичному й стратегічному рівнях і таке інше. Як показали проведені дослідження [2, с. 48 – 60; 5; 6; 7], слід означити, що зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності є багатоаспектним комплексним поняттям. А значить для його оцінювання неможливо запропонувати єдиного універсального показника. Тому для оцінювання будь-яких прогнозно-аналітичних показників рекомендовано вибирати абстрактні моделі та інструменти, які дозволяють повною мірою описати складну реальність економічних взаємовідносин [2, с. 49–60] та включити усі чинники, що впливають на безпечну діяльність суб'єктів підприємництва. Виходячи із цих умов, найбільш доцільно оцінювати рівень економічної безпеки за певною сукупністю індикаторів (показників), що свідчать про рівень (стадію) її зміцнення, відновлення промислового потенціалу, стабільність розвитку середовища господарювання і таке інше. За таким підходом важливо не лише передбачити найбільш адекватні індикатори реального стану, але й визначити їх порогові значення, зміна яких буде свідчити про критичність параметрів суб'єкту дослідження. Задля цього можна запропонувати різні набори (варіації чи інтеграції) показників, що ґрунтуються на загальнодоступних статистичних даних. Наприклад, це можуть бути індекси Світового банку та інших міжнародних організацій, що обчислюються за загально визнаними методиками і публіку-

ються у мережі Інтернет 2, с. 49 - 60] Так до складу інтегрального показника, що характеризує зміцнення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу підприємницького середовища можна віднести: 1) індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); 2) рейтинг ведення бізнесу (Doing Business); 3) стан політико-правової системи (Control of Corruption; Political Stability and Absence of Violence/Terrorism; Regulatory Quality; Rule of Law; Voice and Accountability), що інтегруються в єдиний показник шляхом обчислення середньої геометричної величини; 4) індекс людського розвитку (Human Development Index); 5) індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index). Звідси інтегральний показник зміцнення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу можна обчислювати як площу п'ятикутника, вершини якого відкладаються у системі координат з 5-ма осями, кожна із яких відповідає наведеним вище індексам. Отримане значення площі п'ятикутника можна співвідносити із максимально можливою площею (обчислюється для п'ятикутника максимального розміру). Інтегральний показник зміцнення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу (ІП) можна знайти за формулою [2, с. 50]:

$$ІП = (I_1 I_2) + (I_2 I_3) + \dots + (I_5 I_1) / 5, \quad (3)$$

де $I_1, I_2, I_3, \dots, I_5$ - індекси, що використовуються у моделі інтегрального показника: 1), 2), 3), 4), 5).

Світовий досвід свідчить [3], що ідеального набору інструментів для проведення прогнозно-аналітичних розрахунків немає, у кожному випадку застосовується той, що відповідає конкретним умовам та можливостям їх застосування. Проте вітчизняний досвід проведення прогнозних досліджень щодо формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності на підставі довгострокових і середньострокових прогнозів науково-технічного та інноваційного розвитку країни свідчить [3] про ефективне застосування форсайтних технологій з метою забезпечення плідної взаємодії представників громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки з метою зміцнення економічної безпеки держави, її регіонів та відновлення промислового потенціалу. Якщо перші форсайтні дослідження в Україні для формування прогнозів використовували метод делфі-опитування, конферен-

ції, семінари, круглі столи, завдяки яким були сформовані пріоритетні напрями науково-технічного розвитку та створено підґрунтя щодо ефективного використання фінансових ресурсів. То вже подальші залучали метод експертних панелей з метою виявлення та уточнення критичних технологій за пріоритетними напрямами розвитку науки та техніки, шляхом проведення круглих столів, семінарів і т.п. Що дало можливість припинити фінансування деяких програм за рахунок держави, а у випадку необхідності – продовжувати їх вже за власний кошт і в рамках існуючих форматів.

При цьому кожна форсайт-технологія може використовувати комплекс різних методів, але загалом більшість методик проведення цих досліджень базується на цілеспрямованому виявленні та використанні знань експертів. Також для визначення нових пріоритетних напрямів відновлення та інноваційного розвитку промислового потенціалу можна залучати такі сучасні методи як бібліометричний, патентний та монографічний аналізи у поєднанні з іншими.

Проте світовий і вітчизняний досвід свідчить [3, 8, 9, 10], що вибір форсайтних методів є досить складним процесом, у якому часто переважають інтуїція, розуміння, імпульсивність, а іноді — недосвідченість, безвідповідальність практиків та організаторів процесу прогнозування. Тож цей процес є багатофакторним, а значить його успішність потребує відповідних знань, узгодженості на всіх рівнях управління, виваженості, політичної волі та відповідальності.

Слід також звернути увагу і на необхідність проведення процедури ідентифікації комплексних загроз зміцнення економічної безпеки для виявлення кількості дестабілізуючих факторів та елімінування їх впливу на відновлення промислового потенціалу. Виходячи з цих умов інтегральний очікуваний показник впливу загроз (Іпз) на суб'єкт підприємства та його промисловий потенціал можна розраховувати за формулою [4]:

$$Іпз = K_{e1} (P_1 M_1) + K_{e2} (P_2 M_2) + \dots / n \quad (4)$$

де K_e – ваговий коефіцієнт думки експерта (від 0 до 1);

P – ймовірність загрози;

M – можливий дестабілізуючий вплив (збиток);

n – кількість експертів;

Окрім того, зміна умов зовнішнього середовища функціонування суб'єктів підпри-

емництва, а також вплив внутрішніх факторів на його життєдіяльність потребують розробки більш доцільних заходів зміцнення економічної безпеки не тільки для ефективного функціонування усіх структурних складових суб'єктів, але і для раціональних відносин з державою (в особі органів влади всіх рівнів), з постачальниками, споживачами та конкурентами [4]. Тобто зміцнення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу має здійснюватися в стратегічній взаємодії вертикального (з постачальниками та споживачами) та горизонтального (з конкурентами та державою) типу. А процесі таких стратегічних взаємодій має передбачатися забезпечення реалізації економічних інтересів суб'єкта підприємництва також і на рівні зовнішнього середовища, бо відбувається узгодження інтересів усіх суб'єктів взаємодії, а значить існує можливість активного впливу на кожен суб'єкт зовнішнього середовища та врахування зворотної реакції між ними. Тому при дослідженні та прогнозуванні стратегій розвитку та відновлення промислового потенціалу суб'єктів підприємництва, насамперед необхідно оцінити перспективи та визначити наявні загрози та можливості будь-яких взаємодій у майбутньому. Тому зміцнення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу суб'єкту підприємництва у взаємодії із іншими суб'єктами зовнішнього середовища має базуватись на принципах: активного впливу; суб'єктивності; компромісу й когнітивності. При цьому найбільш важливими сферами взаємодії суб'єктів із зовнішнім середовищем є [4]: 1) «суб'єкт підприємництва – органи державної влади»; 2) «суб'єкт підприємництва – споживачі»; 3) «суб'єкт підприємництва – постачальники»; 4) «суб'єкт підприємництва – конкуренти».

Саме структурування сфер взаємодії дає можливість встановити специфічні особливості забезпечення економічної безпеки відновлення промислового потенціалу на основі управління стратегічною взаємодією в кожній із сфер національної економіки, дозволяє розробити відповідні моделі та прогнозно-аналітичні інструменти зміцнення економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження довели, що:

1) в сучасних умовах здійснення підприємницької діяльності щодо відновлення

промислового потенціалу виникає потреба у вдосконаленні прогнозно-аналітичного інструментарію прийняття правильних управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки. За таких обставин результати підприємницької діяльності суттєво залежать від того наскільки вибраний прогнозно-аналітичний інструментарій здатен передбачати перспективи відновлення промислового потенціалу та можливість зміцнення економічної безпеки у майбутньому;

2) зростання ролі прогнозування в обґрунтуванні та прийнятті правильних управлінських рішень створює умови для стимулювання, розвитку та вдосконалення методів, моделей, інформаційних технологій, технічних засобів щодо вибору найбільш доцільного прогнозно-аналітичного інструментарію;

3) цінність прогнозу та вибраних прогнозно-аналітичних-інструментів не завжди визначається його достовірністю, бо остання може бути встановлена лише після завершення прогнозного періоду. А загалом визначаються тим, наскільки їх результати використовуються для прийняття правильних рішень щодо зміцнення економічної безпеки і відновлення промислового потенціалу підприємницької діяльності.

Подальші дослідження будуть спрямовані на оцінювання результативності запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки та відновлення промислового потенціалу з використанням технологій штучного інтелекту.

Література

1. Грабовецький Б. Є. Прогнозно-аналітичне забезпечення управлінських рішень: бурякоцукровий комплекс. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 37–44.
2. Ситник Г. В., Блакита Г. В., Гуляєва Н. М. *Економічна безпека підприємництва в Україні*: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.
3. Paladchenko O. F., Molchanova I. V. Modern approaches and methods of forecast research: world experience and possibility of its use in Ukraine. *Science, technology, innovation*. 2018. № 2. P. 23 – 32.
4. Kravchuk Y., Katkova T. Structural and functional characteristics of economic security of industrial enterprise. *Innovation and sustainability*. 2022. № 1. P. 84 95.

5. Calinescu T., Likhonosova G., Zelenko O. Pidmohylnyi S. Implementation of transformational mechanisms for strengthening economic security in entrepreneurial activity. Dušek, J. a kol. *Perspektivy a výzvy současné ekonomiky*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. 2023. P. 70–82.

6. Calinescu T., Pidmohylnyi S. Evaluation of efficiency the transformation mechanisms implementation of strengthening the entrepreneurship economic security. *Management and Education*. 2023. Vol. 19(1). Burgas: University "Prof. Dr. Asen Zlatarov", Bulgaria. P. 7–12.

7. Калінеску Т. В. Алгоритм регулювання економічної безпеки бізнесу задля відновлення соціально-економічного розвитку країни. *Часопис економічних реформ*. 2022. № 4(48). С. 19–25.

8. Квітка С. А. Форсайт як технологія проєктування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2016. №8 (34). С. 5–15.

9. Решетняк О. І. Форсайт-методи в управлінні науково-технологічним розвитком. *Ефективна економіка*. 2019. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/69.pdf

10. Кузнецова Л., Білоцерківець О. Форсайт в Україні: проблеми організації в контексті світової практики. *Економіка і прогнозування*. 2021. №1. С. 127–144.

References

1. Grabovetskiy, B. E. (2016). Forecasting and analytical support of management decisions: sugar-beet complex. *Black Sea Economic Studies*, 7, 37–44.

2. Sytnyk, H. V., Blakytka, G. V. and Gulyaeva, N. M. (2020). *Economic security of entrepreneurship in Ukraine*. Kyiv: Kyiv National Trade and Economy University, 284.

Стаття надійшла

до редакції : 15.08.2023 р.

3. Paladchenko, O. F., Molchanova, I. V. (2018). Modern approaches and methods of forecast research: world experience and possibility of its use in Ukraine. *Science, technology, innovation*, 2, 23–32.

4. Kravchyk, Y., Katkova, T. (2022). Structural and functional characteristics of economic security of industrial enterprise. *Innovation and sustainability*, 1, 84–95.

5. Calinescu, T., Likhonosova, G., Zelenko O. and Pidmohylnyi, S. (2023). Implementation of transformational mechanisms for strengthening economic security in entrepreneurial activity. Dušek, J. a kol. *Perspektivy a výzvy současné ekonomiky*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 70–82.

6. Calinescu, T., Pidmohylnyi, S. (2023). Evaluation of efficiency the transformation mechanisms implementation of strengthening the entrepreneurship economic security. *Management and Education*. Burgas: University "Prof. Dr. Asen Zlatarov", Bulgaria, 19(1), 7–12.

7. Calinescu, T. (2022). Algorithms of adjusting the business economic security for the renewal of socio-economic development of country. *Time description of economic reforms*, 4(48), 26–33.

8. Kvitka, S. A. (2016). Foresight as the design technology of the future: the latest mechanisms of interaction of public authorities, business and civil companies. *Public administration aspects*, 8(34), 5–15.

9. Reshetnyak, O. I. (2019). Foresight methods in the managements of scientific and technological development. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/69.pdf

10. Kuznetsova, L., Bilotserkivets, O. (2021). Foresight in Ukraine: problems of organization in the context of world practice. *Economy and forecasting*, 1, 127 – 144.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В., Підмогильний С. С. Прогнозно-аналітичні інструменти зміцнення економічної безпеки в процесі відновлення промислового потенціалу. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3(51). С. 6–11.

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ІННОВАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.02>

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світових економічних відносин призводить до появи нових парадигм для інновацій та просування знань, пов'язаних з економічною діяльністю, що зумовлює необхідність визначення параметрів впливу інновацій на соціально-економічне функціонування та розвиток окремих підприємств як суб'єктів розвитку економіки знань. *Мета дослідження.* Метою даної статті є виконання оцінки впливу інноваційності на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань та виділення напрямів такого впливу. *Предметом дослідження* виступає вплив інновацій на розвиток підприємства. *Методи, використані в дослідженні.* У дослідженні застосовано аналіз літературних джерел, використано кореляційний аналіз та метод узагальнення. *Гіпотеза дослідження:* інновації сприяють соціально-економічному розвитку підприємств. *Виклад матеріалу дослідження.* В результаті проведеного кореляційного аналізу витрат на інновації промислових підприємств та обсяги чистого прибутку підприємств з'ясовано, що інновації впливають на обсяги чистого прибутку, проте це не є ключовим фактором, а скоріше одним із чинників зростання прибутку підприємства. В результаті кореляційного аналізу витрат промислових підприємств на інновації та обсягів реалізації продукції підприємств визначено, що інновації сприяють збільшенню обсягів реалізації продукції та послуг, а, отже, зростання масштабів підприємства, що, у свою чергу, свідчить про соціально-економічне зростання. Дослідження місця на ринку найбільш інноваційних підприємств України дозволило визначити, що інновації сприяють збільшенню капіталу. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Проведене дослідження підтверджує необхідність розвитку інновацій для збільшення доходності підприємства, посилення конкурентних переваг та зміцнення позицій на ринку. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Інновації забезпечують позитивні результати розвитку підприємства, дозволивши їм мати стійке довгострокове зростання, нижчі витрати та автоматизовану роботу для працівників. У той же час інновації призводять до зростання витрат, які підприємства несуть на навчання персоналу для адаптації до інновацій, або в інших випадках, коли компанії доводиться наймати нових і кваліфікованих співробітників, яких можна навчити та слідувати інноваційним розробкам.

Ключові слова:

інновації, соціально-економічний розвиток, інноваційність підприємств, економіка знань.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF INNOVATIONS ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

Formulation of the problem. The current state of world economic development leads to the emergence of new paradigms for innovations and the promotion of knowledge related to economic activity, which necessitates the determination of the parameters in which innovations will impact on the socio-economic functioning and development of individual enterprises as subjects of the development in the knowledge economy. *The aim of the research.* The purpose of this article is to evaluate the impact of innovativeness on the socio-economic development of enterprises in the conditions of the knowledge economy and to highlight the directions of such influence. *The subject of the research* is the influence of innovations on the development of the enterprise. *The methods of the research.* In the researched analysis of literary sources, correlation analysis and generalization were used. *The hypothesis of the research:* innovations contribute to the socio-economic development of enterprises. *The statement of basic materials.* The main re-

¹ **Машкіна Аліна Сергіївна**, асистент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Mashkina Alina, assistant professor of the Management and Business Administration Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5080-1063>

e-mail: a.mashkina@khai.edu

search material. According to the Global Innovation Index (GII), Ukraine took 55th place among 37 countries with a group of economies with income below 132 economies. The main innovative advantages of Ukraine and weak points are identified. As a result of the correlation analysis of costs for innovations of industrial enterprises and the volumes of net profit of enterprises, it was found that innovations affect the volumes of net profit, however, this is not a key factor, but rather one of the factors of growth of the enterprise's profit. As a result of the correlation analysis of the costs of industrial enterprises for innovation and the volume of enterprises sales, it was determined that innovations contribute to the increase of the volume of sales, and, therefore, the growth of the scale of the enterprise, which, in turn, indicates socio-economic growth. A study of the place in the market of the most innovative enterprises of Ukraine determined that innovations contribute to the increase of capital. *The originality and practical significance of the research.* The conducted research confirms the need for the development of innovations to increase the company's profitability, strengthen competitive advantages and strengthen its position on the market. *Conclusions and perspectives of further research.* Innovation provides positive business outcomes, allowing them to have sustainable long-term growth, lower costs and automated work for employees. At the same time, innovation leads to increased costs that businesses incur in training staff to adapt to the innovation, or in other cases where the company has to hire new and skilled employees who can be trained and follow the innovation.

Key words:

innovations, socio-economic development, innovativeness of enterprises, knowledge economy.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світових економічних відносин призводить до появи нових парадигм для інновацій та просування знань, пов'язаних з економічною діяльністю. Сучасні технології формують значний простір для розвитку рушійних сил, які допомогли прискорити інновації в багатьох секторах. Наразі наукова спільнота спостерігає за тим, як виникають інновації та як трансформуються сектори в найбільш наукомістких частинах економіки. У той же час постає необхідність визначення параметрів впливу інновацій на соціально-економічне функціонування та розвиток окремих підприємств як суб'єктів розвитку економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації визначаються як основна рушійна сила економічного прогресу та розвитку. Більшість національних урядів у всьому світі вважають інноваційну продуктивність критичною для конкурентоспроможності та прогресу. На рівні державного регулювання уряди сприяють збільшенню масштабів і поширенню успішних інновацій за активної участі громадянського суспільства, особливо в приватному секторі, щоб зробити інноваційні результати доступними для маргіналізованих і вразливих спільнот [13].

У дослідженні 2023 року визначено, що глобальний індекс інновацій (GII) є критично важливим ресурсом для розуміння динамізму інновацій у країнах і регіонах у всьому світі. Також авторами з'ясовано, що GII та його складові субіндекси мають позитив-

ний і значний зв'язок з економічним процвітанням країни, виміряним її ВВП на душу населення. Крім того, дослідження виявило, що GII та його складові змінні мають позитивний зв'язок із внутрішньою інституційною структурою, національною інфраструктурою, місцевим людським капіталом і технологіями, а також творчими результатами. Результати також свідчать про те, що GII та його складові фактори негативно впливають на самозайнятість вдома. У дослідженні зроблено висновок, що державна політика підтримки GII та його складових факторів може мати позитивний економічний вплив, що супроводжується скороченням самозайнятості, але без істотного впливу на прямі іноземні інвестиції. Тож зростання розвитку інновацій в межах національної економіки здатні позитивно впливати на розвиток підприємницьких структур, формуючи необхідні передумови.

Сучасні підприємства у своїй діяльності все більше стикаються із новими, складно прогнозованими та невизначеними сценаріями у постійному пошуку можливостей, які дозволять їм вижити, і вирішення проблем, із якими стикаються. Управління інноваціями через свою стратегічну концепцію, генерує зміни, необхідні в поточному конкурентному середовищі, щоб мати можливість вийти на нові ринки та створити нові можливості для працевлаштування. Важливість того, щоб компанії усвідомлювали, чи мають вони необхідні людські, фінансові, технологічні та операційні ресурси та можливості для розробки нових продуктів, широко визнається, і

компаніям все частіше потрібно оцінювати всі варіанти досягнення цього. Попередні дослідження підтвердили прямий вплив інноваційної продукції на ефективність діяльності підприємства.

Галузеве дослідження впливу інноваційної діяльності на продуктивність підтвердило, що у поточному конкурентному контексті інновації стали необхідністю до такої міри, що компанії не зможуть вижити без розвитку інноваційних процесів. Однією з найбільших проблем малих і середніх компаній є інвестування ресурсів в інноваційну діяльність та її ефективність. Саме інвестиції в дослідження та розробки (НДДКР) та інновації, передача знань, впровадження технологій та фінансові аспекти більшою мірою пояснюють виведення нових продуктів на ринок.

Мета дослідження. У сучасних дослідженнях підтверджується позитивний вплив інновацій на діяльність підприємств, у той же час тривають наукові пошуки напрямів та параметрів оцінки такого впливу. Задля визначення перспектив відновлення української економіки, сьогодні необхідно посилити її інноваційність, що дозволить у значній мірі пришвидшити процеси її трансформації і відбудови. Сьогодні Україна має всі передумови посилення інноваційної складової економічних відносин на усіх рівнях і виділення принципу інноваційності як ключового орієнтира для наступного розвитку. Це формує потребу у визначення впливу інновацій на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань.

Таким чином, метою даної статті є виконання оцінки впливу інноваційності на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань та виділення напрямів такого впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Глобального інноваційного індексу (GII), у якому виконується аналіз показників інноваційної діяльності на тлі економічної та геополітичної ситуації, що характеризується невизначеністю, здійснюється порівняння рівня інноваційності країни із аналогічними показниками 132 економік. У цьому дослідженні автори оцінюють найпередовіші з погляду інновацій економіки світу, при цьому відзначаючи їх сильні та слабкі сторони у цій сфері. Індекс, покликаний дати якомога повнішу картину в галузі інновацій, охоплює близько 80 показників, у тому числі показники, що стосуються політичної ситуації, системи освіти, інфраструктури та створення знань у кожній країні. Різні показники, що лежать в основі ДІІ, допомагають відстежувати інноваційну ефективність та зіставляти рівні розвитку країн одного регіону або однієї групи за рівнем доходів.

Так, відповідно до рейтингу у 2023 році Україна посіла 3 місце серед 37 країн із групою економік із доходом нижче середнього та 34 місце серед 39 економік Європи. Динаміка індексу GII України та його основних складових представлена на рис. 1. Статистичний довірчий інтервал для рейтингу України в GII 2023 знаходиться між 48 і 56 місцями.

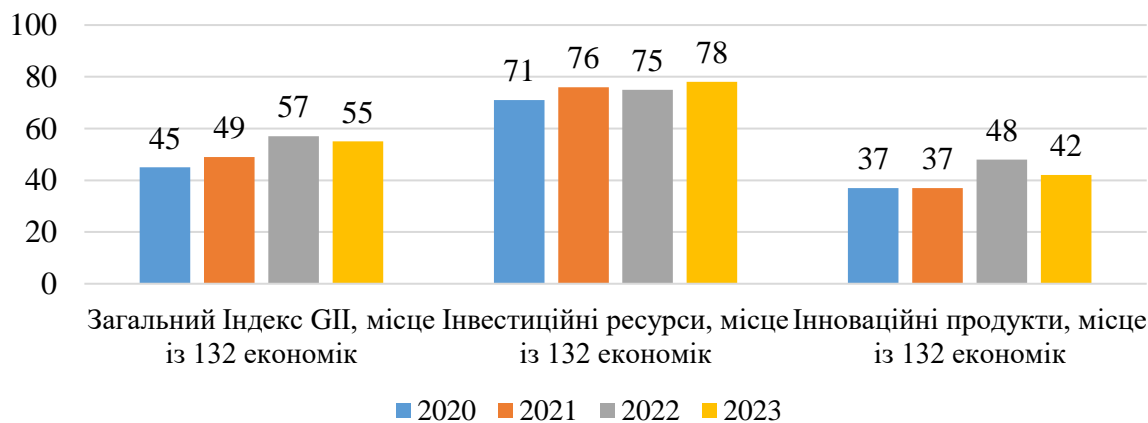

Рисунок 1 – Динаміка місця України у рейтинг GII
Джерело: побудовано автором на підставі [12]

У 2023 році Україна має кращі показники інноваційної продукції, ніж інноваційних ресурсів. У 2023 році Україна посідає 78 місце за інноваційними ресурсами. Ця позиція нижча, ніж минулого року. Україна посідає 42 місце за обсягами інновацій. Ця позиція вища, ніж минулого року.

Основними інноваційними перевагами України визнано наступні параметри (Global Innovation Index Ukraine, 2023):

- корисні моделі за походженням (1 місце),
  - кількість зайнятих жінок з вченим ступенем (2 місце),
  - витрати на програмне забезпечення у % ВВП (4 місце),
  - експорт ІКТ-послуг у % від загальної торгівлі (6 місце)
  - державне фінансування навчання учнів середньої школи у % ВВП (10 місце)
  - створення мобільних додатків у млрд ВВП за ПКС (12 місце);
  - середнє співвідношення учень/викладач (14 місце)
  - промислові зразки за походженням відносно ВВП (16 місце);
  - торгові марки за походженням відносно ВВП (22 місце).
- Натомість серед недоліків щодо розвитку інновацій в Україні відмічено (Global Innovation Index Ukraine, 2023):
- операційну стабільність підприємств (129 місце);
  - зростання продуктивності праці у % (124 місце);
  - валове нагромадження у % до ВВП (115 місце);
  - частка ВВП на одиницю споживання енергії (97 місце);
  - залучення венчурного капіталу у чисельності угод (90 місце);
  - обсяги залученого венчурного капіталу у вартісному вимірі відносно ВВП (75 місце);
  - ринкову капіталізацію відносно ВВП (52 місце);
  - обсяги позик від мікрофінансових організацій відносно ВВП (48 місце);
  - оцінка стартапів відносно ВВП (48 місце);

– обсяг залучення інвестицій від глобальних корпоративних інвесторів в дослідження та розробки (40 місце).

На нашу думку, прояви соціально-економічного розвитку підприємства слід розглядати в економічній сфері:

- економічне зростання – кількісний аспект розвитку економічної системи. Характеризується розширенням сфери застосування (збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, збільшення частки ринку, підвищення рівня доходу підприємства тощо);
- структурні зміни – це зміни, пов'язані з переходом на новітні прогресивні технології та використанням ресурсів, які сприяють покращенню кінцевих результатів діяльності підприємства;
- оновлення асортименту товарів і послуг;
- впровадження інноваційних технологій в менеджменті;
- збільшення фізичного розміру капіталу підприємства;
- задоволення потреб споживачів та інші.

Тож, спочатку визначимо, як витрати на інновації впливають на результати діяльності підприємств. Так, за останніми даними Державної служби статистики витрати підприємств на інновації у 2018 році склали 25027,9 млн. грн, і у 2020 році – 23329,6 млн. грн, переважаючи більшість витрат здійснювалася промисловими підприємствами. Виконаємо кореляційний аналіз витрат на інновації промислових підприємств та обсяги чистого прибутку підприємств (рисунок 2).

Отримання значення коефіцієнту кореляції 0,24 свідчить про існуючий слабкий зв'язок між витратами на інновації та чистим прибутком підприємств. Це свідчить про те, що інновації впливають на обсяги чистого прибутку, проте це не є ключовим фактором, а скоріше одним із чинників зростання прибутку підприємства.

Виконаємо кореляційний аналіз витрат промислових підприємств на інновації та обсягів реалізації продукції підприємств (рисунок 3).

Рисунок 2 – Динаміка витрат на інновації та чистого прибутку підприємств
Джерело: побудовано автором на підставі [3]

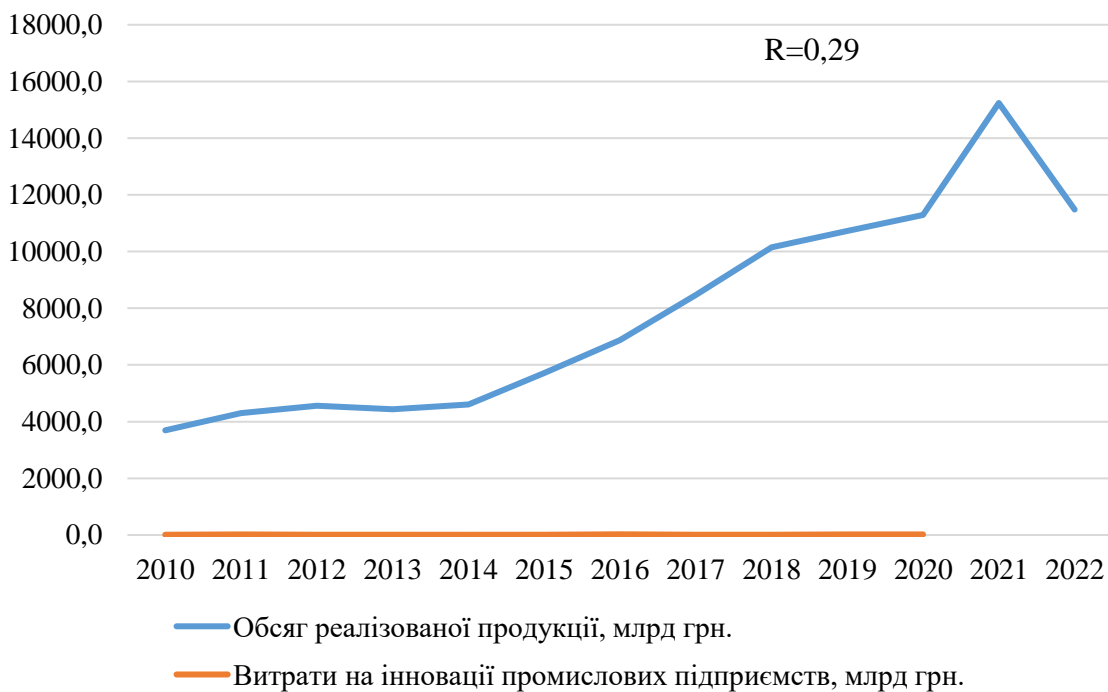

Рисунок 3 – Динаміка витрат на інновації та обсягів реалізації підприємств
Джерело: побудовано автором на підставі [3]

Щодо обсягів реалізації, то кореляційний зв'язок між витратами на інновації та обсягами реалізації має помірний зв'язок, що вказує на те, що інновації сприяють збільшенню обсягів реалізації продукції та послуг, а, отже, зростання масштабів підприємства, що, у свою чергу, свідчить про соціально-економічне зростання.

До п'ятірки найбільш інноваційних компаній України у 2021 році (до воєнного стану) належали компанії, які представлені у таблиці 1.

Як бачимо, інноваційність даних компаній стала запорукою досягнень лідерських позицій на ринку.

Таблиця 1 – Найбільш інноваційні компанії України Index, 2021

№	Назва компанії	Галузь	Оцінка, балів	Становище на ринку
1	Приватбанк	Банкінг	83	Лідерська позиція на банківському ринку
2	Сільпо Фуд	Рітейл	80	Один із лідерів рітейл
3	Агропросперіс	Агро	78	найбільший виробник і експортер зерна Чорноморського регіону.
4	Нова Пошта	Транспорт та логістика	76	Лідер логістичних послуг України
5	Київстар	Телеком	75	Лідер ринку комунікаційних послуг

Джерело: розроблено автором на підставі [11]

Таблиця 2 – Вартість брендів найбільш інноваційні компанії

№	Назва компанії	Вартість бренду	Місце у рейтингу найдорожчих брендів України у 2021 році
1	Приватбанк	226 млн. дол.	№ 6
2	Сільпо Фуд	91 млн. дол.	№ 24
3	Агропросперіс	-	-
4	Нова Пошта	337 млн. дол.	№ 2
5	Київстар	134 млн. дол.	№ 15

Джерело: розроблено автором на підставі [5]

Тож, 4 із 5 найбільш інноваційних компаній України займають провідні позиції серед найдорожчих брендів України. Тож, інновації сприяють збільшенню капіталу. При цьому необхідно відзначити, що підприємства Сільпо Фуд, Агропросперіс, Нова Пошта

та Київстар є інноваційними лідерами власних сегментів, пропонуючи нові послуги та інноваційний сервіс. Зважаючи на вищевикладене, вплив інновацій на соціально-економічний розвиток підприємства представимо на схемі (рисунок 4).

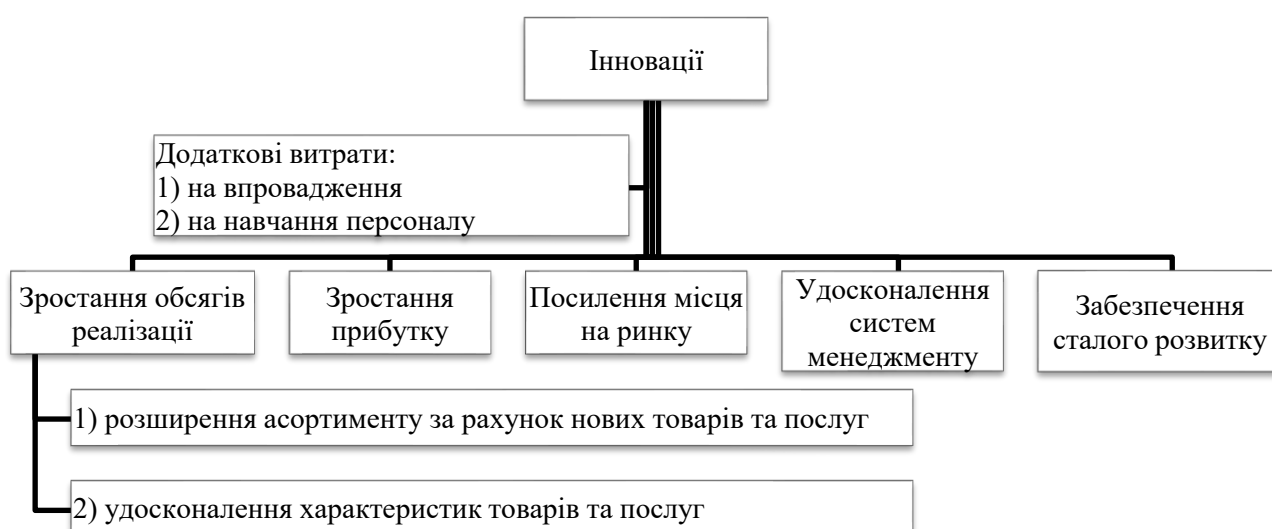

Рисунок 4 – Напрями впливу інновацій на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань

Джерело: розроблено автором

Тож, інновації забезпечують позитивні результати розвитку підприємства, дозволивши їм мати стійке довгострокове зростання, нижчі витрати та автоматизовану роботу для працівників. У той же час інновації призводять до зростання витрат, які підприємства несуть на навчання персоналу для адаптації до інновацій, або в інших випадках, коли компанії доводиться наймати нових і кваліфікованих співробітників, яких можна навчити та слідувати інноваційним розробкам. Що стосується управління людськими ресурсами, позитивним ефектом інновацій є полегшення фізичної роботи для співробітників у різних компаніях, де потрібна фізична робота, оскільки відомо, що компанія повинна бути особливо уважною до людських ресурсів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Значні технологічні зміни призвели до того, що компанії щодня випускають на ринок все більше інноваційних продуктів і послуг, навіть якщо це винаходи або вдосконалення їхніх конкретних продуктів чи послуг. Інновація – це складний процес, але цінний і ефективний для досягнення запланованих результатів. Завдяки досить ефективному управлінню знаннями, яке служило на рівнях обслуговування та виробництва, відбувається технологічний розвиток і зростання сфери знань, залучення іноземних інвесторів і, таким чином, впливає на соціально-економічний розвиток підприємства через інновації.

Вплив інновацій можна пояснити з кількох аспектів. З точки зору споживача, інновації означають кращу якість продукції та кращі послуги, що разом означає кращий досвід для споживача. З точки зору бізнесу, інновація означає стабільне зростання і розвиток, отримання більшого прибутку. Для працівників інновації означають нову та цікавішу роботу, яка потребує більше розумових здібностей і призводить до вищої заробітної плати. З точки зору економіки в цілому, інновації представляють собою більшу продуктивність і процвітання для всіх. Сучасні підприємства повинні мати (або розвивати для тих компаній, які не мають) новий рівень менеджменту, пов'язаний з управлінням інноваціями, і мати високу відданість, оскільки ці інновації безпосередньо впливають на продуктивність і ріст компанії, а також прибуток, які є основними цілями кожного підприємства.

Література

1. Державна служба статистики. Витрати на інновації держави. 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 25 серпня 2023).
2. Державна служба статистики. Витрати на інновації промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності 2000-2020. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/vut_ippni/vut_ippni_20ue.xlsx (дата звернення: 25 серпня 2023).
3. Державна служба статистики. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/in_new/chpr_ek_vsomm_2010_2020_ue.xlsx (дата звернення: 25 серпня 2023).
4. Державна служба статистики. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності 2010-2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx (дата звернення: 25 серпня 2023).
5. Кузьмін А. Топ-100 найдорожчих брендів України. *Glavcom*. 2021. URL: https://glavcom.ua/economics/finances/top-100-naydorozhchih-brendiv-ukrajini-pidsumki-2020-roku-743881.html#google_vignette. (дата звернення: 25 серпня 2023).
6. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1195>. (дата звернення: 25 серпня 2023).
7. Bagheri M., Mitchelmore S., Bamiatzi V., Nikolopoulos K. Internationalization Orientation in SMEs: The Mediating Role of Technological Innovation. *Journal International Management*. 2019, 25, 121–139. <https://doi.org/10.1016/j.intman.2018.08.002>.
8. Castillo-Vergara M., García-Pérez-De-Lema D. Product innovation and performance in SME's: The role of the creative process and risk taking. *Innovation*. 2021, 23, 470-488.
9. Chang-Muñoz E.A., Guarín-García A.F., Charris-Sevilla Y., Gallego-Nicholls J.F., Santos-Rojo C., Ortigosa-Blanch A. Innovation Activities and Their Impact on Product Innovation Results: Evidence from a Sectorial

Study. *Sustainability*. 2023, 15(8), 6459. <https://doi.org/10.3390/su15086459>.

10. Dempere J., Qamar M., Allam H., Malik S. The Impact of Innovation on Economic Growth, Foreign Direct Investment, and Self-Employment: A Global Perspective. *Economies*. 2023, 11(7), 182. <https://doi.org/10.3390/economies11070182>.

11. Global Innovation Index 2023. WIPO. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/ua.pdf>. (дата звернення: 25 серпня 2023).

12. Innovation Index. URL: <https://mind.ua/ru/innovativeteams/index>. (дата звернення: 25 серпня 2023).

13. Sirimanne S., Bell B., Fajarnés P., Gonzalez A., Lim M., Ok T., Solomon A., Ting, B. Technology and Innovation Report 2018. Harnessing Frontier Technologies. United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD. URL: <https://unctad.org/webflyer/technology-and-innovation-report-2018>. (дата звернення: 25 серпня 2023).

References

1. State Statistics Service. (2020). Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (date of application: 25 August 2023).

2. State Statistics Service. (2020). Costs for innovation of industrial enterprises by areas of innovative activity (2000-2020). Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/vut_ippni/vut_ippni_20ue.xlsx. (date of application: 25 August 2023).

3. State Statistics Service. (2022). Net profit (loss) of enterprises by type of economic activity with distribution into large, medium, small and micro-enterprises. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/fin_new/chpr_ek_vsmm_2010_2020_ue.xlsx. (date of application: 25 August 2023).

4. State Statistics Service. (2022) Volume of sold products (goods, services) of economic entities by types of economic activity (2010-2022). Retrieved from: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pssg/orpsg_ek_2010_2021_ue.xlsx. (date of application: 25 August 2023).

5. Kuzmin, A. (2021). Top 100 most expensive brands of Ukraine. *Glavcom*. Retrieved from: https://glavcom.ua/economics/finances/top-100-naydorozhchih-brendiv-ukrajini-pidsumki-2020-roku-743881.html#google_vignette. (date of application: 25 August 2023).

6. Tyukha, I. V. (2012). Socio-economic development of the enterprise: essence and types of manifestations. *Effective economy*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1195>. (date of application: 25 August 2023).

7. Bagheri, M., Mitchelmore, S., Bamiatzi, V. and Nikolopoulos, K. (2019). Internationalization Orientation in SMEs: The Mediating Role of Technological Innovation. *Journal International Management*, 25, 121–139. <https://doi.org/10.1016/j.intman.2018.08.002>.

8. Castillo-Vergara, M., García-Pérez-De-Lema, D. (2021). Product innovation and performance in SMEs: The role of the creative process and risk taking. *Innovation*, 23, 470-488.

9. Chang-Muñoz, E.A., Guarín-García, A.F., Charris-Sevilla, Y., Gallego-Nicholls, J.F., Santos-Rojo, C. and Ortigosa-Blanch, A. (2023). Innovation Activities and Their Impact on Product Innovation Results: Evidence from a Sectoral Study. *Sustainability*, 15(8), 6459. <https://doi.org/10.3390/su15086459>.

10. Dempere, J., Qamar, M., Allam, H., Malik, S. (2023) The Impact of Innovation on Economic Growth, Foreign Direct Investment, and Self-Employment: A Global Perspective. *Economies*, 11(7), 182. <https://doi.org/10.3390/economies11070182>.

11. Global Innovation Index 2023. WIPO. Retrieved from: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/ua.pdf>. (date of application: 25 August 2023).

12. Innovation Index (2021). Retrieved from: <https://mind.ua/ru/innovativeteams/index>.

13. Sirimanne, S., Bell, B., Fajarnés, P., Gonzalez, A., Lim, M., Ok, T., Solomon, A., and Ting, B. (2018). Technology and Innovation Report 2018. Harnessing Frontier Technologies. United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD. Retrieved from: <https://unctad.org/webflyer/technology-and-innovation-report-2018>. (date of application: 25 August 2023).

Стаття надійшла

до редакції : 20.08.2023 р.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Машкіна А. С. Оцінювання впливу інновацій на соціально-економічний розвиток підприємств в умовах економіки знань. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 12–19.

ОЦІНКА СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.03>

Постановка проблеми. Через активізацію військових дій у 2022 році на Сході України, окупацію Луганської області та частини Донецької проблематика оцінювання та підвищення спроможності громад та районів актуалізувалася. Це пов'язано з тим, що на оцінку впливає багато факторів, серед яких – географічне розташування громади та наявність/відсутність проведення бойових дій. *Метою статті* є обґрунтування пропозицій щодо підвищення спроможності територіальних громад та районів Донецької й Луганської областей через війну. *Методи, використані в дослідженні:* компаративного аналізу, деталізації та узагальнення, групування. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що зниження спроможності територіальних громад впливає на зміну спроможності районів Донецької і Луганської областей, яку слід також оцінювати. *Виклад основного матеріалу:* Для обґрунтування пропозицій щодо підвищення спроможності територіальних громад та районів Донецької й Луганської областей використано результатами компаративного аналізу показників спроможності громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій. На підставі отриманих результатів сформовано матриці евентуальних пропозицій підвищення їх спроможності. Визначено спроможність районів Донецької та Луганської областей у 2021 і 2022/2023 роках. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягають у розроблених пропозиціях щодо підвищення спроможності територіальних громад та районів Донецької й Луганської областей. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* За результатами проведених досліджень побудовано матрицю евентуальних пропозицій для територіальних громад Донецької і Луганської областей та визначено спроможність районів Донецької та Луганської областей у 2021 і 2022/2023 роках. Зауважено, що Луганська область майже вся окупована, а в Донецькій області частина території окупована, а на іншій частині території зруйнована (та руйнується) виробнича й соціальна інфраструктура. Тому за результатами оцінювання спроможності районів жодний район не визначено як спроможний. *Подальші дослідження* лежать в площині обґрунтування реконфігурації територіальних громад і районів на Сході України у повоєнний час.

Ключові слова:

оцінка, спроможність, територіальна громада, район, пропозиції, область, компаративний аналіз.

ASSESSMENT OF THE CAPACITY OF COMMUNITIES AND DISTRICTS OF DONETSK AND LUHANSK OBLASTS

Problem statement. Due to the intensification of hostilities in eastern Ukraine in 2022 and the occupation of Luhansk and part of Donetsk oblasts, the issue of assessing and building the capacity of communities and districts has become more relevant. This is due to the fact that the assessment is influenced by many factors, including the geographical location of the community and the presence/absence of hostilities. *The purpose of the article* is to substantiate proposals for increasing the capacity of territorial communities and districts of Donetsk and Luhansk oblasts due to the war. *Methods* used in the study: comparative

¹ Плетньов Михайло Васильович, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна.

Plietnov Mykhailo, Ph.D. in Technical Sciences, Associated Professor of the Economy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-9419>

e-mail: mikhailvpletnev@gmail.com

² Вахлакова Вікторія Володимирівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна.

Vakhlakova Viktoriia, Ph.D. of Economic Sciences, Associated Professor of the Economy Department East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-9996>

e-mail: vaxlakovavvv@gmail.com

analysis, detailing and generalisation, grouping. *The hypothesis of the study* was the assumption that the decline in the capacity of territorial communities affects the change in the capacity of districts of Donetsk and Luhansk regions, which should also be assessed. *Summary of the main material.* To substantiate the proposals for improving the capacity of territorial communities and districts of Donetsk and Luhansk oblasts, the results of a comparative analysis of the indicators of the capacity of communities in Donetsk and Luhansk oblasts, taking into account pre-war and war realities, were used. On the basis of the results obtained, the matrix of alternative proposals for improving their capacity is formed. The capacity of the districts of Donetsk and Luhansk oblasts in 2021 and 2022/2023 is determined. *The originality and practical significance of the study* lie in the proposals developed to increase the capacity of territorial communities and districts of Donetsk and Luhansk regions. *Conclusions and prospects for further research.* Based on the results of the conducted research, a matrix of eventual proposals for the territorial communities of Donetsk and Luhansk regions was built and the capacity of the districts of Donetsk and Luhansk regions in 2021 and 2022/2023 was determined. It is noted that the Luhansk region is almost entirely occupied, and in the Donetsk region, part of the territory is occupied, and in another part of the territory, the production and social infrastructure has been destroyed (and is being destroyed). Therefore, according to the results of the district capacity assessment, no district was identified as capable. Further research is needed to substantiate the re-configuration of territorial communities and districts in the East of Ukraine in the post-war period.

Key words: assessment, capacity, territorial community, district, proposals, oblast, comparative analysis.

Постановка проблеми. Через активізацію військових дій у 2022 році на Сході України, окупацію Луганської області та частини Донецької проблематика оцінювання та підвищення спроможності громад та районів актуалізувалася. Це пов'язано з тим, що на оцінку впливає багато факторів, серед яких – географічне розташування громади та наявність/відсутність проведення бойових дій, тому у межах реалізації проекту «Формування концептуальних і правових засад інституційного відновлення Донбасу», який фінансується Міжнародним фондом «Відродження», науковцями та експертами проводяться дослідження щодо спроможності територіальних громад та районів Донецької та Луганської областей. Дану статтю також було підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем спроможності територіальних громад та районів Донецької та Луганської областей присвятили свої праці вчені різних університетів та наукових установ, серед яких слід виокремити роботи науковців Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля і Луганської філії ДУ «Інститут економіко-правових досліджень ім. В.К. Макутова НАН України» [1-6]. Проте публікацій щодо підвищення спроможності територіальних громад та районів Донецької й Луганської областей через війну мало представлено.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо підвищення спроможності тери-

торіальних громад та районів Донецької й Луганської областей через війну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для обґрунтування пропозицій щодо підвищення спроможності територіальних громад та районів Донецької й Луганської областей пропонується скористатися результатами компаративного аналізу показників спроможності громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій, які подано у статті «Компаративний аналіз показників спроможності громад донецької і луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій». На підставі отриманих результатів компаративного аналізу в таблицях 1 і 2 сформовано матриці евентуальних пропозицій підвищення спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей, в яких використано такі умовні скорочення: збільшення площі громади до критичного показника та більше (S); збільшення чисельності громади до критичного показника та більше (H); підвищення частки місцевих податків і зборів у доходах загального фонду до критичного рівня та вище (P); збільшення чисельності учнів до критичного рівня та вище (Y); підвищення Індексу податкоспроможності до критичного значення та вище (I); збереження та підвищення фінансової спроможності громади (F); укрупнення (об'єднання) територіальної громади (U).

Таблиця 1 – Матриця евентуальних пропозицій для територіальних громад Донецької області

Територіальні громади	Рівень спроможність громади та пропозиції		
	потенційно-неспроможні громади (PNG)	контраверсійно-спроможні громади (KSG)	потенційно-спроможні громади (PSG)
1. Бахмутська	P / F		
2. Торецька	S / P / F		
3. Часовоярська	S / P / F		
4. Великоновосілківська	P / F		
5. Дружківська	P / I / F		
6. Іллінівська	P / F		
7. Краматорська	P / F		
8. Лиманська	P / F		
9. Миколаївська	P / F		
10. Слов'янська	S / P / F		
11. Маріупольська	P / F		
12. Білозерська	S / P / F		
13. Гродівська	P / F		
14. Добропільська	P / F		
15. Курахівська	P / F		
16. Покровська	P / F		
17. Селидівська	S / P / F		
18. Сартанська	P / F		
19. Комарська	P / F		
20. Андріївська	S / H / Y / F / U		
21. Званівська	S / H / Y / F / U		
22. Очеретинська	I		
23. Мирненська	I		
24. Костянтинівська		P / F	
25. Вугледарська		P / F	
26. Ольгинська		P / F	
27. Авдіївська		S / P / F	
28. Сіверська		S / P / F / U	
29. Соледарська		P / F	
30. Світлодарська		P / F	
31. Шахівська		Y / F	
32. Новогродівська		S / P / F	
33. Мирноградська		S / P / F	
34. Удаченська		Y / F	
35. Волноваська			F
36. Старомлинівська			F
37. Хлібодарівська			F
38. Новодонецька			F
39. Олександрівська			F
40. Святогірська			F
41. Черкаська			F
42. Кальчицька			F
43. Мангушська			F
44. Нікольська			F
45. Криворізька			F
46. Мар'їнська			F

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2 – Матриця евентуальних пропозицій для територіальних громад Луганської області

Територіальні громади	Рівень спроможність громади та пропозиції		
	потенційно-неспроможні громади (PNG)	контраверсійно-спроможні громади (KSG)	потенційно-спроможні громади (PSG)
1. Кремінська	P / F		
2. Лисичанська	P / F		
3. Рубіжанська	P / F		
4. Северодонецька	P / F		
5. Білолуцька	P / F		
6. Нижньодуванська	P / F		
7. Широківська	P / F		
8. Гірська		S / P	
9. Старобільська		P / F	
10. Коломийчеська		Y / F	
11. Станично-Луганська		P / F	
12. Білокуракинська			F
13. Красноріченська			F
14. Лозно-Олександрівська			F
15. Сватівська			F
16. Троїцька			F
17. Попаснянська			F
18. Біловодська			F
19. Марківська			F
20. Міловська			F
21. Новопсковська			F
22. Чмирівська			F
23. Шульгинська			F
24. Нижньотеплівська			F
25. Новоайдарська			F
26. Щастинська			F

Джерело: розроблено авторами

Спираючись на дані передніх таблиць визначимо спроможність районів, що висвітлено в таблиці 3.

Отже, чинна конфігурація громад та районів Донецької та Луганської областей до

війни була у цілому спроможна, тобто більшість громад і районів були спроможні або мали один-два показники (критерія), які не «дотягували» до норми.

Таблиця 3 – Спроможність районів Донецької та Луганської областей у 2021 і 2022/2023 роках

Територіальні громади	Громади та райони			
	Спроможність громади у 2022 році	Спроможність району у 2021 році	Спроможність громади у 2022/2023 рр	Спроможність району у 2022/2023 р
1	2	3	4	5
Донецька область / Бахмутський район				
1. Бахмутська	PSG	KSR	PNG	PNR
2. Сіверська	PNG		KSG	
3. Званівська	PNG		PNG	
4. Часовоярська	PNG		PNG	
5. Торецька	PNG		PNG	
6. Соледарська	PSG		KSG	
7. Світлодарська	PNG		KSG	

1	2	3	4	5
Донецька область / Волноваський район				
8. Крамарська	PSG	KSR	PNG	PNR
9. Мирненська	PNG		PNG	
10. Хлібодарівська	PSG		PSG	
11. Старомлинівська	PSG		PSG	
12. Ольгинська	PNG		KSG	
13. Вугледарська	PNG		KSG	
14. Великоновосілківська	PSG		PNG	
15. Волноваська	PSG		PSG	
Донецька область / Краматорський район				
16. Олександрівська	PSG	PSR	PSG	KSR
17. Святогірська	PSG		PSG	
18. Костянтинівська	PSG		KSG	
19. Новодонецька	PSG		PSG	
20. Іллінівська	PNG		PNG	
21. Миколаївська	PNG		PNG	
22. Черкаська	PSG		PSG	
23. Дружківська	PSG		PNG	
24. Лиманська	PNG		PNG	
25. Коматорська	PNG		PNG	
26. Андріївська	PNG		PNG	
27. Слов'янська	PNG		PNG	
Донецька область / Маріупольський район				
28. Маріупольська	PNG	KSR	PNG	KSR
29. Кальчицька	PSG		PSG	
30. Сарганська	PNG		PNG	
31. Нікольська	PSG		PSG	
32. Мангушська	PSG		PSG	
Донецька область / Покровський район				
33. Білозерська	PNG	PNR	PNG	PNR
34. Гродівська	PSG		PNG	
35. Добропільська	PNG		PNG	
36. Курахівська	PSG		PNG	
37. Покровська	PNG		PNG	
38. Селидівська	PNG		PNG	
39. Очеретинська	PNG		PNG	
40. Авдіївська	PNG		KSG	
41. Шахівська	PNG		KSG	
42. Новгородівська	PNG		KSG	
43. Мирноградська	PNG		KSG	
44. Удаченська	PNG		KSG	
45. Криворізька	PSG		PSG	
46. Мар'їнська	PSG		PSG	
Луганська область / Сватівський район				
47. Лозно-Олександрівська	PSG	PSR	PSG	PSR
48. Красноріченська	PSG		PSG	
49. Білокуракинська	PSG		PSG	
50. Нижньодуванська	PSG		PNG	
51. Коломийчеська	PNG		KSG	

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
52. Сватівська	PSG		PSG	
53. Троїцька	PSG		PSG	
Луганська область / Сєвєродонецький район				
54. Кременська	PSG	KSR	PNG	PNR
55. Лисичанська	PNG		PNG	
56. Рубіжанська	PSG		PNG	
57. Сєвєродонецька	PSG		PNG	
58. Гірська	PNG		KSG	
59. Попаснянська	PSG		PSG	
Луганська область / Старобільський район				
60. Новопсковська	PSG	PSR	PSG	KSR
61. Білолуцька	PSG		PNG	
62. Міловська	PSG		PSG	
63. Старобільська	PNG		KSG	
64. Чмирівська	PSG		PSG	
65. Шульгинська	PSG		PSG	
66. Біловодська	PSG		PSG	
67. Марківська	PSG		PSG	
Луганська область / Щастинський район				
68. Широківська	PNG	PSR	PNG	KSR
69. Станично-Луганська	PNG		KSG	
70. Нижньотеплівська	PNG		PSG	
71. Новойдарська	PSG		PSG	
72. Щастинська	PSG		PSG	

Джерело: розроблено авторами

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведених досліджень побудовано матрицю евентуальних пропозицій для територіальних громад Донецької і Луганської областей, серед яких: збільшення площі громади до критичного показника та більше; збільшення чисельності громади до критичного показника та більше; підвищення частки місцевих податків і зборів у доходах загального фонду до критичного рівня та вище; збільшення чисельності учнів до критичного рівня та вище; підвищення Індексу податкоспроможності до критичного значення та вище; збереження та підвищення фінансової спроможності громади; укрупнення (об'єднання) територіальної громади. Визначено спроможність районів Донецької та Луганської областей у 2021 і 2022/2023 роках. Станом на 1.09.2023 року Луганська область майже вся окупована, а в Донецькій області частина території окупована, а на іншій частині територій зруйнована (та руйнується) виробнича й соціальна інфраструктура. Тому за результатами оцінювання спроможності районів жодний район не визначено як спроможний. Подальші дослідження лежать в

площині обґрунтування реконфігурації територіальних громад і районів на Сході України у повоєнний час.

Література

1. Rohozian Y. U., Hrechana S., Kuzmenko O., Derzhak N., Kuchmenko V., Plietnov M., Sustainable Development Management of Local Territories in the Eastern Ukraine in Conditions of Military Conflict: Identification Criteria, in: *European Journal of Sustainable Development*. 2020. №9(3), p. 425-442.
2. Zablodska I., Rohozian Y., Melnykova, Romakhova O., Karielin S. Territorial Dimension for Sustainable Development of Infrastructure Enterprises: Information and Administrative Component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 3, p. 354-362. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.32>
3. Hrechana S., Zablodska I., Zablodska D. The Identification of the Luhansk Region and the Region Act's According to the Qualification of Their Sustainable Development in the

Conditions of the Joint Forces Operation, in: *Problemy Ekonomozwoju*, 2020. №15(1), p. 197-210.

4. Економіко-правові засоби стимулюючого впливу на розвиток Донбасу: монографія / під заг. ред. В.А. Устименка. Київ: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2019. 236 с.

5. Мельникова А.О., Заблодська І.В., Заблодська Д.В. Розвиток Луганщини в умовах військового конфлікту: аспект позиціонування [Монографія]. Прогнозування і планування розвитку економіки: мікроекономічний та макроекономічний рівні. Видавництво Izdevniecība "Baltija Publishing" (м. Рига, Латвія) 2020 р. 267 с.

6. Сєребряк К.І. Оцінка привабливості території у межах регіону в умовах децентралізації: соціально-економічний аспект. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5519&p=1>

References

1. Rohozian, Y.U., Hrechana, S., Kuzmenko, O., Derzhak, N., Kuchmenko, V. and Plietnov, M. (2020). Sustainable Development Management of Local Territories in the Eastern Ukraine in Conditions of Military Conflict: Identification Criteria, in: *European Journal of Sustainable Development*, 9(3), 425-442.

2. Zabłodska, I., Rohozian, Y., Melnykova, Romakhova, O. and Karielin, S. (2021). Territorial Dimension for Sustainable Development of Infrastructure Enterprises:

Information and Administrative Component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 354–362.

3. Hrechana, S., Zabłodska, I. and Zabłodska, D. (2020). The Identification of the Luhansk Region and the Region Act's According to the Qualification of Their Sustainable Development in the Conditions of the Joint Forces Operation. *Problemy Ekonomozwoju*, 15(1), 197-210.

4. *Economic and legal means of stimulating the development of Donbass*. (2019). Monograph under the general. ed. V.A. Us-timenko. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economic and Legal Research, 236 с.

5. Melnikova, A. O., Zabłodskaya, I.V. and Zabłodskaya, D. V. (2020). *Development of Luhansk region in the conditions of military conflict: aspect of positioning* [Monograph]. Forecasting and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels. Publishing house Izdevniecība "Baltija Publishing" (Riga, Latvia), 267.

6. Serebryak, K. I. (2016) Estimation of attractiveness of the territory within the region in the conditions of decentralization: social and economic aspect. *Effective economy*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5519&p=1> (Accessed: 19.08.2023).

Стаття надійшла
до редакції : 20.08.2023 р.

Стаття прийнята
до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Плетньов М. В. , Вахлакова В. В. Оцінка спроможності громад та районів Донецької та Луганської областей. *Журнал економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 20–26.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РОЗУМНОГО ВИРОБНИЦТВА В ІНДУСТРІЇ 4.0: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.04>

Постановка проблеми. Враховуючи принципи промислового інжинірингу, будь-які спрощення виробничих процесів повинні сприяти досягненню цілей Індустрії 4.0, однак дана гіпотеза потребує підтвердження шляхом наукових досліджень щодо її можливих викликів, можливостей та переваг. *Мета дослідження:* уточнення концептуальних засад, переваг та викликів розумного виробництва в Індустрії 4.0. *Предмет дослідження:* особливості та механізми функціонування розумного виробництва в Індустрії 4.0. *Методи, використані в дослідженні* метод аналізу та синтезу, історичний метод, діалектичний, системний, логічний. *Гіпотеза дослідження:* зроблено припущення, що упровадження технології Індустрії 4.0 сприятимуть підвищенню ефективності за рахунок зменшення транзакційних витрат та інформаційної асиметрії всередині системи. *Виклад основного матеріалу:* виділено п'ять важливих особливостей Індустрії 4.0; узагальнено сучасні підходи до оптимізації виробництва; доведено, що концепція Індустрії 4.0 повинна охоплювати не лише процес створення вартості як такий, але й організацію праці, бізнес-моделі та інші послуги; виділено переваги та виклики інтеграції традиційних з технологіями Індустрії 4.0. *Оригінальність та практична значимість дослідження* здійснено комплексний, поглиблений аналіз механізмів функціонування стратегії Індустрії 4.0. як субординованої, ієрархічної та динамічно взаємодіючої сукупності зв'язків. *Висновки:* технології Індустрії 4.0 володіють низкою переваг, а отже, мають хороший потенціал для повернення інвестицій. Це стосується систем автоматизації, управління виробництвом та прийняття рішень. Індустрія 4.0, на відміну від попередньої індустриальної епохи, уможлиблює історично безпрецедентну автоматизацію, кастомізацію та прибутковість. *Перспективи подальших досліджень* дослідження можливостей підвищення ефективності виробництва за рахунок взаємодії людини-машина.

Ключові слова:

інтеграція, виробнича стратегія, ризики, технології, планування.

ASSESSMENT OF THE CAPACITY OF COMMUNITIES AND DISTRICTS OF DONETSK AND LUHANSK OBLASTS

Formulation of the problem. Given the principles of industrial engineering, any simplification of production processes should contribute to the achievement of Industry 4.0 goals, but this hypothesis needs to be confirmed through scientific research on its possible challenges, opportunities, and benefits. *The aim of the research* clarifying the conceptual foundations, advantages and challenges of smart manufacturing in Industry 4.0. *The subject of the research* features and mechanisms of smart manufacturing in Industry 4.0. *The methods of the research* method of analysis and synthesis, historical method, dialectical, systemic, logical. *The hypothesis of the research:* it is assumed that the introduction of Industry 4.0 technologies will increase efficiency by reducing transaction costs and information asymmetry within the system. *The statement of basic materials:* identifies five important features of Industry 4.0; summarizes modern approaches to production optimization; proves that the concept of Industry 4.0 should cover not only the value creation process as such, but also labor organization, business models and other services; highlights the advantages and challenges of integrating traditional with Industry 4.0 technologies. *The originality and practical significance of the research:* a comprehensive, in-depth analysis of the mechanisms of functioning of the Industry 4.0 strategy as a subordinate, hierarchical and dynamically interacting set of relations is carried out. *Conclusions and perspectives of further research:* Industry 4.0 technologies have a number of advantages and, therefore, have a good potential for return on investment. This applies to automation, production manage-

¹ **Потелешенко Петро Володимирович**, канд. техн. наук, здобувач ступеня доктора наук, Воєнна академія імені Євгенія Березняка, м. Київ, Україна.

Poteleshchenko Petro, Ph.D. in Technical Sciences, Applicant at the Doctor Sciences Yevhenii Bereznyak Military Academy, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4922-793X>

e-mail: petro_pv@ukr.net

ment, and decision-making systems. Industry 4.0, unlike the previous industrial era, enables historically unprecedented automation, customization, and profitability. Prospects for further research include exploring opportunities to improve production efficiency through human-machine interaction.

Key words:

integration, production strategy, risks, technology, planning.

Постановка проблеми. Цілісну Концепцію Четвертої промислової революції офіційно представлено у 2015 році групою вчених, яким було доручено розробити для німецького уряду стратегію розвитку високих технологій. З тих пір вона набула широкого розповсюдження через різні міжнародні форуми, включаючи Всесвітній економічний форум. У Звіті ВЕФ «Глибинна зміна – технологічні переломні моменти та соціальний вплив» зазначалося, що до 2025 року настане ряд переломних моментів, що формуватимуть майбутній цифровий гіперпідключений світ [1].

Хоча термін «Індустрія 4.0» вже використовується майже 10 років, проте на цей час немає єдиного бачення щодо його визначення. Під промисловою революцією прийнято розуміти динамічний процес соціально-економічних трансформацій внаслідок упровадження проривних технологій. Перша промислова революція зумовила перехід суспільства від аграрної до індустріальної моделі розвитку, що стало можливим завдяки розвитку транспорту і механізації виробництва шляхом використання парової енергії. Друга промислова революція значно поглибила першу - використання електричної енергії уможливило масове виробництво транспортних засобів, систем зв'язку, що у свою чергу призвело до розвитку епохи суспільної мобільності. Завдяки новітнім розробкам комп'ютерної техніки, винайденню Інтернету, широкій цифровізації відбувся стрімкий перехід до Третьої промислової революції. Ці винаходи допомогли об'єднати фізичні об'єкти та ланцюжки створення вартості. Поява нового рівня ефективності та автоматизації трансформували цілі сектори, витіснили традиційні корпорації та зруйнували традиційні бізнес-моделі. Сьогодні ми стоїмо на порозі Четвертої промислової революції, яка стала результатом використання великих даних у режимі реального часу, поєднала фізичну і цифрову сфери та призвела до появи так званих «кіберфізичних систем». У майбутньому ці системи відіграватимуть ключову роль у промисловому виробництві, оскільки будуть все більш інтелекту-

альними внаслідок зростаючої конвергенції різних нових технологій.

З економічної точки зору основні технології Індустрії 4.0 сприятимуть значному підвищенню ефективності за рахунок зменшення транзакційних витрат та інформаційної асиметрії всередині системи. У новому конкурентному виробничому середовищі використання цих технологій може стати основою сталого розвитку. Враховуючи принципи промислового інжинірингу, будь-які спрощення виробничих процесів повинні сприяти досягненню цілей Індустрії 4.0, однак дана гіпотеза потребує підтвердження шляхом наукових досліджень щодо можливих її викликів, можливостей та переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи Індустрії 4.0 було закладено в 2011 році, вони були присвячені інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій та промислового виробництва [2, с. 9]. У подальшому В. Роблек визначив п'ять ключових елементів Індустрії 4.0: цифровізація, оптимізація та персоналізація виробництва; автоматизація та адаптація; співпраця людина-машинна; послуги з доданою вартістю та логістика; автоматизований обмін даними та комунікації [3, с. 7].

Д. Ганнінг з DARPA досліджуючи еволюцію одного з базових компонентів Індустрії 4. – Штучного Інтелекту, зазначає, що він пройшов у своєму розвитку три хвили: перша розпочалася у 1950-х роках і стосувалася генерації доказів теорем Principia Mathematica; друга пов'язана з розробками реальних статистичних моделей для навчання; третя - це хвиля пояснювальної або контекстної адаптації для кращого розуміння природи людського інтелекту [4, с. 26].

Ф. Зезулка визначив три взаємопов'язані фактори Індустрії 4.0: цифровізація та мережева інтеграція; оцифрування продуктів і послуг; нові ринкові моделі [5, с. 4].

Технології Індустрії 4.0 дозволяють відстежувати та контролювати обладнання, продукти та послуги, збираючи великі обсяги даних, вбудовуючи їх в інтегровані системи та аналізуючи їх за допомогою побудови

віртуальних моделей, оптимізуючи процеси прийняття рішень [6, с. 291]. Використовуючи Інтернет речей, кіберфізичні системи та хмарні обчислення, серед іншого, компанії можуть досягти раніше недосяжних рівнів операційної ефективності та прибутковості [7, с. 1652].

Аналітичне опрацювання сучасного етапу розвитку соціально-економічної індустріалізації дозволяє констатувати, що процес цифрової трансформації займає ключову позицію концепції Індустрії 4.0 та реалізується шляхом інтенсивного розвитку автоматизації економічних процесів, розробки інноваційних цифрових технологій та їх інтеграції в усі сфери бізнесу [8, с. 141]. Зменшити можливий негативний вплив Індустрії 4.0 можна завдяки формуванню сприятливих умов для забезпечення сталого економічного розвитку, інноваційності, діджиталізації процесу виробництва, пошуку можливих інвестиційних ресурсів для реалізації інноваційних проєктів у промислових хайтек-сегментах [9, с. 6].

Цифрові технології Індустрії 4.0 відкривають нові перспективи розвитку промисловості, вони все більшою мірою визначають конкурентоспроможність промислових підприємств. А оскільки розвиток промисловості впливає практично на усі інші галузі, то технології Індустрії 4.0 сприяють зростанню національних економік у цілому. [10, с. 118]

Таким чином, складність і дискусійність поняття Індустрії 4.0, з одного боку, та динамічна мінливість характеристик глобального економічного середовища з іншого боку, стимулюють поглиблення досліджень у цій царині. Потребують переосмислення проблеми економічного потенціалу та результативності стратегій Індустрії 4.0 умовах загострення та зміни форматів конкуренції на глобальних ринках.

Метою статті є уточнення концептуальних засад, переваг та викликів розумного виробництва в Індустрії 4.0.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з визначень Індустрії 4.0 передбачає створення технологічних умов для розвитку розумного виробництва. Національний інститут стандартів і технологій США визначає розумне виробництво в якості повністю інтегрованої виробничої системи, що реагує в режимі реального часу на мінливі вимоги і умови виробничого процесу [11]. Німецьким дослідницьким центром штучного

інтелекту (DFKI) виділено такі фактори, що сприяють розвитку розумного виробництва:

- розумна фабрика – розумні продукти контролюють власний виробничий процес і узгоджують його з розумними машинами;
- розумний планувальник - оптимізує всі виробничі процеси майже в режимі реального часу;
- людина як центральний фактор виробництва;
- інформаційно-комунікаційні технології в якості «розумних операторів», що здійснюють нагляд і контроль за поточною виробничою діяльністю [12, с. 1872].

На початкових стадіях розумні галузі використовуватимуть людей-операторів, однак з часом їх кількість буде зменшуватися, оскільки відбуватиметься заміщення машинами та технологіями, керованими програмним забезпеченням [13, с 4].

Технології Індустрії 4.0 вже сьогодні дозволяють розробляти та впроваджувати сучасні організаційні стратегії у виробництво. У наведеному аспекті можна виділити п'ять важливих особливостей Індустрії 4.0: новий і повністю автоматизований підхід до управління виробництвом, ланцюжком поставок і життєвим циклом продукції; управління виробництвом базується на використанні інтелектуальних систем, даних в реальному часі та машинному навчанні; поєднання цифрових та фізичних систем з основною автоматизацією; підтримання постійної комунікації між підрозділами виробництва в режимі он-лайн; допомога у визначенні стратегії зростання промислового виробництва. Наведені особливості створюють головний базис для конкурентних переваг виробника.

Разом з цим, у випадку коли майже всі промислові виробники будуть чітко слідувати основним принципам Індустрії 4.0, то хто ж тоді матиме конкурентну перевагу? Тут вже буде йти мова про необхідність упровадження окремими виробниками більш ефективного проектного менеджменту. Зміна основної парадигми - від випуску високоякісної, але одноманітної продукції до портфеля з високим ступенем розмаїття та орієнтацією на споживача вимагає гнучких рішень щодо організації, планування виробництва, впровадження та реорганізації виробничих процесів. Проектні та технологічні рішення, які упроваджуватимуться на ранніх етапах планування та організації виробництва матимуть вирішальний вплив на тривалість

виробничих циклів і тому повинні будуть розроблятися в адаптивному режимі.

Ріст конкуренції та зростаючі очікування клієнтів в Індустрії 4.0 зумовлюють розвиток персоналізації виробництва, яка досягається за допомогою повністю автоматизованих і роботизованих виробничих процесів, контролю, регулювання та виконання операцій. Роботизація та автоматизація виключають безпосередню участь працівників у виробничому процесі та зводять їх роль до загального спостереження. Результатом цих змін у виробництві мають стати: зниження виробничих витрат (підприємства спочатку інвестують в нові рішення (інновації), щоб потім знизити виробничі витрати), підвищення надійності виробничих систем, ефективне використання ресурсів та зменшення відсотку бракованої продукції [14, с. 121].

Сучасні підходи до оптимізації виробництва можна поділити на декілька категорій, які характеризуються різними рівнями деталізації виробництва та різняться за підходами у досягненні його стратегічних цілей. Більшість сучасних стратегій виробництва зосереджені на власне самій організації, тобто досягненні оптимального розподілу автоматизованих процесів. В їх основу покладено фіксовані виробничі плани і, зазвичай вони не зазнають суттєвих змін протягом всього виробничого процесу. Широке розповсюдження цієї стратегії обумовлене дискретністю, метою якої є безперервно-потокове виробництво [15, с.125]. Така організація, на відміну від серійного, в першу чергу орієнтована на виробництво «точно в установленій термін». Основні вимоги щодо цієї стратегії вдосконалення пов'язані з максимальною інтеграцією всіх елементів виробничої системи. Безперервно-потоківі виробничі ділянки націлені, насамперед на оптимально збалансоване виробництво і володіють такими характеристиками: мінімізація відходів як головна мета виробничого процесу (стосується не лише матеріальних ресурсів, але й непродуктивних витрат часу та людських ресурсів); оптимізація всіх можливих параметрів виробничих процесів та інвестицій; бездефектне виробництво.

Наведені стратегії оптимізації виробництва вже протягом багатьох років використовуються топ менеджментом більшості провідних компаній, оскільки їх управлінські рішення виходять з довготермінових про-

гнозних оцінок. Як стверджують ряд дослідників [16, с. 1612] вони не зазнають особливих змін у зв'язку з упровадженням базових технологій Індустрії 4.0. Поєднання підприємницьких цілей з виробничими стратегіями підприємства вважається оптимальним шляхом досягнення цілей. Така інтеграція має упроваджуватися в п'ять етапів:

- визначення цілей підприємства щодо загальних ключових показників розвитку. Формування цих цілей здійснюється з урахуванням загального горизонту планування;

- другий етап пов'язаний з реалізацією ринкової стратегії, яка передбачає вивчення цільових ринків, споживачів та обсягів продажів;

- третій етап - визначення товарної політики, що безпосередньо впливає на конкурентні фактори ринкової стратегії (цільові показники ціноутворення, дизайн продукту, його якість тощо);

- четвертий етап - на основі обраної стратегії конкурентної політики здійснюється технічна реалізація та виробниче планування;

- на останньому етапі вибудовується виробнича інфраструктура з точки зору розподілу ресурсів, життєвого циклу управління якістю та людськими ресурсами [17, с. 28].

Наведені етапи можна розглядати в якості загального життєвого циклу виробництва. Останні два можуть змінюватися внаслідок еволюції асортименту чи сортаменту продукції. Незважаючи на те, що ця класифікація не втрачає своєї актуальності з точки зору управління виведенням нової продукції на ринок, її життєвий цикл має стійку тенденцію до суттєвого зменшення.

Впровадження концепції Індустрії 4.0 має на меті ефективне використання наявного технологічного і ринкового потенціалу, його задіяння в інноваційному процесі, а також їх поєднання з кваліфікаціями та знаннями працівників. При цьому необхідно врахувати: вертикальну та горизонтальну інтеграцію процесів на всіх ланцюжках створення нової вартості; наскрізний цифровий інформаційний потік через всі ланцюжки створення вартості. Слід зазначити, що упровадження всеосяжного обміну даними вздовж всього ланцюжка створення нової вартості виглядає не зовсім однозначним. Мова йде про необхідність захисту та безпеку даних. Зрештою, перевага гнучкості виробництва може ніве-

люватися ризиками руйнування зв'язків між постачальником і клієнтом, а також не санкціонованим доступом до службової інформації (широкий обмін даними, який супроводжує Індустрію 4.0 перетворює користувачів у привабливу ціль для кібератак). Це означає, що концепція Індустрії 4.0 повинна охоплювати не лише процес створення вартості як такий, але й організацію праці, бізнес-моделі та інші послуги. Цього можна досягти упровадженням новітніх інформаційних технологій, які об'єднують виробництво, маркетинг і логістику. З технічного боку, концепція базується на інтеграції кіберфізичних систем та виробництва і логістики, а також на наскрізному впровадженні Інтернету речей та послуг до базових технологічних процесів.

Окремі технології, що є складовими Індустрії 4.0 існують вже досить давно і їх інтеграція з технологіями Індустрії 4.0 зумовлює як нові переваги, так виклики:

- виклики великих даних - Індустрія 4.0 базується виключно на величезних масивах даних та їх обробці, вона генерує та аналізує їх відповідно до заведених алгоритмів. У виробничому середовищі такі дані є досить різномірними, оскільки збираються з різних джерел (дані з датчиків машин, дані щодо продукції, якості, інфраструктури, логістики тощо). Вони вимагають різних методів обробки та технологій зберігання, обробки та управління. Для подолання цих викликів необхідні нові алгоритми, продукти та моделі. Примітивне програмне забезпечення, що використовується на виробництві, може бути несумісним зі стандартами даних майбутнього покоління, внаслідок чого ці дані можуть бути втраченими;

- обмін даними з партнерами – компанії часто передають частину своїх функцій на аутсорсинг, внаслідок чого частина даних стає доступними партнерам. Це означає, що багатьом компаніям доведеться ділитися своїми інноваційними розробками та продуктами з фірмами-підрядниками;

- навчання та розвиток навичок - Індустрія 4.0 вимагає наявності освіченого та різнопрофільного персоналу, що є серйозним викликом. Більшість людей, які раніше працювали на виробництві, виходять на пенсію, не передаючи своїх виробничих знань молоді. Іншою важливою проблемою є те, що молоді працівники вимагають більше пільг, швидкого кар'єрного зростання та

частішої зміни характеру діяльності. Оскільки значна частина співробітників працює вже багато років в рутинному режимі, вони не дуже прагнуть вивчати нові технології. Це є надзвичайно серйозною проблемою, оскільки Індустрія 4.0 базується на необхідності упровадження кардинальних виробничих змін;

- гнучкість процесів - наразі технології, що сьогодні використовуються на виробництві, є недостатньо ефективними для її досягнення. Традиційно системи, що використовуються на виробництві є модульними та ізольованими одна від одної. Внесення змін в усталені процеси часто відбувається у вигляді ознайомлення персоналу з роздруківками чи електронними листами. Зазвичай такі зміни впроваджуються без дотримання будь-яких стандартів, що робить систему складнішою та більш затратною. Тому існує нагальна потреба в стандартизації та синхронізації усіх модулів виробничого підприємства;

- безпека - виступає одним з головних компонентів у стандартах Індустрії 4.0. Організація повинна забезпечити захист людей, продукції та виробничого середовища від загроз. Використання смарт-пристроїв значно полегшує проблеми комунікації, однак породжує підвищені ризики для безпеки. Всі розумні пристрої на виробництві необхідно контролювати за допомогою апаратного та програмного забезпечення, однак ця вимога часто ігнорується. Пристрої Інтернету речей мають невелику обчислювальну потужність, тому потрібен новий набір інструментів для їх надійного захисту. Будь-які пристрої, що використовують хмарні сховища є досить вразливими до злому. Простий вірус може потрапити з будь-якого смарт-пристрою до виробничого середовища та негативно вплинути на весь виробничий процес.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень. Переваги Індустрії 4.0 передбачають збільшення прибутковості, підвищення гнучкості та маневреності, а також покращання якості і ефективності виробництва. Технології Індустрії 4.0 володіють низкою переваг, а отже, мають хороший потенціал для повернення інвестицій. Це стосується систем автоматизації, управління виробництвом та прийняття рішень. Індустрія 4.0, на відміну від попередньої індустріальної епохи, уможливило історично безпрецедентну автоматизацію, кастомізацію та прибутковість. Крім того, значна кількість

розробок, що проводяться зараз в ряді секторів, включаючи матеріалознавство, мікробіологію, паливні елементи, фізику елементарних частинок, 3D-нанотехнології, системи накопичення і зберігання інформації володіють широкими можливостями до прогресу. По суті, Індустрія 4.0 описує четвертий етап промислового розвитку, коли інтелектуальні системи об'єднуються у все більш тісно інтегровані ланцюги доданої вартості. Таким чином, виробниче підприємство, що відповідає вимогам Індустрії 4.0 можна вважати повністю інтегрованим інтелектуальним середовищем.

Незважаючи на багатообіцяючі переваги, що пов'язані з Індустрією 4.0, вона також створює низку технічних, правових, економічних та організаційних викликів для компаній у ланцюжку створення вартості. Найбільш серйозні з них полягають у необхідності використання великих даних у режимі реального часу, постійній потребі повного завантаження виробничих потужностей, а також складності організації виробництва та забезпечення безпеки даних. Наведене може призвести до того, що для багатьох підприємств загальна економія виявиться незначною. Навіть існує небезпека, що економічна ефективність може знизитися, принаймні в короткостроковій перспективі. Оскільки компанії, які обирають Індустрію 4.0, спочатку повинні зробити значні інвестиції (наприклад, у консалтинг, програмне забезпечення, обладнання, навчання та фундаментальну реорганізацію), буде досить не просто провести обґрунтовану емпіричну оцінку впровадження технологій Індустрії 4.0 у виробництво.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у висвітленні питання, яким чином технології, що лежать в основі Індустрії 4.0 можуть допомогти взаємодії людини і машини, а також підвищити ефективність виробництва.

Література

1. The Fourth Industrial Revolution, by Klaus Schwab. URL: <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab> (дата звернення: 9 серпня 2023)
2. Buhr D. Social innovation policy for industry 4.0. *Good Society – Social Democracy*. 2015. No. 17. P. 1–24.
3. Roblek V., Meško M., Krapež A. *A complex view of industry 4.0*. SAGE Open. 264 p.
4. Gunning D. *Artificial Intelligence and Machine Learning to Accelerate Translational Research*. New York : National Academic Press, 2018. 317 p.
5. Zzulka F., Marcon P. Industry 4.0 – An Introduction in the phenomenon. *IFAC - Papers On Line*. 2016. No. 49(25). P. 8–12.
6. Tortorella G., Vergara C. Organizational learning paths based upon industry 4.0 adoption: An empirical study with Brazilian manufacturers. *International Journal of Production Economics*. 2020. No. 219. P. 284–294.
7. Rosin F., Forget P., Lamour S. Impacts of Industry 4.0 technologies on lean principles. *International Journal of Production Research*. 2020. No. 58(6). P. 1644–1661.
8. Сосновська О. О., Вакофян В. Г. Індустрія 4.0: сутність і тенденції розвитку. *Бізнес Інформ*. 2022. Т. 14, № 30. С. 137–144.
9. Крючкова Н. М., Гацька Л. П., Лукьяненко Н. Е., Єжелей Ю. О. Український економічний вимір: четверта промислова революція. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. С. 1–8.
10. Ілляшенко С. Перспективи і проблеми інноваційного розвитку в умовах четвертої промислової революції. Київ : Аграр Медіа Груп, 2021. 127 с.
11. Smart Manufacturing. URL: <https://www.nist.gov/smart-manufacturing>. (дата звернення: 9 серпня 2023)
12. Kolberg D., Zühlke D. Lean automation enabled by industry 4.0 technologies. *IFAC Papers On Line*. 2015. No. 48(3). P. 1870–1875.
13. Hecklau F., Galeitzke M. Holistic approach for human resource management in Industry 4.0. *Procedia CIRP*. 2016. No. 54. P. 1–6.
14. Ліпич Л., Хілуха О., Кушнір М. Вплив Індустрії Четвертої Промислової Революції на зміну бізнес-моделі підприємства. *Економічний форум*. 2023. № 1(3). С. 119–127.
15. Srivastava M., Rathee S. Additive manufacturing: fundamentals and advancements. CRC Press, 2019. 258 p.
16. Chenic A., Moroianu N. The Impact of Digitalization on Macroeconomic Indicators in the New Industrial Age. *Electronics*. 2022. No. 12(7). P. 1593–1612.

17. Metz D. The Concept of a Real-Time Enterprise in Manufacturing. Fachmedien Wiesbaden : Springer, 2014. 158 p.

References

1. The Fourth Industrial Revolution, by Klaus Schwab. Retrieved from: <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>.

(application date: August 9, 2023)

2. Buhr, D. (2015). *Social innovation policy for Industry 4.0*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, Division for Social and Economic Policies.

3. Roblek, V., Meško, M. and Krapež, A. (2016). A complex view of industry 4.0. *Sage open*, 6(2), 2158244016653987.

4. Gunning, D. (2018). *Artificial Intelligence and Machine Learning to Accelerate Translational Research*. New York : National Academic Press.

5. Zezulka, F., Marcon, P., Vesely, I. and Sajdl, O. (2016). Industry 4.0—An Introduction in the phenomenon. *IFAC-PapersOnLine*, 49(25), 8-12.

6. Tortorella, G. L., Vergara, A. M. C., Garza-Reyes, J. A. and Sawhney, R. (2020). Organizational learning paths based upon industry 4.0 adoption: An empirical study with Brazilian manufacturers. *International Journal of Production Economics*, 219, 284-294.

7. Rosin, F., Forget, P., Lamouri, S. and Pellerin, R. (2020). Impacts of Industry 4.0 technologies on Lean principles. *International Journal of Production Research*, 58(6), 1644-1661.

8. Sosnovska, O., Vakofian, V. (2022). Industry 4.0: The Essence and Development Trends. *Business Inform*, 14(30), 137-144

9. Kryuchkova, N., Gatska, L., Lukyanenko, N. and Yezheliy, Y. (2023). Ukrainian economic dimension: Fourth industrial revolution. *Academic visions*, 18.1-8.

10. Ilyashenko, S. (2021). *Prospects and problems of innovative development in the context of the fourth industrial revolution*. Kyiv. Agrarian Media Group. 127 p.

11. Smart Manufacturing. Retrieved from: <https://www.nist.gov/smart-manufacturing>.

(application date: August 9, 2023)

12. Kolberg, D., Zühlke, D. (2015). Lean automation enabled by industry 4.0 technologies. *IFAC-PapersOnLine*, 48(3), 1870-1875.

13. Hecklau, F., Galeitzke, M., Flachs, S., & Kohl, H. (2016). Holistic approach for human resource management in Industry 4.0. *Procedia Cirp*, 54, 1-6.

14. Lypych L., Khilukha O. and Kushnir M. (2023). Changing the business model of the enterprise under the influence of industry 4.0. *Economic Forum*, 1(3), 119-127.

15. Srivastava, M., Rathee, S., Maheshwari, S., & Kundra, T. K. (2019). *Additive manufacturing: fundamentals and advancements*. CRC Press.

16. Chenic, A. Ş., Burlacu, A., Dobrea, R. C., Tescan, L., Creţu, A. I., Stanef-Puica, M. R. and Moroianu, N. (2023). The Impact of Digitalization on Macroeconomic Indicators in the New Industrial Age. *Electronics*, 12(7), 1612.

17. Metz, D. (2013). *The Concept of a Real-time Enterprise in Manufacturing: Design and Implementation of a Framework Based on EDA and CEP*. Springer Science & Business Media.

Стаття надійшла

до редакції : 20.08.2023 р.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Потелещенко П. В. Стратегії розвитку розумного виробництва в індустрії 4.0: переваги та виклики. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 27–33.

УДК 336.14(477)

JEL Classification: M15, M42, O33

КОЖЕМ'ЯКІНА С. М.¹

ПРОГНОЗИ В БЮДЖЕТНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.05>

Постановка проблеми. Прогнозування доходів бюджету є однією з найважливіших проблем, що виникають під час його формування. Особливо це стосується прогнозування на перспективу. Нові чинники, а також новітні загрози, що пов'язані з вторгненням росії на територію України, мають значний вплив на розвиток бюджетних відносин, формування бюджету різного рівня, а також всієї економіки країни. Особливо актуальне постає питання прогнозування в умовах відновлення повноцінного середньострокового бюджетного планування. *Мета* статті спрямована на визначення концептів формування прогнозних бюджетів в Україні в умовах відновлення прогнозовної роботи учасниками бюджетного процесу під час російської агресії. *Предметом* дослідження є особливості процесу прогнозування доходів бюджетів в умовах ризиків військового стану. *Методологічною основою та інформаційною базою* дослідження є актуальні науково-прикладні дослідження, статистична інформація. У статті використано низку методів, серед них аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Основною *гіпотезою* дослідження стало припущення, що ефективність управління економікою, фінансовий стан державного сектору залежать від якості бюджетного прогнозування та планування, бо вони є запорукою стійкого розвитку соціально-економічних процесів. *Вклад основного матеріалу.* Встановлено критерії якості прогнозів та наслідки, які очікуються при неточності прогнозів при середньостроковому бюджетному прогнозуванні. Встановлено, що прогнозний обсяг доходів бюджетів (і державного, і місцевого) залежить, від стану та тенденцій економічного та соціального розвитку, стабільності чи нестабільності, ефективності та прогресивності діючого законодавства, форм і методів організації роботи по мобілізації платежів до бюджету, рівня фінансової культури та інших факторів впливу. Визначено сучасні складові бюджетного прогнозування з уточненням їх етапів і стадій прогнозовної роботи. *Оригінальність та практична значимість* дослідження обумовлена аналізом позитивних та негативних процесів з позиції труднощів реалізації бюджетного процесу в економіці на даний час, що дозволило визначити ключові положення, які можуть бути враховані в процесі відновлення повноцінного середньострокового планування та прогнозування в умовах війни. Проведене теоретичне дослідження та розробка практичних рекомендацій сприятимуть стабілізації прогнозовної роботи органів державної влади. *Висновки.* Прогнозування має стати невід'ємною частиною процесу середньострокового бюджетного планування, що дозволить дослідити тенденції формування бюджетних доходів та видатків, встановити чинники, які слід враховувати у розрахунках бюджетних показників. Призначення бюджетного прогнозування полягає в оцінці різних і найвірогідніших варіантів розвитку подій формування бюджетних доходів і видатків, що створює основу для вибору цілей, які є орієнтиром при розробці бюджетів. Сучасні умови вимагають максимального розширення області застосування процесу прогнозування, подальшого удосконалення методології і методики розробки прогнозів.

Ключові слова:

прогноз, прогнозування, бюджет, доходи, бюджетне регулювання, середньострокове планування.

FORECASTS IN BUDGET REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Formulation of the problem. Budget revenue forecasting is one of the most important problems that arise during its formation. This is especially true for future forecasting. New factors, as well as the latest threats associated with Russia's invasion of the territory of Ukraine, have a significant impact on the development of budgetary relations, the formation of budgets of various levels, as well as the entire

¹ **Кожем'якіна Світлана Миколаївна**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри управління, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

Kozhemiakina Svitlana, Doctor of Economic Sciences, professor, professor of the Management Department, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1314-0841>

e-mail: s.kozhemiakina@kubg.edu.ua

economy of the country. The question of forecasting is especially relevant in the context of the restoration of full-fledged medium-term budget planning. *The purpose* of the article is aimed at defining the concepts of the formation of forecast budgets in Ukraine in the conditions of the restoration of forecast work by the participants of the budget process during the russian aggression. *The subject* of the study is the peculiarities of the budget revenue forecasting process under the conditions of the risks of martial law. *The methodological basis* and information base of the research are current scientific and applied research, statistical information. The article uses a number of methods, including analysis, synthesis, comparison and generalization. *The main hypothesis* of the study was the assumption that the efficiency of economic management and the financial condition of the public sector depend on the quality of budget forecasting and planning, because they are the key to the sustainable development of socio-economic processes. *Presenting main material*. The criteria for the quality of forecasts and the consequences that are expected in case of inaccuracy of forecasts during medium-term budget forecasting have been established. It was established that the forecast volume of budget revenues (both state and local) depends on the state and trends of economic and social development, stability or instability, effectiveness and progressiveness of the current legislation, forms and methods of organizing work on mobilizing payments to the budget, the level of financial culture and other influencing factors. The modern components of budget forecasting are defined, with clarification of their stages and stages of forecasting work. *The originality and practical significance of the research* is due to the analysis of positive and negative processes from the point of view of the difficulties of implementing the budget process in the economy at the moment, which made it possible to determine the key provisions that can be taken into account in the process of restoring full-fledged medium-term planning and forecasting in the conditions of war. The conducted theoretical research and the development of practical recommendations will contribute to the stabilization of the forecasting work of state authorities. *Conclusions*. Forecasting should become an integral part of the process of medium-term budget planning, which will allow to investigate trends in the formation of budget revenues and expenses, to establish factors that should be taken into account in the calculations of budget indicators. The purpose of budget forecasting is to assess the various and most likely options for the development of events in the formation of budget revenues and expenses, which creates a basis for the selection of goals, which are a reference point in the development of budgets. Modern conditions require the maximum expansion of the field of application of the forecasting process, further improvement of the methodology and methodology of developing forecasts.

Key words:

forecast, forecasting, budget, revenues, budget regulation, medium-term planning.

Постановка проблеми. Прогнозування доходів бюджету є однією з найважливіших проблем, що виникають під час його формування. Особливо це стосується прогнозування на перспективу. Нові чинники, а також новітні загрози, що пов'язані з вторгненням росії на територію України, мають значний вплив на розвиток бюджетних відносин, формування бюджету різного рівня, а також всієї економіки країни. Особливо актуальне постає питання прогнозування в умовах відновлення повноцінного середньострокового бюджетного планування. В останні часи серед фахівців спостерігається посилення інтересу до вивчення методології бюджетного процесу, визначення його методів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутності бюджетного процесу, його етапам присвячено роботи таких науковців, як, зокрема, О. Василик, К. Павлюк, А.А. Нечай, І. Луїна, В. Опарін, І.Розпутенко, Л. Товкун, В. Федосов, С. Юрій. Віддаючи належне їх

напрацюванням, зазначимо, що чимало проблем щодо бюджетного процесу в Україні все ще не знайшли свого вирішення. Таким, зокрема, є питання місця прогнозування в розвитку бюджетного процесу. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних фахівців, необхідно відзначити певну змістовну неоднозначність у трактуванні процесів прогнозування і бюджетного середньострокового планування в бюджетному процесі. Відсутність єдиного наукового підходу до дослідження теоретичних засад бюджетного планування в Україні обумовила актуальність і вибір теми дослідження, визначила його зміст і завдання.

Метою статті є визначення особливостей процесу прогнозування бюджетних доходів і видатків в умовах відновлення прогнозної роботи під час військового стану країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджет є одним з найважливіших елементів системи фінансового регулювання економіки, а його збалансованість і оптималь-

ність – один із головних чинників економічного зростання. Відповідно до 2-гої статті Бюджетного кодексу України бюджет - це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Під фінансовими ресурсами державного бюджету розуміють його доходи. *Доходи бюджету* - це усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти) [1].

При визначенні обсягу планових показників доходів бюджету використовують їх прогнозні значення, саме цим і обумовлюється необхідність використання цього інструменту бюджетного механізму.

Від точності прогнозів у значній мірі залежить якість бюджетної політики. Завищення доходів бюджету, що очікуються, веде до невідповідності між зобов'язаннями держави та можливостями їхнього виконання. Тоді уряд опиняється перед вибором: збільшити запозичення чи відмовитись від виконання законодавчо встановлених зобов'язань. При цьому у обох випадках існує ризик порушення макроекономічної стабільності. Заниження бюджетних доходів призводить до неповного використання ресурсів держави або потребує корегування бюджету у процесі його виконання, що створює небезпеку прийняття менш зважених рішень, і до зниження ефективності витрат.

У випадку низької якості прогнозів виникають серйозні ризики для реалізації бюджетної політики і для загальної макроекономічної стабільності.

Звідси, головним критерієм якості прогнозу є його точність (яка вимірюється, зокрема, величиною середньоквадратичної помилки). Важливі й інші характеристики прогнозів, наприклад наявність в них систематичного відхилення. Чергування недооцінки певного показника з його переоцінкою свідчить про випадковий характер помилки прогнозування, а переважання завищення або заниження прогнозів говорить про їхнє систематичне відхилення від фактичних показників.

Песимістичне прогнозування під час військового стану(при якому прогнози бюджетних доходів цілеспрямовано занижуються) може бути більш прийнятним, оскільки негативні наслідки завищення прогнозних доходів,

як правило, набагато серйозніші, ніж їхнє заниження.

Тому, першим кроком у підвищенні якості прогнозування бюджетних показників на перспективу є глибокий та детальний аналіз ситуації, що склалася у попередньому періоді, виявлення тенденції динаміки показників, що розглядаються, та чинників, що зумовили їх розвиток. Разом з тим здійснення якісного аналізу вимагає використання інформації, яка б забезпечувала відповідність методики розрахунку кожного показника, що моделюється, в межах свого часового ряду.

Все це зумовлює необхідність більш детального аналізу самого терміну прогноз. Прогноз - це науково обґрунтоване, ймовірне судження про можливі стани об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи і терміни його здійснення, а процес розроблення прогнозів на основі аналізу тенденцій і закономірностей розвитку об'єкта називається прогнозуванням.

Тут варто зазначити, що в сучасній літературі зустрічаються поняття, якими замінюють термін “прогнозування” термінами провіщення (віщування), і передбачення.

Розглянемо відмінності між поняттями передбачення (forecasting) та провіщення (prediction). Термін “провіщення”, звичайно, використовують коли мають справу з чітко окресленими подіями та досліджують їх здатність впливати на досліджуваний показник. Провіщення не можуть бути формалізовані, тобто підпорядковані правилам. Вони здебільшого є результатом ретельного внутрішнього знання та судження, котрі походять з досвіду [3].

На відміну від провіщення, передбачення можливе там, де існує упорядкованість і повторюваність явищ, або там, де спостерігаються усталені напрямки розвитку подій, спрямованість, у випадку неможливості їх описати за допомогою рядів динаміки чи сформулювати у вигляді історичних тенденцій. Тому неодмінно доводиться мати справу з ймовірностями і сукупністю можливих проєкцій. Але і обмеженості передбачення також очевидні. Зі збільшенням горизонту прогнозування, збільшується кількість прогнозних сценаріїв, та зростає ймовірність прогнозного відхилення.

Таким чином передбачення можливе лише там, де можна врахувати більшу кількість факторів, що справляють вплив на прогнозований показник.

Отже, можна зробити висновок, що передбачення не можуть провіщати результати, вони можуть точно встановлювати обмеження або рамки, всередині яких управлінські рішення можуть бути ефективними.

Прогнозний обсяг доходів бюджету України є плановим фінансовим показником відповідних доходів на конкретний період соціально-економічного розвитку. Його обсяг та реальність залежить, в першу чергу, від стану та тенденції економічного та соціального розвитку, стабільності, ефективності та прогресивності діючого законодавства, форм і методів організації роботи по мобілізації платежів до бюджету, рівня фінансової культури та інших факторів впливу.

План визначає конкретну мету і передбачає детальні події розвитку досліджуваного об'єкта. В плані фіксуються шляхи і засоби розвитку відповідно до поставлених завдань та прийняті управлінські рішення. Його головна відмітна риса — визначеність і директивність завдань. Таким чином, передбачення одержує в плані найбільшу конкретність і визначеність.

Між прогнозом і планом існують розбіжності. Головна з них полягає в тому, що план має директивний, а прогноз — імовірнісний характер. План — це однозначне рішення, у тому числі й тоді, коли він розробляється на варіантній основі. Прогноз же за самою своєю природою має альтернативний, варіантний зміст [11, с.9]. У цьому сенсі прогнозування являє собою дослідницьку базу планування, що має, однак, власну методологічну і методичну основу, багато в чому відмінну від планування. Розробка прогнозів заснована на прогностичних методах, у той час як планування спирається на більш суворі і точні методи балансових та інших розрахунків. Ще одна відмінність прогнозування від планування полягає в тому, що воно, будучи складовою частиною планування, існує самостійно. Виражається це, зокрема, в тому, що існують економічні процеси, які не завжди піддаються плануванню, але є об'єктами прогнозування. Чітко окресливши поняття прогнозування, слід дослідити основні положення цього процесу. Прогнозування повинно відповідати на два наступні питання:

- чого найбільш імовірно слід очікувати в майбутньому;
- яким чином слід впливати на умови, щоб досягти в майбутньому бажаної мети.

Процес прогнозування складається з ряду етапів, що накладає методологічний відбиток на бюджетне прогнозування і кожний з яких вирішує певне завдання:

1. Визначення завдання — уточнюється об'єкт прогнозу, формуються мета і задачі, визначається точність і час випередження прогнозу.

2. Формування об'єкта прогнозу відповідно до поставленого завдання - визначається структура об'єкта, виділяються основні чинники, з'ясовується їх підпорядкованість і взаємозв'язок.

3. Збір ретроспективної інформації про об'єкт - визначаються джерела інформації, розробляється методика переробки і подання інформації, встановлюються її обсяги.

4. Формалізація задачі - розробляється методика формалізованого подання інформації і здійснюється вибір класу моделей опису об'єкта прогнозу.

5. Вибір методів і алгоритму - серед відомих вибирається найбільш придатний метод прогнозування, розробляється відповідний алгоритм і оцінюється точність прогнозу.

6. Моделювання на основі ретроспективних даних оцінки якості моделі.

7. Отримання результатів прогнозу.

За функціональною ознакою (напрямком прогнозування) прогнози підрозділяються на два типи: пошуковий та нормативний. Пошуковий прогноз ґрунтується на умовному продовженні в майбутнє тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта в минулому і сьогоденні, і не враховує: фактори, здатні змінити ці тенденції. Його завдання — з'ясувати, як буде розвиватися досліджуваний об'єкт за умов збереження існуючих тенденцій. Нормативний прогноз, на відміну від пошукового, розробляється на базі заздалегідь визначених цілей. Його завдання - визначити шляхи і терміни досягнення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому. В той час як пошуковий прогноз при визначенні майбутнього стану об'єкта відштовхується від його минулого і сьогодення, нормативний прогноз здійснюється в зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до існуючих тенденцій та їх змін у світлі поставленої мети.

Обидва типи прогнозу існують одночасно на практиці і застосовуються спільно. В їх поєднанні виявляється роль прогнозуван-

ня як інструмента планування досягнення поставлених цілей. Спонукальна функція прогнозування використовує таку його особливість, як ефект впливу прогнозу на вихідні передумови передбачення. Ефект впливу може бути як позитивним, що викликає прискорення здійснення прогнозу, так і негативним, що гальмує його реалізацію, а в ряді випадків може супроводжуватись саморуйнуванням прогнозу. Обумовлено це тим, що досягнення цілей прогнозу знаходиться в прямій залежності від об'єктивних умов його здійснення. Рішення приймаються, як правило, на основі даних прогнозування. В свою чергу, прийняті рішення впливають на результати здійснення прогнозів. Тому, щоб уникнути конфлікту між прогнозуванням і прийняттям рішень, необхідно систематично корегувати прогноз, в тому числі шляхом його порівняння з цілями розвитку об'єкта прогнозування і його застосуванням. З типологією прогнозів тісно пов'язане питання пошуку джерела інформації про майбутній стан прогнозованого показника і способи прогнозування.

На підставі вищенаведеного можна зробити визначення поняття прогнозування доходів бюджету на середньострокову перспективу – це наукове передбачення обсягу податкових, неподаткових та інші надходжень, що поступають на безповоротній основі до бюджету на строк від 1 до 3 років.

В Україні система середньострокового прогнозування була започаткована Указом Президента України «Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування»[2]. Впровадження системи середньострокового прогнозування мало на меті підвищення рівня науково-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади.

Необхідність прогнозування доходів бюджету на середньострокову перспективу, в першу чергу, обумовлюється потребою держави у визначення шляхів розвитку суспільства й економічних ресурсів, що забезпечують його досягнення, для виявлення найбільш імовірних та економічно ефективних варіантів довгострокових, середньострокових і поточних планів, обґрунтування основних напрямків економічної і бюджетної політики, передбачення наслідків прийнятих рішень та здійснюваних у даний момент заходів. В умовах науково-технічного прогресу й удосконалення економічної системи

держави, прогнозування бюджетних надходжень стає одним з вирішальних наукових факторів формування стратегії і тактики суспільного розвитку.

Для з'ясування ролі прогнозування в бюджетному процесі, слід розглянути її більш детально. Аналіз розвитку державних фінансів та вивчення процесу складання, розгляду та затвердження бюджетів виявили ряд особливостей, які необхідно враховувати при розробці прогнозів бюджетних показників. Так, прогнозування розвитку державних фінансів повинно здійснюватися на основі загальноекономічних припущень щодо розвитку реального сектора економіки та платіжного балансу, проте при цьому необхідно враховувати також вплив бюджету на макроекономічну ситуацію. Зокрема, економічна активність у державі залежить від рівня оподаткування та рівня державних видатків, а обмінний курс та рівень інфляції — від рівня дефіциту бюджету та вибору шляхів його фінансування. Це означає, що для забезпечення взаємної погодженості макроекономічні та бюджетні прогнози на етапі розробки повинні постійно уточнюватися, що підтверджує необхідність та важливість здійснення комплексного підходу до вирішення проблеми отримання достовірних показників розвитку економіки України на перспективу.

Інша проблема виникає при прогнозуванні видаткової частини бюджету і полягає в необхідності врахування при розробці прогнозів не лише об'єктивних загальноекономічних факторів, таких як обмінний курс, середня заробітна плата, рівень інфляції тощо, але й суб'єктивних, суто вольових рішень Уряду, обумовлених вибором того чи іншого варіанту політики в області видатків. Останнє приводить до того, що при розробці прогнозів розвитку державних фінансів на перспективу головна увага приділяється, як правило, прогнозуванню показників доходної частини бюджету.

Першим кроком у вирішенні проблеми прогнозування бюджетних показників на перспективу є глибокий та детальний аналіз ситуації, що склалася у попередньому періоді, виявлення тенденції динаміки показників, що розглядаються, та чинників, що зумовили їх розвиток. Разом з тим здійснення якісного аналізу вимагає використання інформації, яка б забезпечувала однаковість методики розрахунку кожного показника, що моделюється, в межах свого часового ряду.

Аналіз дохідної та видаткової частин бюджету за останні роки виявив непорівнянність цієї інформації. Це пояснюється, в першу чергу, принциповим розходженням у визначенні основних категорій, якими є доходи та видатки бюджету, згідно з принципами побудови статистики державних фінансів, яка використовувалася в нашій країні до 1998 р., та загальноприйнятої у світі статистики державних фінансів, відповідно до принципів якої був складений та почав виконуватися бюджет 1998 р. Перехід вітчизняної статистики від методології балансу народного господарства до методології системи національних рахунків викликав необхідність здійснення переходу до нових принци-

пів обліку державних фінансів, що дало змогу в цілях якісного макроекономічного аналізу пов'язати бюджетні рахунки з іншими рахунками, які описують стан економіки.

На першій стадії бюджетного процесу, відповідно до стаття 32, Бюджетного кодексу, міністр фінансів України на підставі основних макропоказників економічного і соціального розвитку України (таблиця 1) на наступний бюджетний період та аналізу виконання бюджету у поточному бюджетному періоді визначає загальний рівень доходів та видатків бюджету і дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання пропозицій проекту Державного бюджету України.

Таблиця 1 – Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України

Показник	Прогноз		
	2024 рік	2025 рік	2026 рік
Валовий внутрішній продукт: • номінальний, млрд грн	7824,8	9209,4	10654,0
% до попереднього року	105,0	107,0	107,5
Індекс споживчих цін: грудень до грудня попереднього року, %	110,8	107,0	105,8
Індекс цін виробників промислової продукції: • грудень до грудня попереднього року, %	112,5	108,6	107,1
Середньомісячна зарплата працівників, брутто: • номінальна, грн	21852	25645	29625
• номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, % до попереднього року	106,0	106,9	108,8
Припущення прогнозу обмінного курсу гривні до долара США (в середньому за рік)	41,4	44,5	45,0

Джерело: розроблено автором на підставі [4]

Варто зазначити, що відповідно до першого пункту Указу Президента України “Про Міністерство економіки України” – воно є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у забезпеченні реалізації єдиної державної політики економічного і соціального розвитку України.

Серед основних завдань, визначені у пункті 3 указу, покладених на Мінекономіки України є участь у формуванні державної політики економічного і соціального розвитку України, розроблення механізмів її реалізації, прогнозів економічного і соціального розвитку на середньо- та короткостроковий періоди та відповідних програмних документів.

Таким чином, формування показників доходів зведеного бюджету України повинно

здійснюватись відповідно до основних макропоказників Державної програми економічного і соціального розвитку України, Бюджетної декларації та практики мобілізації доходів бюджету у попередні і поточному роках. Від їх правильної оцінки, тенденції та об'єктивності, залежатиме реальність дохідної частини державного та місцевих бюджетів і відповідно визначення реальних показників державних видатків.

Розробка планових показників доходів бюджетів України є важливим орієнтиром на стадії підготовки Основних засад бюджетної політики на наступний рік та формування бюджетних запитів головних розпорядників коштів.

Для виконання статті 13 Бюджетного кодексу України планування доходів бюджету

ту здійснюється окремо по загальному фонду та спеціальному фонду Державного та місцевих бюджетів України Міністерством фінансів України за участю окремих міністерств та відомств, зокрема органів стягнення на стадії складання проекту Державного бюджету України.

Таким чином спираючись на прогноз основних макропоказників економічного і соціального розвитку, розробленого Міністерством Економіки України, Міністерство фінансів України відповідно до Указу Президента “Про Положення про Міністерство фінансів України” - розробляє проект Державного бюджету України та прогнозних показників зведеного бюджету України, забезпечує в установленому порядку виконання Державного бюджету України, контролює дотримання правил складання звіту про виконання Державного бюджету України та зведеного бюджету України;

Інші обов’язки, що стосуються прогнозування, закріплені за Міністерством фінансів України згідно пункту 4 Указу. Відповідно до покладених на нього завдань Мінфін:

- бере участь у розробленні прогнозних показників економічного і соціального розвитку України на поточний період та перспективу;

- розробляє проект Державного бюджету України, прогнозні показники зведеного бюджету України, визначає порядок і строк подання центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями матеріалів для підготовки проекту Державного бюджету України;

- прогнозує і моделює на поточний період і на перспективу податкові надходження до бюджету, готує пропозиції щодо ефективного розподілу фінансових ресурсів для забезпечення державних витрат.

Таким чином, першочергова роль прогнозування проявляється на першій стадії бюджетного процесу. Але воно відіграє вплив і на другій стадії бюджетного процесу при розгляді та ухваленні закону про Державний бюджет України.

Враховуючи вищенаведене можна стверджувати, що на сьогодні в Україні постає не лише питання актуальності прогнозування доходів бюджету на середньострокову

перспективу, а й удосконалення самої методології прогнозування.

Бюджетне прогнозування має набути постійного стратегічного характеру, включати варіанти обґрунтування заходів щодо вдосконалення бюджетного механізму і засобів бюджетного регулювання за умови намагання підтримання фінансової збалансованості в економіці.

Прогнозування має стати невід’ємною частиною процесу бюджетного планування, що дасть змогу проаналізувати тенденції формування ресурсів бюджету та їхнє використання, виявити чинники, які необхідно враховувати у розрахунках бюджетних показників, визначити їх взаємозв’язки. Призначення бюджетного прогнозування полягає в оцінці різних і найвірогідніших варіантів формування ресурсів бюджету і напрямів використання цих ресурсів. Аналіз таких варіантів створює основу для вибору цілей, які є орієнтиром при розробленні бюджету.

Таким чином, сучасні умови вимагають максимального розширення області застосування процесу прогнозування, подальшого удосконалення методології і методики розробки прогнозів. Адже чим достовірніше прогнозування процесів суспільного розвитку, тим ефективнішим є планування і керування цими процесами в суспільстві.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. (дата звернення: 25 серпня 2023 р.)
2. Бюджетний менеджмент : навчальний посібник . І. Г. Благун [та ін.]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Магнолія. 2018. 230 с.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Київ, 1996. С. 194-251.
4. Мінфін відновить Бюджетну декларацію на три роки та прогноз бюджетних показників. URL: <https://oblikbudget.com.ua/news/62007-minfin-vidnovit-byudzhetnu-deklaratsiyu-na-tri-roki-ta-prognoz-byudzhetnikh-pokaznikiv> (дата звернення: 25 серпня 2023 р.)
5. Грабовецький Б. Є. *Економічне прогнозування і планування*: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 188 с.

6. Розпутенко І. В. *Реформування бюджетного процесу в Україні: проблеми і недоліки* : навч. посібник. Київ : НАДУ, 2014. 48 с.

7. *Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>. (дата звернення: 25 серпня 2023 р.)

8. Товкун Л. В. Бюджетний процес: значення та перспективи розвитку в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 45. Том 2. С. 48-52.

9. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: Навчальний посібник / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження». Київ, 2017. 184 с.

10. Миськів Г. *Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти* (у схемах і таблицях): навчальний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 272 с.

11. Бюджетна декларація на 2020-2022 роки. URL: <http://nizhynbudget.org/static/file/budzetna-deklaracia-na-2020-2022-roki.pdf>. (дата звернення: 25 серпня 2023 р.)

12. Лозовська Л.І., Бандоріна Л.М., Савчук Л.М., Удачина К.О. *Прогнозування соціально-економічних процесів*: навчальний посібник. Дніпро: УДУНТ, 2022. 146 с.

References

1. Budget Code of Ukraine dated July 8, 2010 No. 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>. (application date: August 25, 2023)

2. Blahun, I. H. (2018). Budget management: training manual. [and others]; Lviv. state University of Internal Affairs affairs Lviv: Magnolia, 230.

3. Bell, D. (1996). The advent of post-industrial society. *Modern foreign social philosophy*. Kyiv, 194-251.

Стаття надійшла

до редакції : 25.08.2023 р.

4. The Ministry of Finance will renew the Budget Declaration for three years and the forecast of budget indicators. Received from: <https://oblikbudget.com.ua/news/62007-minfin-vidnovit-byudzhetnu-deklaratsiyu-na-tri-roki-ta-prognoz-byudzhetnikh-pokaznikiv> (date of application: August 25, 2023)

5. Hrabovetskyi, B. E. (2013). Economic forecasting and planning: Training manual. Kyiv: Center for Educational Literature, 188.

6. Rozputenko, I. V. (2014). Reforming the budget process in Ukraine: problems and shortcomings: academic. manual. Kyiv: NADU, 48.

7. Peculiarities of the budget process under martial law. Received from: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>. (date of application: August 25, 2023)

8. Tovkun, L. V. (2022). The budget process: significance and development prospects in modern conditions. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The RIGHT series*, 45(2), 48-52.

9. Zubenko, V. V. (2017). Modern budget system: rules and procedures: Study guide. IBSED, Project "Strengthening the local financial initiative (ZMFI-II) implementation". Kyiv, 184.

10. Myskiy, H. (2020). Budget system: theoretical and practical aspects (in diagrams and tables): study guide. Lviv: Rastr-7, 272.

11. Budget declaration for 2020-2022. Received from: <http://nizhynbudget.org/static/file/budzetna-deklaracia-na-2020-2022-roki.pdf>. (application date: August 25, 2023)

12. Lozovska, L.I., Bandorina, L.M., Savchuk, L.M. and Udachyna, K.O. (2022). Forecasting socio-economic processes: a study guide. Dnipro: UDUNT, 146.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кожем'якіна С. М. Прогнози в бюджетному регулюванні розвитку економіки. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3(51). С. 34-41.

УДК 336.051

JEL Classification: E44, F29

КОЛІСНІЧЕНКО П. Т.¹, УШЕНКО Н. В.², ТЕРЕЩЕНКО Е. Ю.³

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.06>

Постановка проблеми. Актуалізація потреби моніторингу дієвості системи фінансово-економічної безпеки першочергово є наслідком об'єктивності аналізу ефективності відповідного механізму. *Мета статті* – визначити методичні засади аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовищ. *Предмет дослідження* – механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства. *Методи дослідження:* аналізу та синтезу, порівняння, групування та аналогій, дедукції, економіко-математичного моделювання. *Гіпотеза дослідження* полягає в тому, що ефективність механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах динамічності зовнішнього середовища залежить від об'єктивного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень завдяки оперативному моніторингу ідентифікації основних об'єктів захисту від потенційних загроз. *Виклад основного матеріалу.* У статті розглянуто фінансово-економічну безпеку підприємства як одну із найважливіших компонентів економічної безпеки. Розкрито особливості управління фінансово-економічною безпекою в умовах фінансової кризи та пов'язаних з цим внутрішніх та зовнішніх загроз для підприємства. Представлено систему фінансово-економічної безпеки підприємства як таку, що відображає рівень фінансового становища компанії, характеризується стійкістю до впливу від загроз внутрішнього та зовнішнього середовищ та направлена на ефективне використання ресурсів підприємства. Саме тому важливим для управління фінансово-економічною безпекою є глибоке розуміння загроз, які систематизовано як загрози зовнішнього та внутрішнього середовищ. Запропоновано структурно-функціональну модель розробки механізму управління фінансово-економічної безпеки підприємства. Удосконалено алгоритм здійснення контролінгу фінансово-економічної безпеки підприємства, який орієнтований першочергово на контроль реалізації програми управління фінансово-економічною безпекою, спрямованої на нейтралізацію загроз фінансово-економічній безпеці від внутрішнього та зовнішнього середовищ. На основі узагальнення вітчизняного та міжнародного досвіду структуровано основні завдання органів державного управління по забезпеченню ефективного управління фінансово-економічною безпекою підприємства з урахуванням сучасних викликів. У сукупності структуровані методичні засади аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства створюють інформаційну основу для прийняття управлінських рішень на основі ідентифікації основних об'єктів захисту та потенційних загроз. *Оригінальність і практична значущість дослідження.* Практична цінність дослідження полягає у тому, що отримані результати у формі структурно-функціональної моделі розробки механізму управління фінансово-економічної безпеки підприємства та алгоритму здійснення ко-

¹ **Колісниченко Пауліна Тимофіївна**, канд. екон. наук, доцент, проректор з міжнародного співробітництва, Академія прикладних наук (WSHIU), м. Познань, Польща.

Kolisnichenko Paulina, Ph.D. of Economic Sciences, Associate Professor, Vice Rector for International Cooperation, WSHIU Academy of Applied Sciences, Poznan, Poland.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6730-1236>

e-mail: paulina.kolisnichenko@wshiu.pl

² **Ушенко Наталя Валентинівна**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки, Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

Ushenko Natalya, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the International Economics Department, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3158-4497>

e-mail: ushenko_nv@ukr.net

³ **Терещенко Елеонора Юріївна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів підприємства, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.

Tereshchenko Eleonora, Ph.D. of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Economics and Enterprise Finance Department, State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2272-5224>

e-mail: e.tereshchenko@knute.edu.ua

нтролінгу фінансово-економічної безпеки підприємства, придатні до практичного застосування підприємствами в умовах динамічних змін. При цьому комплексний результат розробки методичних засад аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства апробовано на прикладі кейсу підприємства медичної сфери з використанням кореляційно-регресійного аналізу. У подальших розвідках розроблені методичні напрацювання можуть бути використані для розробки системи адаптаційного управління підприємствами в умовах невизначеності. *Висновки дослідження.* Управління фінансово-економічною безпекою є невід'ємною складовою успішного функціонування підприємства у сучасних динамічних умовах. Наразі це головний елемент управління підприємством, який дозволяє комплексно впливати на фінансовий стан, забезпечуючи здатність ефективно використовувати фінансові ресурси, грамотно керуючи загрозами, для досягнення ефективного розвитку та реалізації стратегії підприємства у теперішньому та майбутньому. Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє визначити, які саме фінансові показники є найбільш впливовими на рівень фінансово-економічної безпеки підприємства.

Ключові слова:

фінансово-економічна безпека, механізм, управління, ефективність, загроза, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище, стратегія, ризик.

**METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ANALYSIS OF THE MANAGEMENT
MECHANISM FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY
EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE**

Raising of problem. Actualization of the need to monitor the effectiveness of the financial and economic security system is primarily a consequence of the objective analysis of the effectiveness of the relevant mechanism. *The purpose of the article* is to determine the methodological principles of the analysis of the effectiveness of the mechanism of managing the financial and economic security of the enterprise in conditions of instability of the internal and external environments. *The subject of the study* is the mechanism of managing the financial and economic security of the enterprise. *Research methods:* analysis and synthesis, comparison, grouping and analogies, deduction, economic and mathematical modeling. *The hypothesis of the study* is that the effectiveness of the financial and economic security management mechanism of the enterprise in conditions of dynamic external environment depends on the objective information support for management decision-making thanks to the operational monitoring of the identification of the main objects of protection against potential threats. *Presenting main material.* The article examines the financial and economic security of the enterprise as one of the most important components of economic security. The features of managing financial and economic security in the conditions of the financial crisis and related internal and external threats to the enterprise are revealed. The system of financial and economic security of the enterprise is presented as one that reflects the level of the company's financial situation, is characterized by resistance to the influence of threats from the internal and external environments, and is aimed at the effective use of the enterprise's resources. That is why it is important for the management of financial and economic security to have a deep understanding of threats, which are systematized as threats from the external and internal environments. A structural and functional model of the development of the management mechanism of the financial and economic security of the enterprise is proposed. The algorithm for controlling the financial and economic security of the enterprise has been improved, which is primarily focused on monitoring the implementation of the financial and economic security management program aimed at neutralizing threats to financial and economic security from internal and external environments. Based on the generalization of domestic and international experience, the main tasks of state administration bodies to ensure effective management of the financial and economic security of the enterprise, taking into account modern challenges, are structured. In total, the structured methodological principles of the analysis of the effectiveness of the financial and economic security management mechanism of the enterprise create an information basis for making management decisions based on the identification of the main objects of protection and potential threats. *Originality and practical significance of the research.* The practical value of the research lies in the fact that the obtained results in the form of a structural-functional model for the development of the mechanism for managing the financial and economic security of the enterprise and the algorithm for controlling the financial and economic security of the enterprise are suitable for practical application by enterprises in conditions of dynamic changes. At the same time, the complex result of the development of methodological principles for the analysis of the effectiveness of the mechanism of managing the financial and economic security of the enterprise was tested on the example of the case of the enterprise in the medical field using correlation-regression analysis. In further investigations, the developed methodological developments can be used to develop a system of adaptive management of enterprises in conditions

of uncertainty. *Conclusions and prospects for further research.* Management of financial and economic security is an integral part of the successful functioning of the enterprise in modern dynamic conditions. Currently, this is the main element of enterprise management, which allows to comprehensively influence the financial condition, providing the ability to effectively use financial resources, competently manage threats, to achieve effective development and implementation of the enterprise's strategy in the present and future. Correlation-regression analysis allows you to determine which financial indicators are the most influential on the level of financial and economic security of the enterprise.

Key words:

financial and economic security, mechanism, management, efficiency, threat, internal environment, external environment, strategy, risk.

Постановка проблеми. Поточний розвиток сучасної української економіки відзначається різкою зміною факторів внутрішніх та зовнішніх елементів, в умовах яких функціонує підприємство, і які можуть викликати загрозу фінансово-економічному становищу компанії, формуючи високий рівень ризиків. Однією з найпоширеніших причин виникнення фінансових труднощів на підприємстві є недостатнє управління його фінансово-економічною безпекою (ФЕБ). За умов сучасної економіки в період світової глобалізації та нестабільності цін на підприємстві необхідна адаптивна система ФЕБ як наслідок дієвості відповідного механізму. Тому визначення методичних засад аналізу та оцінювання ефективності механізму управління ФЕБ підприємства, здатних забезпечити об'єктивність виміру його результатів в процесі його динамічного моніторингу, стають базовою необхідною умовою побудови відповідної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки ФЕБ підприємства досліджено в працях багатьох вчених, серед яких такі як Баранова В., Безус Р., Бондарчук Н., Гоголь Т., Гринчук Т., Гріщенко І. В., Губко В., Доценко І., Дуброва Н., Квасницька Р., Клочко Т. А., Куценко Д. М., Матвійчук Л., Мельник С., Міщук Є., Мулик Т., Мулик Я. І., Нехай В., Носань Н., Пашенко О., Правдюк Н., Рябикіна К., Стрижак Я., Худолей Л., Черевка О., Якубенко Ю. Динамічність умов зовнішнього середовища спонукають до оновлення методичних засад удосконалення системи управління ФЕБ підприємства на основі визначення інформативних індикаторів задля проведення об'єктивного аналізу ефективності відповідного механізму.

Мета статті – визначити методичні засади аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою

підприємства в умовах нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах фінансової кризи та глобалізації економічного простору збільшується кількість внутрішніх та зовнішніх загроз, що обумовлює потребу підприємств у оновлених способах до забезпечення своєї ФЕБ та стійкості подальшого розвитку. Адаптивне управління грошовими потоками та фінансовими ресурсами підприємства виступає запорукою оперативного налагодження його діяльності. Це вимагає від керівників при прийнятті управлінських рішень враховувати необхідність підтримки рівня безпеки, розуміти її структуру, існуючі загрози діяльності підприємства та основні об'єкти захисту. В економічній теорії суб'єктів господарювання ФЕБ розглядають як одну із найважливіших компонентів економічної безпеки або взагалі як самостійний об'єкт управління підприємством, що узагальнено у таблиці 1.

Отже, аналіз наведених визначень дозволяє стверджувати, що не зважаючи на різницю у формулюваннях, спільним є відображення системою ФЕБ рівня фінансового становища компанії, стійкості до впливу від загроз внутрішнього та зовнішнього середовищ та ефективності використання ресурсів підприємства.

Тому зміст процесу забезпечувального управління ФЕБ підприємства полягає в тому, щоб розробляти та адаптувати фінансову стратегію співвідносно до цілей загальної стратегії задля попередження та нейтралізації можливих загроз щодо погіршення фінансово-економічного становища підприємства в умовах невизначеного та конкурентного середовища. Відповідно важливим для управління ФЕБ є глибоке розуміння загроз. На нашу думку, найбільш доцільним є їх поділ на зовнішні та внутрішні.

Таблиця 1 – Систематизація підходів вчених до трактування поняття «фінансово-економічна безпека»

№	Автор	Визначення поняття
1	Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. [1, с. 3]	Складова системи, яка являє собою структуру, що складається з певних внутрішніх елементів, які безпосередньо спрямовані на забезпечення ефективності використання ресурсів підприємства в залежності від зовнішніх та внутрішніх загроз та чинників
2	Бондарчук Н.В., Педько А.С. [2, с. 298]	Спрямована на захист інтересів власників в процесі його фінансово-господарської діяльності
3	Якубенко Ю.Л. [3, с. 220]	Стан, який впливає на захищеність фінансових та економічних інтересів компанії від негативних чинників та створює правильні умови для постійної успішної діяльності та подальшого розвитку підприємства
4	Баранова В.В. [4, с. 207]	Сукупність управлінських рішень та дій, котрі направлені на забезпечення його платоспроможності та ліквідності; ефективне використання фінансових ресурсів; організацію контролю за всіма напрямками діяльності задля своєчасного прийняття рішень щодо попередження загроз
5	Гоголь Т., Нехай В. [5, с. 316]	Структурована сукупність взаємопов'язаних елементів внутрішніх та зовнішніх суб'єктів забезпечення безпеки, їхнього функціоналу, політики, організаційної побудови, стратегії і тактики, принципів, направлених на забезпечення функціонування підприємства та їх здатності протидіяти загрозам

Джерело: узагальнено авторами

До загроз зовнішнього середовища варто віднести: загальноекономічну та політичну ситуацію в країні та регіоні, кризи; недосконалість нормативно-правової бази; нестабільність податкової, кредитної та страхової політики; епідемії, пандемії, природні катаклізми; недобросовісна поведінка споживачів, посередників та інших; шахрайство у кіберпросторі. До загроз внутрішнього середовища відносяться: непрофесіональне управління та низький рівень кваліфікації персоналу; погіршеності у стратегічному плануванні та прийнятті тактичних рішень; слабе маркетингове опрацювання ринку; відсутність ресурсів до залучення інноваційних технологій; високий рівень та неоптимальність витрат; недосконала інвестиційна політика підприємства. Відповідно однією з головних цілей ФЕБ є забезпечення та створення ефективної, безперервної та злагодженої діяльності підприємства без негативного впливу як ззовні, так і зсередини.

Тому система управління ФЕБ на підприємстві включає ряд заходів у різних напрямках, спрямованих на захист від негативного впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ. Вона базується на основах об'єктів та суб'єктів, цілей, завдань, принципів та інструментах безпеки. За умов нестабільності у країні та нестачі фінансових

ресурсів на підприємстві одне з головних його завдань - визначення оптимальної стратегії фінансування, що забезпечує максимальне зростання прибутку за мінімальних ризиків. У зв'язку з цим і виникає потреба створення механізму ФЕБ підприємства.

На думку Губко В. І. під «механізмом управління» варто розглядати систему цілей, завдань, принципів, функцій та методів управління, вони співдіють між собою та забезпечують плідне функціонування об'єкта управління [6, с. 64]. Виходячи із зазначених вимог, з'ясовано, що механізм управління ФЕБ повинен містити наступну послідовність етапів, які у сукупності представляють структурно-функціональну модель його розробки (рисунок 1).

Початкові етапи механізму управління передбачають діагностику ФЕБ підприємства, виявлення потенційних та реальних загроз, їх ранжування за ступенем значущості, величиною можливої шкоди; визначення причин виникнення, прогнозування можливих наслідків, розрахунок можливої шкоди; розробку методологічного інструментарію оцінки стану ФЕБ, також включаючи вибір методів оцінки та визначення показників фінансового становища підприємства; визначення поточного рівня ФЕБ підприємства.

Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель розробки механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства

Джерело: узагальнено авторами на основі [7, с. 96; 8]

Надалі настає стратегічний рівень, який передбачає розробку самого механізму управління ФЕБ на основі оцінки поточної безпеки підприємства. Після чого відбувається впровадження усього механізму управління, а також оцінка ефективності реалізованого механізму. Обрання найефективніших способів управління має здійснюватися у процесі ухвалення компанією стратегічних фінансово-економічних рішень.

Мельник О.М. зазначила, що прийняття підприємством стратегічних рішень – це процес врахування стратегічного фінансового становища конкретного підприємства, розгляд можливих шляхів досягнення стратегічних цілей з приводу забезпечення ФЕБ та вибір найбільш ефективних методів практичної реалізації [7, с. 32]. На основі узагальнення досліджень Правдюк Н. Л., Мулик Т. О., Мулик Я. І. [9, с. 21], Клочко Т. А. [10], Квасницька Р. С., Доценко І. О., Матвійчук Л. О. [11, с. 100], систематизували індикатори ФЕБ у 6 основних груп: показники зовнішнього фінансового середовища; показники ефективності інвестиційної діяльності; показники оборотності активів та капіталу; показники рентабельності; показники платоспроможності; показники фінансової стійкості.

Таким чином, результати, отримані при аналізі управління ФЕБ, є найголовнішими показниками задля майбутнього удосконалення даної системи, яка призведе до підвищення ефективності довгострокового управління ФЕБ підприємства, і навіть поліпшення системи управління підприємством загалом.

Однією з умов, що гарантує ефективне функціонування та динамічний розвиток підприємств, є фінансово-економічна безпека.

Нині в практиці українськими компаніями використовуються система, яка займається розробкою інформаційної бази, аналізом фінансово-економічної ситуації та моніторингом загроз безпеці підприємства.

Програма управління ФЕБ, призначена для автоматичного розрахунку показників і порогових значень безпеки підприємства, нейтралізує загрози ФЕБ та визначає основний напрям роботи фінансової політики. Базовим джерелом інформації для здійснення моніторингу безпеки виступає фінансова звітність. Алгоритм здійснення контролінгу ФЕБ підприємства, який орієнтований першочергово на контроль, представлено на рисунку 2.

Перший крок передбачає збір та обробку даних для подальшого перетворення та розрахунку показників безпеки. Другий етап – систематична оцінка, аналіз та внутрішній контроль низки показників чинного рівня фінансово-економічної безпеки та їх порогових значень. Максимальний ступінь безпеки підприємства досягається за однієї умови, коли цілий комплекс показників виявляється в межах встановлених порогових значень і якщо дані значення досягаються не на шкоду іншим. Третій етап базується на результатах моніторингу за принципом подібності або невідповідності фактичних значень показників.

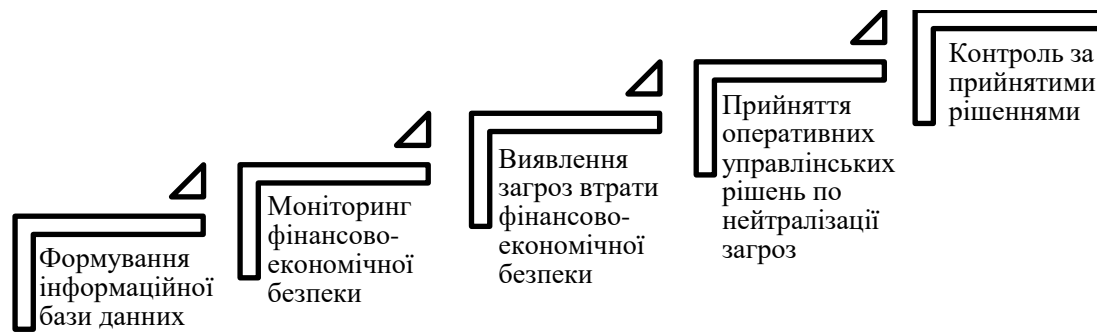

Рисунок 2 – Алгоритм контролінгу фінансово-економічної безпеки підприємства
Джерело: узагальнено авторами на основі [12, с. 61]

При прийнятті швидких та своєчасних управлінських рішень з метою повної нейтралізації загрози втрати належного рівня ФЕБ планується розробити конкретні заходи щодо виведення ризикованих показників до безпечного рівня.

Науковці О. Резнік, О. Гетьманець, А. Ковальчук та інші зазначають, що у ряді зарубіжних країн задля підвищення рівня ФЕБ підприємств своєчасно були створені деякі фінансові інститути, функції яких, насамперед направленні на зменшення можливостей перенаправлення частини коштів у тіньові сектори економіки, а також виключається можливість зловживання наявними фінансовими коштами [13, с. 847].

Враховуючи прямий зв'язок між безпекою економічного характеру та діяльністю компаній малого та середнього бізнесу, за останні кілька десятиліть у великих розвинених країнах було знято багато адміністративних та законодавчих обмежень і створено сприятливі фіскальні та фінансово-економічні стимули для підтримки бурхливого розвитку бізнесу.

Згідно досліджень Черевки О.В. визначено, що внаслідок впровадження комплексу заходів декілька європейських країн та Японія, на сьогочасному етапі розквіту світової економіки очолюють провідні рейтинги рівня розвитку бізнесу, показників ФЕБ підприємств та рівня стабільності економіко-правового оточення підприємництва [14, с. 33].

На офіційному рівні керівництво багатьох країн звертає увагу на об'єктивні ризики, що існують в наш час та які пов'язані з посиленням агресії в ринковому середовищі та посиленням конкуренції в різних видах діяльності на внутрішньому та світовому

ринках. У розвинених країнах світу позитивним є той факт, що окрім моніторингу рівня розвитку та безпеки суб'єкта господарювання, існують ще особливі завдання органів державного управління, які представлені на рисунку 3.

Організаційна система ФЕБ швидко реагує на нові проблеми. Враховуючи складність систем безпеки, усунення загроз вирішується в ряді взаємопов'язаних дій з усіма сферами діяльності підприємства.

Поміж вчених та практиків існують різноманітні підходи забезпечення ФЕБ підприємства. Загалом ФЕБ господарюючих суб'єктів убезпечується шляхом реалізації наступних двох підходів: підхід, котрий попереджає небезпеки; підхід, котрий якнайшвидше реагує на небезпеки. Не дивлячись на вагому різницю цих підходів, мається на увазі загальну організацію робіт, які займаються забезпеченням ФЕБ та контророзвідувальними заходами «власними силами», не залучаючи сторонніх спеціалістів.

Також не варто відхиляти можливість загроз зі сторони непрофесіоналізму працівників. Науковці Міщук Є., Рябікіна К., Ушенко Н. та інші вважають, що підприємствам варто приділяти більше уваги освіті, підвищенню кваліфікації та, якщо необхідно, перепідготовці своїх працівників і менеджерів задля зміцнення безпеки підприємства [17, с. 275].

Велику увагу слід приділити моделюванню, оскільки воно є дуже важливим інструментом для аналізу та виявлення можливих загроз ФЕБ. Ефективне керування бізнесом допоможе досягти поставлених цілей, розвитку бізнесу і витісненню конкурентів.

Рисунок 3 – Функціональні напрями діяльності органів державного управління по забезпеченню ефективного управління фінансово-економічною безпекою підприємства

Джерело: складено авторами на основі [15, с. 107; 16, с. 18]

Найефективнішим методом для аналізу ефективності управління підприємством є кореляційно-регресійний аналіз, який передбачає побудову та аналіз економіко-математичних моделей у вигляді рівнянь регресії, що виражають та оцінюють залежність результативної ознаки від ознак-факторів і дає можливість розрахувати щільність зв'язку [18, с. 239]. Для аналізу ФЕБ підприємства на основі економетричного моделювання візьмемо кейс підприємства медичної сфери.

Інтегральний показник ФЕБ можна розрахувати за наступною формулою (1):

$$Y = \sum a_n * Y_n, \quad (1)$$

де Y – інтегральний показник ФЕБ, a_n – вага часткового інтегрованих показників,

Y_n – часткові інтегральні оцінки фінансових коефіцієнтів.

Варто шукати часткові інтегральні оцінки досліджуваних коефіцієнтів у минулому періоді, а саме окремі коефіцієнти ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності й ділової активності підприємства на 2019-2022 роки. Розрахуємо інтегральний показник фінансово-економічної безпеки підприємства (таблиця 2).

Таблиця 2 – Значення інтегрального показника фінансово-економічної безпеки підприємства

2019 рік	Y	2020 рік	Y	2021 рік	Y	2022 рік	Y
31.03.2019	13,92	31.03.2020	57,65	31.03.2021	50,54	31.03.2022	48,47
30.06.2019	12,34	30.06.2020	61,12	30.06.2021	72,61	30.06.2022	88,54
30.09.2019	11,44	30.09.2020	79,07	30.09.2021	79,19	30.09.2022	75,35
31.12.2019	12,56	31.12.2020	52,83	31.12.2021	77,41	31.12.2022	74,01

Джерело: розроблено авторами в Microsoft Excel

Надалі необхідно побудувати кореляційну матрицю для фінансових коефіцієнтів

та визначити величину впливу та його характер на досліджувані коефіцієнти ФЕБ підприємства.

Для побудови кореляційно-регресійної моделі визначимо наступні змінні. Залежною змінною візьмемо Y , тобто інтегральний показник фінансово-економічної безпеки. Незалежними змінними будуть $X1$ - коефіцієнт загальної ліквідності, $X2$ - коефіцієнт маневреності власного капіталу, $X3$ - коефіцієнт оборотності обігових коштів, $X4$ - коефіцієнт фінансової стійкості, $X5$ - коефіцієнт фінансової оборотності активів, $X6$ - коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, $X7$ - коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, $X8$ - дохід від реалізації продукції.

Формула для побудови кореляційно-регресійної моделі (2):

$$Y = a_0 + a_1 * x_1 + \dots + a_{pi} * x_{pi}, \quad (2)$$

де a_p, a_{pi} - параметри моделі.

Приймемо за допустиме значення коефіцієнтів кореляції 0,85. Усі фактори X , що знаходять за даною позначкою, мають сильний факторний вплив на Y , між ними існує дуже тісний зв'язок, який іншими словами називається ефектом мультиколінеарності, тому їх необхідно виключити із побудови кореляційно-регресійної моделі. Для того, щоб відібрати фактори для побудови моделі, визначимо, які з них найбільше впливають на рівень ФЕБ у таблиця 3.

Таблиця 3 – Коефіцієнти кореляції

	Y	$X1$	$X2$	$X3$	$X4$	$X5$	$X6$	$X7$	$X8$
Y	1								
$X1$	0,8731	1							
$X2$	-0,2418	-0,1658	1						
$X3$	0,2333	0,2730	0,2064	1					
$X4$	0,6220	0,7785	-0,0760	0,0312	1				
$X5$	0,2371	0,2952	0,0632	0,9212	0,0418	1			
$X6$	0,7533	0,8765	-0,1933	-0,1605	0,7856	-0,1706	1		
$X7$	0,4646	0,4843	-0,2392	-0,6646	0,6270	-0,6437	0,8027	1	
$X8$	0,9303	0,7315	-0,1938	0,4874	0,4041	0,4890	0,4757	0,1236	1

Джерело: розроблено авторами в Microsoft Excel

Аналізуючи дані, які наведені у табл. 3 визначено, що $X2, X4, X5, X7, X8$ виявляються найбільш впливовими на рівень ФЕБ підприємства, тобто це коефіцієнти маневреності власного капіталу, фінансової стійкості, оборотності активів та дебіторської заборгованості та дохід від реалізації. А ось фактори

$X1, X3$ та $X6$ тобто мають дуже високий ступінь кореляції з іншими змінними, тому у подальше дослідження їх включати не варто.

Перевіримо статистичну значущість даної багатofакторної моделі через регресійний аналіз. Результати перевірки представлені у таблиця 4.

Таблиця 4 – Перевірка коефіцієнтів на значущість зі змінними $X2, X4, X5, X7, X8$

Аналіз дисперсій						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	5	11118,378	2223,676	336,789	8,35E-11	
Залишок	10	66,026	6,603			
Всього	15	11184,403				
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95 %	Верхні 95 %
Y -перетин	-307,231	689,066	-0,446	0,665	-1842,6	1228,10
$X2$	298,308	684,780	0,436	0,672	-1227,5	1824,09
$X4$	0,403	0,659	0,611	0,555	-1,07	1,87
$X5$	1,299	0,970	1,339	0,210	-0,86	3,46
$X7$	0,240	0,047	5,069	0,0004	-0,13	0,35
$X8$	0,129	0,006	21,183	0,0000	0,12	0,14

Джерело: розроблено авторами в Microsoft Excel

За результатами досліджень в таблиці 4, можна дійти висновки, що є ще змінні, які варто виключити з кореляційно-регресійної моделі. Аналізуючи рядок Р-значення, ми бачимо на скільки сильно змінна є статистично значущою для моделі. Рівень значущості завжди 0,05. Ми бачимо, що змінні X2 та X4 перевищують дане значення. Також перевіряємо їх за t-статистикою, ми отримали t табличне = 2,20099, наші фактори мають пе-

ревищувати дане значення, чого ми власне не спостерігаємо у факторах X2 та X4. Спостережуване значення не переважає табличне, це говорить про те, що тут немає тренду, тобто цю незалежну змінну варто виключити з моделі.

Надалі будемо ще раз регресійний аналіз, вже виключаючи фактори, які не мають тренду (таблиця 5).

Таблиця 5 – Перевірка коефіцієнтів на значущість зі змінними X5, X7, X8

Множинний R		0,997				
R-квадрат		0,994				
Нормований R-квадрат		0,992				
Стандартна похибка		2,233				
Нагляд		16				
Аналіз дисперсій						
	df	SS	MS	F	Значимість F	
Регресія	3	11113,380	3704,460	625,901	1,92E-13	
Залишок	12	71,023	5,919			
Всього	15	11184,403				
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95 %	Верхні 95 %
Y-перетин	-12,2097	3,2084	-3,8055	0,0025	-19,2003	-5,2191
X5	1,7351	0,6292	2,7577	0,0174	0,3642	3,1061
X7	0,2633	0,0236	11,1486	1,0931	0,2119	0,3149
X8	0,1279	0,0055	23,2775	2,3559	0,1159	0,1398

Джерело: розроблено авторами в Microsoft Excel

Наразі даний аналіз пройшов перевірку на Р-значення та t-статистику, тому перевіряємо наступне. За критерієм Фішера фактичне значення має перевищувати табличне. За розрахунком, ми отримали, що F табличне = 3,885, а F фактичне складає 625,901. Спостережуване значення перевищує табличне, це говорить про те, що розбіжності між розрахованими дисперсіями істотні і носить незвичайний характер, в часовому ряді існує тенденція дисперсії і має місце тренд. Коефіцієнт парної регресії R-квадрат дорівнює 0,994, що говорить про високий зв'язок між компонентами та пояснює коливання результативної ознаки Y на 99,4%.

Побудована багатофакторна модель буде мати наступний вигляд (3):

$$Y = -12,21 + 1,74 * x_5 + 0,26 * x_7 + 0,13 * x_8 \quad (3)$$

Тобто, це означає, що коефіцієнт регресії при X5 показує, що при збільшенні коефіцієнту оборотності активів на 1 тис. грн.

фактичний рівень фінансово-економічної безпеки збільшиться на 1,74. Коефіцієнт регресії при X7 показує, що при збільшенні коефіцієнту оборотності дебіторської заборгованості на 1 тис. грн. фактичний рівень фінансово-економічної безпеки збільшиться на 0,26. Коефіцієнт регресії при X8 показує, що при збільшенні доходу від реалізації продукції на 1 тис. грн. фактичний рівень ФЕБ збільшиться на 0,13.

Крім того, варто ще оцінити точність цієї моделі. Для цього варто розрахувати середню похибку апроксимації (таблиця 6).

В результаті розрахунків у таблиці 6 виявлено, що середня відносна похибка апроксимації становить 1,316%. Можна стверджувати, що дана модель є високо точною, бо отримане значення є менше за фіксоване 5%. Саме тому, можна використовувати представлену факторну модель для прогнозування.

Таблиця 6 – Розрахунок середньої відносної похибки апроксимації

Нагляд	Передбачене Y	Залишки	Y [^]	Y-Y [^] /Y
1	17,58508876	-3,669463762	16,49900534	0,061761611
2	12,97757955	-0,636204553	13,12713818	0,011524386
3	10,1318563	1,3121437	10,73107071	0,059141621
4	12,10913412	0,451226715	12,13074737	0,001784871
5	57,91848305	-0,265608052	58,39532016	0,0082329
6	62,16837735	-1,044377346	63,10867759	0,015125057
7	80,24710392	-1,177978923	79,98178314	0,003306297
8	53,03465831	-0,209337486	52,71600667	0,006008366
9	49,82412137	0,71250363	49,80332289	0,000417438
10	68,36004752	4,247952477	67,11416876	0,018225247
11	77,82985065	1,35789935	78,03566968	0,002644474
12	74,84419614	2,569593148	74,98472093	0,001877564
13	45,82538348	2,641241518	46,16563004	0,007424849
14	90,08672517	-1,547725172	89,92277107	0,001819959
15	77,82643608	-2,481061079	77,50990408	0,004067153
16	76,27391512	-2,260804166	76,8170203	0,007120458
Сума				0,210482252
Ai				1,316

Джерело: розроблено авторами в Microsoft Excel

За результатами факторного аналізу виокремлено змінні, які найбільше впливають на рівень ФЕБ підприємства, ними виявилися коефіцієнти оборотності активів (збільшить рівень безпеки на 1,74); оборотності дебіторської заборгованості (0,26) і дохід від реалізації (0,13). Отримана регресія дає можливість менеджменту компанії відстежувати рівень впливу факторів та робити правильні корективи в управлінських рішеннях щодо фінансово-економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, управління фінансово-економічною безпекою є невід'ємною складовою успішного функціонування підприємства у сучасних умовах. Наразі це системний елемент управління підприємством, який дозволяє комплексно впливати на фінансовий стан, забезпечуючи здатність ефективно використовувати фінансові ресурси, грамотно керуючи загрозами, для досягнення ефективного розвитку та реалізації стратегії підприємства у теперішньому та майбутньому. Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє визначити, які саме фінансові показники є найбільш впливовими на рівень фінансово-економічної безпеки. У подальших ро-

звідках розроблені методичні напрацювання можуть бути використані для розробки системи адаптаційного управління підприємствами в умовах невизначеності.

Література

1. Безус Р. М., Дуброва Н. П., Пашенко О. С. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/2972/1/1.pdf>
2. Бондарчук Н. В., Педько А. С. Фінансово-економічна безпека як запорука розвитку малого підприємства. *Молодий вчений*. 2018. №10 (62). С. 296–299.
3. Якубенко Ю. Л., Стрижак Я. І. Сутність фінансово-економічної безпеки малих підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. №5 (05). С. 219–223.
4. Баранова В. В. Фінансово-економічна безпека у забезпеченні економічної безпеки національного господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14, ч. 1. С. 206–209.

5. Гоголь Т., Нехай В. Фінансово-економічна безпека сільськогосподарських підприємств: теорія та практика. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. №4 (20). С. 312–319.

6. Губко В. І. Організаційно-економічний механізм управління фінансово-економічною результативністю аграрного підприємства. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 2. С. 62–66.

7. Мельник О. М. Удосконалення системи стратегічного управління підприємствами: дис. ... канд. екон. наук: 08. Тернопіль, 2019. 262 с.

8. Носань Н. С., Куценко Д. М. Теоретичні засади управління фінансово-економічною безпекою на сучасному етапі розвитку безпекознавства. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1. С. 74–83.

9. Правдюк Н. Л., Мулик Т. О., Мулик Я. І. *Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект*: монографія. Київ: Центр учб. літ., 2019. 222 с.

10. Клочко Т. А. Фінансова безпека як умова фінансової стійкості підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/151/145>

11. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Матвійчук Л. О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3. С. 95–102.

12. Худолей Л. В. Інструменти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств машинобудування: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Запоріжжя, 2018. 256 с.

13. Financial security of the state / O. Reznik et al. *Journal of security and sustainability issues*. 2020. Vol. 9, no. 3. P. 843–852.

14. Черевка О. В. *Управління економічною безпекою підприємств як складова регулювання фінансової безпеки України*: монографія. Черкаси, 2019. 235 с.

15. Мельник С. І. Методологічні засади управління фінансовою безпекою підприємств: дис. ... д-ра екон. наук: 21.04.02. Львів, 2020. 490 с.

16. Гріщенко І. В., Гринчук Т. П. Основні аспекти фінансового планування в системі фінансової безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. С. 15–21.

17. Mishchuk I., Riabykina Y., Ushenko N., Namova O., Tkachenko S., Yastremska N. Intellectual Capital as a Factor Forming Economic Security of Enterprises in Society 5.0. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. vol. 19, pp. 269-277.

18. Уланчук В. С., Жарун О. В., Соколюк С. Ю. Кореляційно-регресійний аналіз конкурентоспроможності продукції підприємства. *Молодий вчений*. 2020. № 10(86). С. 238–241.

References

1. Bezus, R. M., Dubrova, N. P. and Pashchenko, O. S. (2016). Finansovo-ekonomichna bezpeka aharnoho sektoru. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/2972/1/1.pdf> (in Ukrainian)

2. Bondarchuk, N. V., Pedko, A. S. (2018). Finansovo-ekonomichna bezpeka yak zaporuka rozvytku maloho pidpriemstva. *Molodyi vchenyi*, 10 (62), 296–299. (in Ukrainian)

3. Iakubenko, Yu. L., Stryzhak Ya. I. (2016). Sutnist finansovo-ekonomichnoi bezpeky malykh pidpriemstv. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, №5 (05), 219–223. (in Ukrainian)

4. Baranova, V. V. (2017). Finansovo-ekonomichna bezpeka u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky natsionalnoho hospodarstva. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 14(1), 206–209. (in Ukrainian)

5. Hohol, T., Nekhai, V. (2019). Finansovo-ekonomichna bezpeka silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia ta praktyka. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 4 (20), 312–319. (in Ukrainian)

6. Hubko, V. I. (2020). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmi upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu rezultatyvnistiu aharnoho pidpriemstva. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, 2, 62–66. (in Ukrainian)

7. Melnyk, O. M. (2019). Udoskonalennia systemy stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvamy: dys. ... kand. ekon. nauk: 08. Ternopil, 262. (in Ukrainian)

8. Nosan, N. S., Kutsenko, D. M. (2019). Teoretychni zasady upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu na suchasnomu etapi rozvytku bezpekoznavstva. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 1, 74–83. (in Ukrainian)

9. Pravdiuk, N. L., Mulyk, T. O. and Mulyk, Ya. I. (2019). Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv: oblikovo-analitychnyi aspekt: monohrafiia. Kyiv: Tsentri uchb. lit., 222. (in Ukrainian)

10. Klochko, T. A. (2021). Finansova bezpeka yak umova finansovoi stiikosti pidpriemstva. *Ekonomika ta suspilstvo*, 23. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/151/145> (in Ukrainian)

11. Kvasnytska, R. S., Dotsenko, I. O. and Matviichuk, L. O. (2019). Otsiniuvannia finansovoi bezpeky pidpriemstva v systemi zabezpechennia realizatsii yoho finansovoi stratehii. *Finance and credit: problems of theory and practice*, 3, 95–102. (in Ukrainian)

12. Khudoliei, L. V. (2018). Instrumenty zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv mashynobuduvannia: dys.

... kand. ekon. nauk: 08.00.04. Zaporizhzhia, 256. (in Ukrainian)

13. Reznik, O. (2020). Financial security of the state. *Journal of security and sustainability issues*, 9(3), 843–852.

14. Cherevka, O. V. (2019). Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv yak skladova rehuliuвання finansovoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia. Cherkasy, 235. (in Ukrainian)

15. Melnyk, S. I. (2020). Metodolohichni zasady upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv: dys. ... d-ra ekon. nauk: 21.04.02. Lviv, 490. (in Ukrainian)

16. Hrishchenko, I. V., Hrynychuk, T. P. (2020). Osnovni aspekty finansovoho planuvannia v systemi finansovoi bezpeky pidpriemstva. *Ekonomika ta suspilstvo*, 22, 15–21. (in Ukrainian)

17. Mishchuk, I., Riabykina Y., Ushenko N., Hamova, O., Tkachenko, S. and Yastremska, N. (2022). Intellectual Capital as a Factor Forming Economic Security of Enterprises in Society 5.0. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 19, 269–277.

18. Ulanchuk, V. S., Zharun, O. V. and Sokoliuk, S. Yu. (2020). Koreliatsiino-rehresiyni analiz konkurentospromozhnosti produktii pidpriemstva. *Molodyi vchenyi*, 10(86), 238–241. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції : 25.08.2023 р.

Стаття прийнята до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Колісниченко П. Т. , Ушенко Н. В. , Терещенко Е. Ю. Методичні засади аналізу ефективності механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3(51). С. 42–53.

УДК 336.24

JEL Classification: M41, M42, O23

ЛІХОНОСОВА Г. С.¹

МОНІТОРИНГ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ²

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.07>

Постановка проблеми. Представлене дослідження містить авторське бачення основних аспектів і підходів до режиму моніторингу регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах в умовах післявоєнної економічної нестабільності та фінансової турбулентності. *Метою дослідження є* аналіз тенденцій та ризиків відсутності регулювання та нівелювання соціально-економічного відторгнення в умовах післявоєнної економічної нестабільності у контексті систематизації сучасних положень та занепокоєнь провідних фінансистів відносно вірогідності світової фінансової рецесії. *Методологічною основою дослідження* стали наукові публікації та монографічні видання, статті журналів та матеріали науково-практичних конференцій. Під час проведення дослідження було використано контент-аналіз наукової періодики; порівняльний критичний аналіз існуючих підходів та методів аналізу фінансової стійкості та податкового навантаження; аналіз господарської діяльності підприємств аерокосмічної галузі; статистичні методи аналізу. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення можливості нівелювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах за рахунок впровадженні новітніх фінансово-господарських технологій цифрової трансформації та відновлення виробничого потенціалу України. *Виклад основного матеріалу.* У ході дослідження встановлено, що дії, спрямовані на регулювання соціально-економічного відторгнення в умовах післявоєнної економічної турбулентності, можна виміряти набором індикаторів, здатних відобразити існуючий стан факторів безпеки. Результати дослідження довели, що трансформаційні процеси, пов'язані з використанням цифрових технологій, несуть у собі можливість виникнення ризиків і загроз для фінансової стабільності підприємництва. Пропонується використовувати певні типи технологій для регулювання соціально-економічного відторгнення в післявоєнних умовах економічної турбулентності. *Оригінальність та практична значимість* означена в трактуванні сутності та складових ентропійного балансу підприємства, що визначає рівень ризику відторгнення на підприємстві; визначення факторів системної дії (рівень метаболізму підприємства, ступінь занурення в соціально-економічний простір, ефективність використання часових лагів, усунення зростаючої ентропії, саморозвиток і гомеостаз), реалізація яких може усунути або нейтралізувати відторгнення та забезпечити досконалість системного позиціонування підприємства. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Представлено процедури моніторингу регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах, які вирізняються часовим лагом від виявленого відторгнення до впровадження відповідних регулюючих дій, що дозволяє керівництву приймати адекватні управлінські корегування відповідно наявним фінансовим ресурсам.

Ключові слова:

соціально-економічне відторгнення, моніторинг, фінансова рецесія, турбулентність економіки, соціально-економічні процеси.

MONITORING REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC REJECTION AT ENTERPRISES IN CONDITIONS OF FINANCIAL TURBULENCE

Formulation of the problem. Formulation of the problem. The presented study contains the author's vision of the main aspects and approaches to the regime of monitoring the regulation of socio-economic rejection at enterprises in the conditions of post-war economic instability and financial turbulence. *The purpose of the study* is to analyze the trends and risks of lack of regulation and leveling of socio-economic rejection in the conditions of post-war economic instability in the context of systematization of modern provisions and concerns of leading financiers regarding the probability of a global financial recession. **Scientific**

¹ Лихоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Management and Business Administration Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

² робота виконана в тому числі завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2023 рік.

publications and monographic editions, magazine articles and materials of scientific and practical conferences became the *methodological basis of the research*. Content analysis of scientific periodicals was used during the research; comparative critical analysis of existing approaches and methods of analysis of financial stability and tax burden; analysis of economic activity of enterprises in the aerospace industry; statistical methods of analysis. *The main hypothesis of the study* was the assumption of the possibility of leveling social and economic rejection at enterprises due to the introduction of the latest financial and economic technologies of digital transformation and restoration of the production potential of Ukraine. *Presenting main material*. In the course of the study, it was established that actions aimed at regulating socio-economic rejection in the conditions of post-war economic turbulence can be measured by a set of indicators capable of reflecting the existing state of security factors. The results of the study proved that the transformational processes associated with the use of digital technologies entail the possibility of risks and threats to the financial stability of entrepreneurship. It is proposed to use certain types of technologies to regulate socio-economic rejection in post-war conditions of economic turbulence. *The originality and practical significance* is defined in the interpretation of the essence and components of the entropy balance of the enterprise, which determines the level of risk of rejection at the enterprise; determination of systemic action factors (the level of enterprise metabolism, the degree of immersion in the socio-economic space, the efficiency of using time lags, the elimination of growing entropy, self-development and homeostasis), the implementation of which can eliminate or neutralize rejection and ensure the perfection of the enterprise's systemic positioning. *Conclusions and prospects for further research*. Procedures for monitoring the regulation of socio-economic rejection at enterprises are presented, which are distinguished by a time lag from the detected rejection to the implementation of appropriate regulatory actions, which allows the management to make adequate management adjustments in accordance with the available financial resources.

Key words:

socio-economic rejection, monitoring, financial recession, economic turbulence, socio-economic processes.

Постановка проблеми. Безумовно, кожна людина залишається членом суспільства, але сьогоднішні реалії України та невизначені перспективи повоєнного відтовлення, створюють умови формування тенденцій соціально-економічного відторгнення різних рівнів прояву. Соціально-економічне відторгнення може виражатися в економічній нестабільності, фінансовій напруженості та соціальній пасивності суспільства. Це найяскравіше проявляється в низькому рівні життя, обмеженому доступі до якісної освіти, неможливості отримати якісні медичні послуги, недостатньому доході, поганих житлових умовах, низькому статусі на ринку праці та безперспективності.

У Конституції України [1, ст. 22, 23] зазначається, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, права і свободи людини не можуть бути скасовані чи обмежені. Ці положення відповідають європейському законодавству. Кожному гарантується свобода пересування, свобода слова, світогляду і віросповідання, право на працю, на підприємництво, на соціальний захист, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, на охорону здоров'я, медичне обслуговування, освіту тощо. [1, ст. 35]. Проте на сьогоднішній день ці принципи не реалізовані на території України.

Глибока кризова соціально-економічна ситуація сьогоднішнього та реальні показники

макро- та мікроекономічного стану України доводять нагальну необхідність активізації національної самосвідомості, розробки та впровадження механізмів прийняття адекватних виробничих та особистих рішень, підвищення соціально-економічної активності, соціальної мобілізації, що забезпечить залучення громадськості, що в свою чергу, внаслідок соціально-економічної трансформації населення, сприятиме підвищенню рівня економічного добробуту та покращенню якості життя населення.

Соціально-економічне відторгнення на підприємстві в Україні слід визначати як процес, у якому певні групи працівників або окремі особи не мають можливості повноцінно брати участь в організаційному, виробничому, соціальному житті через свою бідність, відсутність елементарних знань і можливостей, або внаслідок дискримінації. Це відокремлює їх від працевлаштування, отримання доходу та можливостей для отримання освіти, а також від соціальних і громадських установ і діяльності та, відповідно, від економічних вигод.

Як наслідок, такі працівники не можуть брати участь у процесах розробки та прийняття рішень, які безпосередньо впливають на їх повсякденне життя, як на підприємстві, так і на особистому.

Уряд України проголошує своєю метою розвиток соціально орієнтованої ринкової

економіки, визначає людський розвиток як основу соціальної політики держави та ступінь економічного і соціального прогресу країни. Для досягнення цієї мети українське суспільство має об'єднатися навколо ідеї розвитку людини та подолання тенденцій соціально-економічного відторгнення [2, с. 98].

Соціально-економічне відторгнення може торкнутися кожного члена суспільства, воно не є статичним явищем. Для кожної людини є ризик опинитися поза суспільством. Уразливі верстви населення перевищують серед тих, хто вважається ізольованими; але не всі особи в цих групах відкинуті, і не всі відкинуті люди належать до таких груп.

Турбулентність в соціально-економічній системі викликають причини не тільки економічного, але і неекономічного характеру, зокрема, демографічні, екологічні, технологічні фактори, військові конфлікти. В умовах економічної турбулентності підвищується ентропійність як міра хаотичності і міра невизначеності розвитку.

Для України факт перебування в стані турбулентності наразі беззаперечний. Як зазначає Центр економічної стратегії [3] є ймовірність, що в Україну не повернуться до 3,3 млн тих, хто покинув країну через військові дії. Якщо такий прогноз виправдається, то неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити до 7% свого ВВП щороку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі, все більше вчених приділяють увагу дослідженню питань протидії фінансовим загрозам. З розвитком інформаційних технологій та активному використанню штучного інтелекту все більша кількість сфер впроваджує їх у свою діяльність [4, с. 334-342]. І сьогодні вже неможливо уявити функціонування сучасного суб'єкта господарювання без використання інформаційних технологій та штучного інтелекту.

Значний внесок у дослідження практичних аспектів формування фінансової безпеки та моделей діагностики рівня життя та соціального моделювання в цілому зробили К. Грін [5, с.251-267], Н. Л. Марусяк [6, с. 109-113] та інші дослідники

Авторські дослідження були спрямовані на пошук сучасних важелів та індикаторів визначення рівня фінансової безпеки різних суб'єктів господарювання [7; 8]. Проте актуальність дослідження взаємозв'язку фінансо-

вої безпеки різних суб'єктів господарювання та можливостей застосування інструментів штучного інтелекту з кожним днем тільки зростає.

Отже, метою статті є аналіз тенденцій та ризиків відсутності регулювання та нівелювання соціально-економічного відторгнення в умовах післявоєнної економічної нестабільності у контексті систематизації сучасних положень та занепокоєнь провідних фінансистів відносно вірогідності світової фінансової рецесії.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словниковим тлумаченням моніторинг – процес безперервного спостереження за певним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозувати та запобігати критичним ситуаціям [9, с. 687]. Отже, моніторинг регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві буде проявлятися у відстеженні появи процесів зневіри, розчарування, зради, шкідництва, недоброякісного ставлення до результатів власної роботи та іншого шкідницького ставлення до підприємства в цілому з боку працівників, керівництва, партнерів, конкурентів та інших стейкхолдерів.

На рис. 1 Y є вектором вихідних параметрів регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві, який є результатом управлінського впливу завдяки функціонування системи моніторингу відторгнення на X – вектор вхідних параметрів регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві. Отже, $YB(y)$ – вектор управлінського впливу, напрям якого визначається функціональною залежністю між від станів входу та виходу параметрів регулювання соціально-економічного відторгнення.

Моніторинг регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві у даному випадку полягає у спостереженні напрямів фактичної траєкторії розвитку підприємства із запланованою, якщо відбувається відхилення, то орган управління (орган проведення моніторингу) розробляє важелі управлінського впливу з метою досягнення відповідної запланованої траєкторії. Траєкторія розвитку підприємства оцінюється через з точки зору забезпечення реалізації безлічі цілей розвитку підприємства $C = (C_1, C_2, \dots, C_n)$.

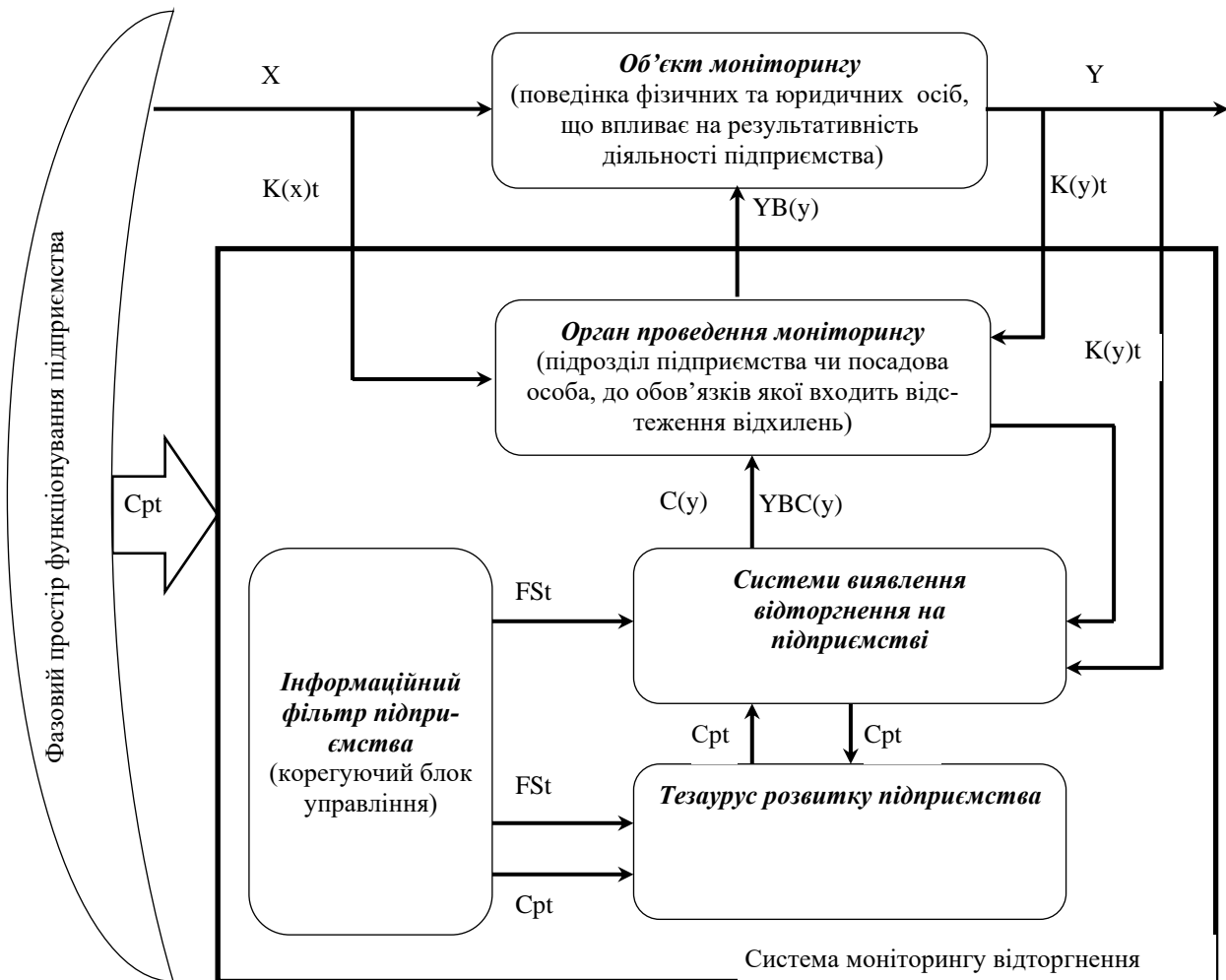

Рисунок 1 – Схема моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємствах
Джерело: розроблено автором

Звідси управлінський вплив органу моніторингу регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві має бути спрямовано на мінімізацію виразу (1).

$$YB(y) = \sum V(C_{pi} - C_{phi}) \rightarrow \min, \quad (1)$$

де C_{pi} – заплановане значення i -тої цілі підприємства;

C_{phi} – фактичне значення i -тої цілі підприємства;

V – вплив факторів відторгнення на підприємство.

Зрозуміло, що процес моніторингу регулювання соціально-економічного відторгнення буде супроводжуватися відхиленням запланованих та фактичних цілей розвитку підприємства саме завдяки впливу факторів відторгнення. Тобто буде формуватися певний багатовимірний вектор відхилень K_y (2).

$$K_y = ((C_{pi1} - C_{phi1}), (C_{pi2} - C_{phi2}), \dots, (C_{pin} - C_{phin})), \quad (2)$$

Виходячи з того, що фазовий простір, що оточує підприємство, певним чином структурований, його можна означити як відповідна кількість факторів ($FS = A, B, C, D$). Якщо весь фазовий простір, що оточує підприємство, характеризується певний ступенем динаміки, то управлінський вплив органу моніторингу соціально-економічного відторгнення визначається як певний алгоритм синтезу управління αCY (3).

$$YB(y) = \alpha CY (FS, K_y), \quad (3)$$

де, $YB(y)$ – безліч управлінський дій органу моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві;

FS – структурований фазовий простір, що оточує підприємство, з певною власною динамікою розвитку.

Позначимо через $SO = (E_1, E_2, \dots, E_n; S_1, S_2, \dots, S_n)$ структуру об'єкта моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві,

де $E_1, E_2, \dots, E_n$ – множина елементів об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві;

$S_1, S_2, \dots, S_n$ – множина прямих та зворотних зв'язків об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

Відповідно, позначимо через $SC = (E_1, E_2, \dots, E_n; S_1, S_2, \dots, S_n)$ структуру суб'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві,

де $E_1, E_2, \dots, E_n$ – множина елементів суб'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві;

$S_1, S_2, \dots, S_n$ – множина прямих та зворотних зв'язків суб'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

Очевидно, що у процесі функціонування підприємства зміни відбуваються як у структурі об'єкту, так і структурі суб'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

Виходячи із закономірностей «Закону необхідної різноманітності», запровадженого У. Ешбі [10] та позначив через P_{ou} – різноманітність об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві, а через P_{cy} – різноманітність суб'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві, відобразимо умови, що визначають процес необхідного узгодження розбіжностей суб'єкту та об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві (4).

$$\begin{cases} P_{ou} \rightarrow P_{cy} \\ P_{cy} > P_{ou} \end{cases} \quad (4)$$

Означені умови є необхідними вимогами для запровадження механізму моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

Суб'єктом моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві є визначеною структурою, що має постійний прямий та відповідний зворотній зв'язок із фазовим простором, що оточує підприємство, основними завданнями якого є:

– аналіз динаміки змін фазового простору підприємства та їхнього впливу на виникнення / усунення проявів відторгнення на підприємстві;

– аналіз змін властивостей об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення на підприємстві (необхідність корегування системи управлінського впливу);

– корегування управлінського впливу на об'єкту моніторингу соціально-економічного відторгнення для досягнення запланованої траєкторії розвитку в умовах динамічності простору підприємства.

Алгоритм синтезу управлінських корегувань в системі моніторингу соціально-економічного відторгнення можна поділити на два етапу: на першому – розробка актуальних цілей підприємства щодо усунення відторгнення; на другому – розробка конкретних команд усунення відхилень між запланованими та фактичними показниками розвитку, що виникли під впливом відторгнення. Отже, на першому етапі визначається актуальна множина цілей підприємства (C_y) (5).

$$C_y = \alpha(O_v, FS), \quad (5)$$

де, α – алгоритм формування актуальної множини цілей функціонування та розвитку підприємства відповідно фазам простору, у яке занурене підприємство, та загальних запланованих цілей підприємства;

O_v – орган виявлення соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

На другому етапі визначається безпосередньо синтез управлінських корегувань з боку органу проведення моніторингу соціально-економічного відторгнення (6).

$$UB_y = \beta(FS, K_y), \quad (6)$$

де β – алгоритм формування управлінських впливів, що спрямований на досягнення множини актуальних цілей функціонування та розвитку підприємства за умови усунення / нейтралізації проявів соціально-економічного відторгнення.

Визначимо час виконання циклу моніторингу через t , звідси перший етап процесу моніторингу відторгнення поділиться на два: на першому в тезаурусі розвитку підприємства в результаті виконання алгоритму a_4 отримаємо актуальний стан безлічі цілей розвитку Cpt у часі t .

Тезаурус – це корисна внутрішня інформація про систему та середовище, що дозволяє системі розпізнавати ситуації та відповідним чином реагувати на них [9, с. 1435].

Звідси, тезаурус розвитку підприємства являє собою систему самовідображення діяльності підприємства, що вміщує корисну внутрішню інформацію підприємства про себе та простір, що його оточує, а також визначає можливість підприємства, як системи, розпізнавати відторгнення та визначати напрями його регулювання. Тезаурус монітори-

нгу соціально-економічного відторгнення є впорядкованою сукупністю знань, понять, категорій, інформацій про внутрішній усклад підприємства та зовнішнє його оточення, що дозволяють формувати алгоритми відстеження сполучення взаємодії всіх сфер діяльності підприємства та виникнення/усунення на даному підґрунті проявів відторгнення.

Отже, тезаурус моніторингу соціально-економічного відторгнення вміщує:

- Структурну характеристику підприємства та його діяльності;
- Структурну характеристику фазового простору підприємства;
- Механізм формування та досягнення цілей розвитку підприємства;
- Механізм розвитку фахових компетенцій та лояльності персоналу підприємства;
- Стратегію розвитку підприємства.

Структурна характеристика підприємства та його діяльності (у тому числі інформація щодо цілей підприємства) потрапляє в тезаурус із системи виявлення відторгнення на підприємстві, проте з іншого боку – в систему виявлення відторгнення на підприємстві потрапляє вся необхідна інформація щодо організації процесу регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємстві. Отже, простежується зворотній зв'язок системи виявлення соціально-економічного відторгнення із тезаурусом, що формується для його моніторингу, що, безумовно, є логічним та закономірним явищем (рис. 1). Також такий зв'язок необхідний із інформаційним фільтром діяльності підприємства.

Під цілями діяльності підприємства розуміємо як цілі функціонування підприємства, так і цілі його розвитку. Визначення цілей розвитку підприємства та механізму формування цілей розвитку підприємства в окремий напрямок, дозволяє реально розглянути підприємство, як соціально-економічну систему, що самоорганізується, а введення принципу невизначеності в процедуру формування цілей розвитку підприємства дозволяє розглядати властивість «самоорганізація» на підприємстві як консолідуюче відносно властивостей «саморозвиток» та «самоудосконалення».

Важливість процедури визначення цілей розвитку підприємства зумовило виокремлення конкретного його тезауруса. Механізм формування цілей розвитку підприємства буде вміщувати множину цілей та напрямів розвитку підприємства (Cp), структурне

відображення фазового простору діяльності підприємства (FSt) у часі t , що визначається формулою (7) та цілі, що потрапили на вхід тезауруса із інформаційного фільтру, отримаємо актуальний стан множини цілей розвитку Cp_t у часі t (7).

$$Cp_t = \delta(Cp, FS)t, \quad (7)$$

де δ – це алгоритм формування актуальних цілей розвитку підприємства відносно стану фазового простору та заданих цілей розвитку підприємства.

Множина цілей функціонування та розвитку підприємства (Cp_t) потрапляє на вхід системи моніторингу соціально-економічного відторгнення (рис. 1), де через інформаційний фільтр потрапляє у тезаурус розвитку підприємства, який згідно алгоритму α (формула 5) формує множину актуальних цілей для конкретної фази простору, в якому знаходиться підприємство, та передає їх на вхід виявлення проявів соціально-економічного відторгнення. Блок виявлення проявів соціально-економічного відторгнення частину з них передає їх на вхід органу проведення моніторингу соціально-економічного відторгнення, а частину повертає у зворотному напрямі для нейтралізації проявів соціально-економічного відторгнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, завдяки нейтралізації відторгнення на підприємстві за рахунок зазначених факторів його регулювання та досягнення певного рівня впорядкованості можна очікувати декілька видів ефектів. Соціально-економічне відторгнення на підприємстві є багатовимірним явищем, яке можна і потрібно вимірювати. Необхідно розірвати замкнуте коло соціально-економічного відторгнення на всіх можливих рівнях його виникнення та забезпечити сприятливі умови для реалізації заходів соціально-економічного залучення працівників і підприємства в цілому до нового рівня еволюційного розвитку. Зосередження лише на зниженні витрат підприємства або, навпаки, на збільшенні доходів не сприятиме вирішенню проблем соціально-економічного відторгнення. Новітні виробничі, інформаційні та енергетичні вимоги часу вимагають від підприємства нових гнучких форм організаційної конфігурації, що спираються саме на важелях самоорганізації як процесів, здатних забезпечити його функціонування.

Отже, практична значимість дослідження полягає у її потенційній здатності

вплинути на розробку стратегій безпеки, покращення кібербезпекових механізмів, стимулювання інновацій в фінансовій сфері, навчання фахівців та підтримку прийняття рішень в контексті регулювання соціально-економічного відторгнення.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 3.
2. Likhonosova G. Categories of measurement of socio-economic rejection of the population. *Journal of economic reforms*. 2015. № 4(20). С. 98–108.
3. Михайлишина Д., Самойлюк, М., Томіліна, М. (2023) Біженці з України : хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Аналітична записка, 120. <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (дата звернення: 23 серпня 2023)
4. Станіна О. Роль штучного інтелекту в забезпеченні економічної безпеки держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 337 – 342.
5. Green K. B. de. Cognitive Models of International Decision making and International Stability. *Systems Research*. 1997. Vol. 4. № 4. P. 251–267.
6. Марусяк Н. Л., Бак Н. А. Фінансова безпека підприємства та загрози її втрати в сучасному економічному середовищі. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 109–113.
7. Ліхоносова Г. С., Бортнікова А. Сучасні соціально-поведінкові виклики: вплив на обліково-податкову результативність підприємств аерокосмічної галузі. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-30>
8. Likhonosova G., Aleksejeva L., Zieiniiev T., Shalbayeva S. Approaches to ensuring the economic security of the relocated business. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 2023. № 4(1). P. 115-129.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2009. 1736 с.

Стаття надійшла
до редакції : 25.08.2023 р.

10. Riley M. A., Turvey M. T. Dynamics in Action: Intentional Behavior as a Complex System Alicia Juarrero. *The American Journal of Psychology*. 2001. № 1 (114). P. 160-169.

References

1. Constitution of Ukraine (1996). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 3.
2. Likhonosova, G. S. (2015). Categories of measurement of socio-economic rejection of the population. *Journal of economic reforms*, 4(20), 98–108.
3. Mykhailyshina, D., Samoiluk, M. and Tomilina, M. (2023) Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them? *Final report. Analytical note*, 120. <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (access date: August 23, 2023)
4. Stanina, O. (2021). The role of artificial intelligence in ensuring the economic security of the state. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 337-342.
5. Green, K. B. (1997). Cognitive Models of International Decision making and International Stability. *Systems Research*, 4, 251–267.
6. Marusiak, N. L., Bak, N. A. (2022). Financial security of the enterprise and threats of its loss in the modern economic environment. *Economy and the state*, 2, 109-113.
7. Likhonosova, G., Bortnikova, A. (2023). Modern socio-behavioral challenges: impact on the accounting and tax performance of aerospace enterprises. *Economy and society*, 49 <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-30>
8. Likhonosova, G., Aleksejeva, L., Zieiniiev, T. and Shalbayeva, S. (2023). Approaches to ensuring the economic security of the relocated business. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 4(1), 115-129.
9. Busel, V.T. (2009). A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 1736.
10. Riley, M. A., Turvey, M. T. (2001). Dynamics in Action: Intentional Behavior as a Complex System Alicia Juarrero. *The American Journal of Psychology*, 1(114), 160-169.

Стаття прийнята
до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Моніторинг регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах в умовах фінансової турбулентності. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 54–60.

УДК 332

JEL Classification: L1, L86

ЗАБЛОДСЬКА І. В.¹, АХРОМКІН Є. М.², ЛЯШЕНКО П. А.³, БУРБЕЛО С. О.⁴

**КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД
ДОНЕЦЬКОЇ І ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ
З УРАХУВАННЯМ ДОВОЄННИХ ТА ВОЄННИХ РЕАЛІЙ**

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.08>

Постановка проблеми. Спроможність територіальних громад стала актуальною дефініцією у 2015 році через актуалізацію проблематики щодо оцінювання результатів децентралізації, яка постійно трансформується та вимагає удосконалення методичного забезпечення. *Метою статті* є проведення компаративного аналізу показників спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій. *Методи, використані в дослідженні:* компаративного аналізу, деталізації та узагальнення, порівняння та групування тощо. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що в умовах війни слід визначати таку групу громад як контраверсійно-спроможні, окрім потенційно-спроможних та потенційно-неспроможних громад. *Виклад основного матеріалу:* оцінку спроможності територіальних громад можна здійснювати за допомогою різних методик, проте доречно використовувати Методику формування спроможних територіальних, яка була затверджена відповідною Постановою КМУ та яка встановлює п'ять показників (критеріїв) аналізу й оцінки: чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади; чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади; площа території спроможної територіальної громади; індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади; частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади. Проведено компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей до війни (2021 рік) та у час війни. За результатами проведеного компаративного аналізу спроможності територіальних громад до війни, тобто станом на 1.01.2022 року, встановлено що до потенційно неспроможних територіальних громад Донецької об-

¹ **Заблodska Inna Володимирівна**, д-р екон. наук, професор, Заслужений економіст України, завідувач відділу проблем міжрегіонального співробітництва, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна.

Zablodska Inna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine, Head of the Department of Interregional Cooperation Problems, State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1410-6194>

e-mail: zablodin@gmail.com

² **Ахромкін Євген Михайлович**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри національної безпеки, публічно-го управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка» м. Житомир, Україна.

Akhromkin Eugene, Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the Department of National Security, Public Administration and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University, city Zhytomyr, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4420-6265

e-mail: kaf.teor@ukr.net

³ **Ляшенко Павло Андрійович**, канд. екон. наук., молодший науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна.

Lyashenko Pavlo, Ph.D. of Economic Sciences, researcher State Organization, State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6455-6831>

e-mail: raaaaaaaul13@gmail.com

⁴ **Бурбело Сергій Олегович**, провідний економіст Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ, Україна.

Burbelo Serhiy, leading economist, State Institution "V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5558-8989>

e-mail: burbelo@gmail.com

ласті віднесено 26 громад, а до потенційно спроможних 20, в Луганській області відповідно сім і 19 громад відповідно. У 2023 році, через війну, кількість потенційно неспроможних територіальних громад суттєво збільшилась та з'явилась така група як контроверсійно спроможні громади. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягає у визначенні такої групи територіальних громад - контроверсійно спроможні. Таке визначення було надано громадам показники (критерії) яких відрізняються від загальних трендів. *Висновки.* Проведений компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій дозволив визначити зміну кількісно-якісного виразу показників (критеріїв) та прийти до висновку про збільшення кількості потенційно-неспроможних громад. Індекс податкоспроможності громад у 2023 році став знижуватися, що пояснюється впливом війни та згорання бізнесу. *Подальші дослідження* передбачають проведення компаративного аналізу показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей у повоєнний час.

Ключові слова:

компаративний аналіз, показники, критерії, спроможність, територіальна громада, область, довоєнний та воєнний час, групування.

COMPARATIVE ANALYSIS OF INDICATORS OF COMMUNITY CAPACITY IN DONETSK AND LUHANSK REGIONS TAKING INTO ACCOUNT PRE-WAR AND WAR REALITIES

Problem statement. The capacity of territorial communities became a relevant definition in 2015 due to the updating of the solution of decentralisation issues, which is constantly changing and requires improvement of the relevant methodological support. *The purpose of the article* is to conduct a comparative analysis of the indicators of the capacity of the territorial communities of Donetsk and Luhansk oblasts, taking into account the pre-war and war realities. *Methods used in the study:* comparative analysis, detailing and generalization, comparison and grouping, etc. *The hypothesis of the study* was the assumption that in times of war, such a group of communities should be defined as controversially capable, in addition to potentially capable and potentially incapable communities. *Summary of the main material:* the assessment of the capacity of territorial communities can be carried out using various methods, but it is appropriate to use the Methodology for the formation of capable territorial communities, which was approved by the relevant Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine and which establishes five indicators (criteria) for analysis and evaluation: the number of people permanently residing on the territory of a capable territorial community; the number of students receiving education in general secondary education institutions located on the territory of a capable territorial community; the area of a comparative analysis of indicators (criteria) of the capacity of territorial communities in Donetsk and Luhansk oblasts before the war (2021) and during the war was conducted. According to the results of the comparative analysis of the capacity of territorial communities before the war, i.e. as of January 1, 2022, it was found that 26 communities in Donetsk region were potentially unable to function, and 20 communities in Luhansk region were potentially capable, respectively, seven and 19 communities in Luhansk region. In 2023, due to the war, the number of potentially insolvent territorial communities increased significantly and a group of controversially capable communities emerged. *The originality and practical significance of the study* lies in the definition of such a group of territorial communities - controversially capable. This definition was given to communities whose indicators (criteria) differ from general trends. *Conclusions.* The comparative analysis of indicators (criteria) of the capacity of territorial communities in Donetsk and Luhansk regions, taking into account pre-war and war realities, allowed us to determine the change in the quantitative and qualitative expression of indicators (criteria) and to conclude that the number of potentially insolvent communities has increased. In 2023, the community tax capacity index began to decline, which is explained by the impact of the war and business closures. *Further research* involves a comparative analysis of indicators (criteria) of the capacity of territorial communities in Donetsk and Luhansk oblasts in the postwar period.

Key words:

comparative analysis, indicators, criteria, capacity, territorial community, region, pre-war and war-time, grouping.

Постановка проблеми. Проблематика оцінки результативності та ефективності функціонування територіальних громад на Сході України має стратегічне значення для дер-

жави та органів місцевого самоврядування. Оскільки в залежності від результатів оцінювання можна визначитися з необхідністю або можливістю проведення реконфігурації гро-

мад та районів після війни задля забезпечення необхідного рівня публічних послуг. Дана проблематика досліджується у межах реалізації проекту «Формування концептуальних і правових засад інституційного відновлення Донбасу», який фінансується Міжнародним фондом «Відродження». Дану статтю також було підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Мета статті полягає у проведенні компаративного аналізу показників спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спроможності громад Донецької та Луганської областей має ґрунтуватися насамперед на чинних нормативно-правових актах. Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 8 квітня 2015 р. № 214 спроможна територіальна громада це територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Аналіз та оцінка рівня спроможності територіальних громад проводиться за допомогою критеріїв, що характеризують основні соціально-економічні показники територіальної громади. Критеріями оцінки рівня спроможності визначено:

чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади;

чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади;

площа території спроможної територіальної громади;

індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади;

частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади [1].

Також для оцінки спроможності територіальних громад можуть використовувати-

ся методичні рекомендації, які були підготовлені робочою групою з фінансових питань Офісу підтримки реформи децентралізації при Мінрегіоні. Ці методичні рекомендації є результатом спільної роботи фахівців Мінрегіону, фахівців і експертів у сфері місцевих фінансів, асоціацій органів місцевого самоврядування. Аналіз фінансової спроможності територіальних громад базується на основі індикаторів потенціалу громади, враховуючи отримані з державного бюджету міжбюджетні трансферти, та визначає їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу розвитку потенціалу територіальних громад [2].

Центр спільних дій також розробив методологію, щоб виміряти та оцінити фінансову спроможність територіальних громад обласних центрів України за 2018-2021 (9 місяців) роки. Вимірювання та оцінка фінансової спроможності територіальних громад їм дозволили проаналізувати забезпеченість органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами задля виконання своїх повноважень. Методологія показує наскільки ефективним є функціонування органів місцевого самоврядування щодо нарощування свого фінансового потенціалу з 2018 до 9 місяців 2021 років. [3]

Проведене вимірювання та оцінка фінансової спроможності громад обласних центрів протягом 2018-2021 (9 місяців) років та аналіз забезпеченості органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами задля виконання своїх повноважень показали, що ефективність функціонування була низкою у переважній більшості випадків, зокрема у Краматорській та Северодонецькій територіальних громадах (11 місце) [4].

Експерти розрізняють такі види спроможності територіальних громад:

1) потенціальну чи розрахункову спроможність;

2) спроможність, яка юридично визнається КМУ;

3) реальну спроможність [5].

Отже, враховуючи те, що будь-яка методика оцінки спроможності громад недосконала (має свої переваги та недоліки), як зазначають експерти [6, 7] варто використати саме Методику формування спроможних територіальних громад, яка була унормована Постановою КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад».

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведенні компаративного аналізу показників спроможності громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій визначимо громади, які мають критичні значення критеріїв (показників), таблиця 1.

З допомогою баз відкритих даних про Бюджети територіальних громад України [8], інформації Міністерства освіти та науки

України щодо чисельності учнів, які здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території Донецької і Луганської областей [9] і даних про Індекс податкоспроможності територіальних громад [10].

В таблицях 2 і 3 подано результати компаративного аналізу показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей.

Таблиця 1 – Критерії та показники оцінки рівня спроможності територіальних громад за Методикою КМУ

Найменування критерію	Показник та його критичне значення	Числове значення критерію
1.Чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади	до 3 тис. осіб	0,3
	від 3 до 7 тис. осіб	0,6
	більше 7 тис. осіб	1
2.Чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади	до 300 осіб	0,3
	від 300 до 500 осіб	0,6
	більше 500 осіб	1
3.Площа території спроможної територіальної громади	до 200 кв. км	0,3
	від 200 до 400 кв. км	0,6
	більше 400 кв. км	1
4.Індекс податкоспроможності бюджету спроможної територіальної громади	до 0,3	0,3
	від 0,3 до 0,9	0,6
	більше 0,9	1
5.Частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади	до 20 %	0,3
	від 20 до 40 %	0,6
	більше 40 %	1

Джерело: розроблено авторами

За наявністю або не наявністю критичних значень цих показників (критеріїв) виокремлено два рівня спроможності територіальних громад: потенційно неспроможні та потенційно спроможні. За результатами проведеного аналізу даних (таблиця 2) встановлено, що до війни, сорок шість громад Донецької області, які функціонували, за чисельністю населення відповідали критерію спроможності всі, окрім однієї (Званівської), а за критерієм площа території – одинадцять територіальних громад мали площу менше ніж 200 км².

цької області, які функціонували, за чисельністю населення відповідали критерію спроможності всі, окрім однієї (Званівської), а за критерієм площа території – одинадцять територіальних громад мали площу менше ніж 200 км².

Таблиця 2 – Компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької області до війни (2021 рік)

№	Назва територіальної громади	Тип бюджету	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, %	Чисельність учнів в закладах ЗСО	Індекс податкоспроможності	Кількість критичних значень
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Перший рівень – потенційно неспроможні громади								
1	Званівська	село	116	2586	37,60	274	0,51	3
2	Світлодарська	місто	289	31841	19,08	1541	0,82	1
3	Сіверська	місто	198	14320	41,05	736	0,23	2
4	Торецька	місто	68	74031	14,12	4768	0,47	2

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5	Часовоярська	місто	64	14767	32,71	1084	0,54	1
6	Вугледарська	місто	596	37658	18,87	2748	0,99	1
7	Ольгинська	селище	344	29785	18,84	1622	0,83	1
8	Андріївська	село	162	3067	65,55	214	1,25	2
9	Іллінівська	село	526	11190	17,39	825	1,51	1
10	Краматорська	місто	414	230698	19,10	18717	1,14	1
11	Лиманська	місто	120 4	63618	17,04	4744	0,99	1
12	Миколаївська	місто	336	23454	15,52	1689	1,24	1
13	Слов'янська	місто	120	155458	24,24	11713	0,72	1
14	Маріупольська	місто	377	537314	14,53	38405	1,62	1
15	Авдіївська	місто	30	37 840	21,72	1788	1,03	1
16	Білозерська	місто	69	17013	10,84	1551	1,21	1
17	Добропільська	місто	264	50003	18,85	5235	1,09	1
18	Мирноградська	місто	67	65460	12,41	5090	0,88	2
19	Новгородівська	місто	155	28527	9,25	1566	0,78	2
20	Покровська	місто	514	100339	14,28	9279	1,69	1
21	Мирненська	селище	415	12945	42,58	695	0,25	1
22	Очеретинська	селище	733	28592	52,73	1131	0,21	1
23	Селидівська	місто	151	49494	22,14	3166	0,52	1
24	Сартанська	селище	392	21743	31,28	1370	0,14	1
25	Удачненська	селище	215	4104	35,79	271	1,87	1
26	Шахівська	село	352	4100	73,87	270	1,02	1
Другий рівень – потенційно спроможні громади								
1	Бахмутська	місто	427	101165	23,89	7538	0,89	0
2	Соледарська	місто	593	21287	24,5	1738	1,44	0
3	Велико- восілківська	селище	907	27159	35,84	1851	0,56	0
4	Волноваська	місто	540	71401	27,15	4128	0,56	0
5	Гродівська	селище	339	11199	35,77	606	0,46	0
6	Комарська	село	421	8782	42,12	488	0,33	0
7	Старомлинівська	село	571	13664	43,82	894	0,32	0
8	Хлібодарівська	село	663	16386	38,05	1026	0,62	0
9	Дружківська	місто	297	78335	21,90	5487	0,68	0
10	Костянтинівська	місто	455	97594	26,82	6836	0,53	0
11	Новодонецька	селище	285	11708	24,32	945	0,61	0
12	Олександрівська	селище	726	14934	47,50	1164	0,57	0
13	Святогірська	місто	376	15511	39,22	748	0,40	0
14	Черкаська	селище	296	9922	47,72	841	0,39	0
15	Кальчицька	село	441	12401	46,66	827	0,38	0
16	Мангушська	селище	636	35343	37,12	1913	0,50	0
17	Нікольська	селище	782	26983	33,28	1625	0,54	0
18	Криворізька	село	280	4131	38,04	373	0,87	0
19	Курахівська	місто	355	55483	35,97	3742	0,66	0
20	Мар'їнська	місто	487	39805	32,74	1875	0,41	0

Джерело: розроблено авторами

Щодо частки місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, то чотирнадцять громад мали частку нижче 20 %. Чисельність

учнів менше ніж 300 осіб мали чотири громади, як і індекс податкоспроможності нижчий ніж 0,3.

Отже, у 2021 році, тобто до війни, до потенційно неспроможних територіальних громад віднесено 26 громад, а до потенційно спроможних 20 територіальних громад Донецької області.

За результатами проведеного аналізу даних (таблиця 3) встановлено, що до війни, у 2021 році двадцять шість громад Луганської області, які функціонували, за чисельністю населення всі відповідали критерію спроможності. За критерієм площа території – одна територіальна громада не відповідає вимогам спроможності (Гірська має 168 км², що менше 200 км²).

Частку місцевих податків і зборів у доходах загального фонду менше ніж 20 % мали чотири громади. Чисельність учнів в закладах загальної середньої освіти нижче ніж 300 осіб було зафіксовано тільки в Коломийчській громаді (256 осіб). Щодо Індексу податкоспроможності, то тільки дві громади мали індекси, які були нижче ніж 0,3.

Отже, у 2021 році, до війни, до потенційно неспроможних територіальних громад

віднесено сім, а до потенційно спроможних 19 громад Луганської області.

В таблицях 4 і 5 надано результати компаративного аналізу показників (критеріїв) спроможності територіальних громад територіальних громад Донецької та Луганської областей за 2022 - 2023 роки (до 01.09.2023 року).

Площа громад за час війни не змінилась, чисельність населення подана станом на кінець 2022 року та на 1.04.2023 року, частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду представлена за 2022 рік та станом на 1.04.2023 року (останні дані в базі відкритих даних про Бюджети територіальних громад України [8]). Чисельність учнів, які здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території Донецької і Луганської областей висвітлено за 2022 рік, як надає Міністерства освіти та науки України [9]. Індекс податкоспроможності територіальних громад подано за 2022 рік і за 2023 рік, станом на 1.09.2023 р [10].

Таблиця 3 – Компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Луганської області до війни (2021 рік)

№	Назва територіальної громади	Тип бюджету	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, %	Чисельність учнів в закладах ЗСО	Індекс податкоспроможності	Кількість критичних значень
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Перший рівень – потенційно неспроможні громади								
1	Гірська	місто	168	39006	8,04	1546	0,57	2
2	Лисичанська	місто	418	129724	18,92	9262	0,56	1
3	Старобільська	місто	738	53614	18,00	3380	0,62	1
4	Нижньотеплівська	село	498	8428	42,44	478	0,21	1
5	Широківська	село	590	7691	46,14	463	0,28	1
6	Коломийчська	село	388	3392	49,74	256	0,82	1
7	Станично-Луганська	селище	519	38516	16,23	1339	0,44	1
Другий рівень – потенційно спроможні громади								
8	Білокуракинська	селище	1128	23424	38,07	1494	0,61	0
9	Красноріченська	селище	446	8917	33,87	488	0,36	0
10	Кремінська	місто	536	40038	23,66	2156	0,45	0
11	Лозно-Олександрівська	селище	540	5580	40,91	354	0,54	0
12	Нижньодуванська	селище	566	5832	42,68	393	0,79	0
13	Сватівська	місто	1050	33587	32,54	2529	0,72	0
14	Троїцька	селище	1227	18952	32,92	1332	0,92	0
15	Попаснянська	місто	460	29740	22,13	1723	1,06	0
16	Рубіжанська	місто	406	65355	23,69	4826	0,75	0

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	Севєродонецька	місто	706	167535	22,83	10731	1,15	0
18	Біловодська	селище	1601	61273	34,66	1966	0,30	0
19	Білолуцька	селище	644	11388	41,47	839	0,40	0
20	Марківська	селище	1178	43358	27,80	1324	0,36	0
21	Міловська	селище	983	30738	33,41	1156	0,32	0
22	Новопсковська	селище	984	32083	28,42	2120	0,55	0
23	Чмирівська	село	500	14333	37,56	743	0,43	0
24	Шульгинська	село	335	5255	39,88	309	0,34	0
25	Новоайдарська	селище	1320	30545	27,66	1438	0,49	0
26	Щастинська	місто	469	26870	21,44	1410	0,55	0

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4 – Компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької області за 2022 – 2023 роки

№	Назва територіальної громади	Тип бюджету	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб на кінець 2022 року	Чисельність населення, осіб у 2023 році (станом на 1.04.2023)	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, % (за 2022 рік)	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, % (станом на 01.04.2023 року)	Чисельність учнів в закладах ЗСО у 2022 році	Індекс податково-спроможності у 2022 році / і у 2023 році станом на 1.09.2023 р	Кількість критичних значень
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Перший рівень – потенційно неспроможні громади										
1	Бахмутська	місто	427	78 939	78 939	11,20	14,38	7545	1,02 /1,89	1
2	Торецька	місто	68	65 071	65 071	3,07	11,61	4644	0,52 /1,27	2
3	Часовоярська	місто	64	12 876	12 876	37,45	17,60	1067	0,47 /0,47	2
4	Великоновосілівська	селище	907	18 296	18 296	19,60	21,86	1819	0,54 /0,43	1
5	Дружківська	місто	297	65 483	65 483	12,74	14,02	5389	0,66 /0,83	1
6	Іллінівська	село	526	8 697	8 697	9,89	4,19	830	1,45 /1,17	1
7	Краматорська	місто	414	180922	180922	11,55	12,93	18771	1,12 /1,17	1
8	Лиманська	місто	1204	40 195	40 195	12,29	12,79	4652	0,92 /0,70	1
9	Новгородівська	місто	155	19 027	19 027	1,16	0,935	1542	0,86 /5,08	2
10	Миколаївська	місто	336	20 568	20 568	11,80	14,85	1659	1,29 /0,62	1
11	Слов'янська	місто	120	113097	113097	16,09	12,00	11651	0,77 /0,65	2
12	Маріупольська	місто	377	435176	435176	10,36	9,57	38401	1,58 /0,93	1
13	Білозерська	місто	69	15 417	15 417	10,73	12,05	1518	0,59 /0,44	2
14	Гродівська	селище	339	9 336	9 336	10,99	8,33	609	0,47 /1,25	1
15	Добропільська	місто	264	42 954	42 954	15,80	17,74	5257	1,05 /0,91	1
16	Курахівська	місто	355	38 081	38 081	14,44	6,63	3670	0,57 /0,98	1
17	Покровська	місто	514	81 029	81 029	10,81	12,96	9189	1,73 /1,57	1
18	Селидівська	місто	151	34 785	34 785	11,30	10,74	3106	0,50 /0,65	2
19	Сартанська	селище	392	20 435	20 435	25,48	15,50	1373	0,11 /0,1	2
20	Комарська	село	421	6 797	6 797	23,73	14,05	467	0,42 /0,26	1
20	Андріївська	село	162	2 181	2 181	68,31	56,65	238	1,00 /0,69	3
21	Званівська	село	116	2 355	2 355	38,83	39,94	279	0,44 /0,31	3
Другий рівень – контраверсійна спроможність громади										
1.	Костянтинівська	місто	455	72 422	72 422	23,34	6,60	6894	0,55 /0,47	1
2.	Вугледарська	місто	596	25 445	25 445	14,62	24,79	2674	0,99 /0,60	1
3.	Ольгинська	селище	344	18 773	18 773	19,28	34,04	1614	0,68 /0,30	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4.	Авдіївська	місто	30	32 018	32 018	16,87	29,57	1845	1,34 / 1,55	2
5.	Сіверська	місто	198	12 994	12 994	27,99	3,80	713	0,24 / 0,17	3
6.	Соледарська	місто	593	19 313	19 313	19,02	32,32	1671	1,33 / 0,78	1
7.	Світлодарська	місто	289	28 727	28 727	7,33	35,06	1517	0,85 / 1,21	1
8.	Шахівська	село	352	3 938	3 938	37,61	38,94	272	0,98 / 4,09	1
9.	Мирноградська	місто	67	48 046	48 046	2,57	3,56	5092	0,86 / 2,07	2
10.	Удаченська	селище	215	3 841	3 841	33,54	40,60	280	1,85 / 1,18	1
11.	Очеретинська	селище	733	21 022	21 022	26,50	40,59	1083	0,22 / 0,17	1
12.	Мирненська	селище	415	11 628	11 628	55,98	65,96	674	0,26 / 0,04	1
Третій рівень – потенційно спроможні громади										
12	Волноваська	місто	540	35 564	35 564	29,84	59,83	4176	0,60 / 0,72	0
13	Старомлинівська	село	571	10 567	10 567	38,02	21,68	893	0,36 / 0,07	0
14	Хлібодарівська	село	663	11 944	11 944	43,96	54,30	985	0,68 / 0,18	0
15	Новодонецька	селище	285	10 510	10 510	25,69	29,61	918	1,24 / 0,62	0
16	Олександрівська	селище	726	12 056	12 056	42,66	44,55	1108	0,56 / 0,45	0
17	Святогірська	місто	376	8 718	8 718	27,99	30,30	710	0,39 / 0,44	0
18	Черкаська	селище	296	8 522	8 522	36,31	45,37	847	0,43 / 0,26	0
19	Кальчицька	село	441	9 686	9 686	53,43	98,55	843	0,37 / 0,09	0
20	Мангушська	селище	636	20 872	20 872	27,81	45,27	1915	0,46 / 0,32	0
21	Нікольська	селище	782	16 740	16 740	25,42	52,86	1600	0,55 / 0,30	0
22	Криворізька	село	280	3 928	3 928	37,00	42,84	326	0,85 / 0,52	0
23	Мар'їнська	місто	487	33 029	33 029	25,37	29,09	1763	0,43 / 0,24	0

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 5 – Компаративний аналіз показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Луганської області за 2022 – 2023 роки

№	Назва територіальної громади	Тип бюджету	Площа, км ²	Чисельність населення, осіб на кінець 2022 року	Чисельність населення осіб у 202 році (станом на 1.07.2023)	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, % (за 2022 рік)	Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, % (станом на 01.07.2023 року)	Чисельність учнів в закладах ЗСО у 2022 році	Індекс податко-спроможності 2022 рік / 2023 рік станом на 1.09.2023 року	Кількість критичних значень
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Перший рівень – потенційно неспроможні громади										
1	Кремінська	місто	536	21588	21588	10,16	5,25	2135	0,47 / 0,41	1
2	Лисичанська	місто	418	111716	111716	4,14	7,07	9070	0,60 / 1,99	1
3	Рубіжанська	місто	406	58824	58824	15,59	7,19	4874	0,79 / 0,33	1
4	Северодонецька	місто	706	113323	113323	7,61	6,42	10704	1,18 / 1,59	1
5	Білолуцька	селище	644	9517	9517	30,98	17,29	813	0,42 / 0,18	1
6	Нижньодуванська	селище	566	5204	5204	25,64	12,96	351	0,76 / 0,27	1
7	Широківська	село	590	6526	6526	37,05	11,20	521	0,39 / 0,10	1
Другий рівень – контраверсійна спроможність громади										
8	Гірська	місто	168	32495	32495	10,22	34,34	1543	0,71 / 0,37	2
9	Старобільська	місто	738	27909	27909	14,08	23,59	3380	0,71 / 0,67	1

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10	Коломий- чиська	село	388	3138	3138	47,83	51,37	223	0,78 / 0,14	1
11	Станично- Луганська	селище	519	22786	22786	17,06	38,69	1394	0,43 / 0,17	1
Третій рівень – потенційно спроможні громади										
12	Білокура- кинська	селище	1128	14712	14712	32,99	49,62	1456	0,63 / 0,30	0
13	Крас- норіченська	селище	446	7766	7766	24,83	42,15	459	0,38 / 0,14	0
14	Лозно- Олек- сандрівська	селище	540	4297	4297	38,27	44,26	343	0,81 / 0,27	0
15	Сватівська	місто	1050	25923	25923	22,07	55,92	2595	0,73 / 0,66	0
16	Троїцька	селище	1227	15653	15653	32,86	39,40	1314	0,91 / 0,28	0
17	Попаснян- ська	місто	460	24593	24593	25,73	41,32	1726	0,88 / 0,43	0
18	Біловодська	селище	1601	22253	22253	23,59	21,37	1940	0,31 / 0,24	0
19	Марківська	селище	1178	13756	13756	23,02	49,95	1299	0,36 / 0,43	0
20	Міловська	селище	983	14496	14496	20,69	33,35	1198	0,34 / 0,24	0
21	Новоп- сковська	селище	984	22789	22789	32,52	63,87	2099	0,63 / 0,23	0
22	Чмирівська	село	500	8907	8907	29,37	29,14	735	0,38 / 0,16	0
23	Шульгинська	село	335	4206	4206	36,40	59,08	325	0,44 / 0,24	0
24	Нижнь- отеплівська	село	498	7014	7014	26,73	23,87	467	0,45 / 0,16	0
25	Новоай- дарська	селище	1320	20652	20652	21,71	29,69	1434	0,51 / 0,31	0
26	Щастинська	місто	469	20637	20637	23,15	40,42	1401	0,64 / 0,22	0

Джерело: розроблено авторами

За результатами проведеного компаративного аналізу даних в таблицях 4 та 5 виокремлено ще один рівень територіальних громад, які мають контраверсійну спроможність. Таке визначення було надано громадам показники (критерії) яких відрізняються від загальних трендів.

В Донецькій області до таких територіальних громад віднесено:

Костянтинівську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко знизилась на 16,74 %);

Вугледарську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році піднялась майже на 10 %);

Ольгинську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко підвищилась на 14,76 %);

Авдіївську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко підвищилась на 12,7 %);

Андріївську (громада має дуже високу частку податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році (56,6%) при критичній численності населення (2 181 осіб) і площі 161 км²);

Сіверську (частка місцевих податків і

зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко знизилась на 24,1 %);

Соледарську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко збільшилась на 13,3 %);

Світлодарську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко збільшилась на 27,73 %);

Шахівську і Удаченську тільки через недостатню кількість учнів; Новгородівську і Мирноградську (громади мають дуже низьку частку податків і зборів у доходах загального фонду, але різке збільшення Індексу податко-спроможності у 2023 році 5,08 і 2,07 відповідно);

Очеретинську і Мирненську через зниження Індексу податко-спроможності.

В Луганській області до таких територіальних громад віднесено:

Гірську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко збільшилась на 24,12 %);

Старобільську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду у 2023 році різко збільшилась майже на 10 %);

Станично-Луганську (частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду

у 2023 році різко збільшилась на 21,63 %).

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного компаративного аналізу показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій становлено, що кількість потенційно-неспроможних громад збільшилась, а індекс податкоспроможності у 2023 році став знижуватися, що пояснюється впливом війни, але є виключення з цього тренду. У цьому зв'язку виокремлено таку групу громад як контраверсійно спроможні. Подальші дослідження лежать в площині аналізу показників (критеріїв) спроможності територіальних громад Донецької і Луганської областей у повоєнний час.

Література

1. Постанова КМУ «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#n59> (дата звернення 30.09.2023)
2. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад (проект). URL: <http://surl.li/mfxzs> (дата звернення 30.09.2023)
3. Методологія вимірювання фінансової спроможності територіальних громад обласних центрів України протягом 2018-2021 (9 місяців) років. URL: <http://surl.li/mfxtu> (дата звернення 01.10.2023)
4. Фінансова спроможність обласних центрів України. URL: <http://surl.li/mfxzi> (дата звернення 01.10.2023)
5. Мельник Л.А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. URL: <http://surl.li/mfxza> (дата звернення 02.10.2023)
6. Критерії спроможної громади: досвід України. URL: <http://surl.li/mfxy1> (дата звернення 02.10.2023)
7. Методика оцінювання спроможності громад, розроблена Мінрегіоном, потребує доопрацювання – АМУ. URL: <http://surl.li/mfxur> (дата звернення 03.10.2023)
8. Бюджети територіальних громад України. URL: <http://surl.li/mfxux> (дата звернення 04.10.2023)

Стаття надійшла

до редакції : 10.09.2023 р.

9. Чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території спроможної територіальної громади Донецької і Луганської областей. URL: <http://surl.li/mfxvg> (дата звернення 04.10.2023)

10. Індекс податкоспроможності. URL: <http://surl.li/mfxws> (дата звернення 01.10.2023)

References

1. Resolution of the CMU "On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities" (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-p#n59> (date of application 30.09.2023)
2. Methodological recommendations for assessing the level of financial capacity of territorial communities (project). Retrieved from: <http://surl.li/mfxzs> (date of application 09/30/2023)
3. Methodology for measuring the financial capacity of territorial communities of regional centers of Ukraine during 2018-2021 (9 months). Retrieved from: <http://surl.li/mfxtu> (date of application 01.10.2023)
4. Financial capacity of regional centers of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/mfxzi> (date of application 01.10.2023)
5. Melnyk L.A. (2018) Theoretical foundations of the formation of the capacity of territorial communities in Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/mfxza> (date of application 02.10.2023)
6. Criteria of a capable community: the experience of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/mfxy1> (date of application 02.10.2023)
7. The methodology for assessing the capacity of communities, developed by the Ministry of Regions, needs to be refined - AMU. Retrieved from: <http://surl.li/mfxur> (date of application 03.10.2023)
8. Budgets of territorial communities of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/mfxux> (access date 04.10.2023)
9. The number of students receiving education in institutions of general secondary education located on the territory of the capable territorial community of Donetsk and Luhansk regions. Retrieved from: <http://surl.li/mfxvg> (application date 04.10.2023)
10. Index of tax capacity. Retrieved from: <http://surl.li/mfxws> (date of access 10/01/2023)

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Заблудська І. В., Ахромкін Є. М., Ляшенко П. А., Бурбело С. О. Компаративний аналіз показників спроможності громад Донецької і Луганської областей з урахуванням довоєнних та воєнних реалій. *Журнал економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 61–70.

УДК 330.342.3
JEL Classification: F63; O31

ABBASOV V. H.¹, GORCHIEVA T. K.²

CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF THE MEAT AND DAIRY INDUSTRY IN AZERBAIJAN

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.09>

Formulation of the problem. The article examines the role and significance of foreign trade relations in the development of the meat and dairy industry in Azerbaijan and the main priorities of its development in this area, as well as the shares of individual countries in the export of domestic products in accordance with the procedure for conducting regulatory impact assessments on the issues being studied. *The purpose of the article* is to analyze the main problems and positive aspects of the current state, as well as prospects for the development of the meat and dairy industry in Azerbaijan. *The methodological basis of the research* was logical methods of information processing, statistical analysis, and comparison. *The main research hypothesis.* For many years, the demand for meat and dairy products in Azerbaijan has not been satisfied in the full sense of the word - so far it cannot be said that the quality of local products contributes to a healthy lifestyle for all segments of the population. *Presenting main material.* The activity of a more efficient agrarian market of the country is being investigated with the aim of forming the export potential of meat and dairy products, creating more significant areas for the import-export of meat and dairy products, and research was also conducted to ensure the formation and efficiency of the import-export system. *Originality and practical significance of the research.* The conclusions must be taken into account when placing meat and milk processing enterprises in order to ensure their optimal placement in economic regions of the country. At the same time, when choosing the optimal location, one should take into account both the level of development of the raw material base of enterprises and the location of consumers of manufactured products. *Conclusions.* Despite the tendency to increase the production of meat and dairy products in Azerbaijan in recent years, the problem remains the low-quality satisfaction of the demand for these products. The reasons why this problem has been happening for many years are the insufficient development of the fodder base of livestock farming, weak integration links between meat and dairy enterprises, as well as enterprises and farms that act as suppliers of their raw materials, as well as some omissions. is allowed when processing enterprises are located in the regions of the country.

Key words:

meat and dairy industry, meat and dairy products, export potential, agro-industrial direction of development.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ М'ЯСО-МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

Постановка проблеми. У статті розглядається роль і значення зовнішньоторговельних зв'язків у розвитку м'ясо-молочної промисловості в Азербайджані та основні пріоритети її розвитку, застосовано метод порівняльного аналізу виробництва, імпорту та експорту потенціалу м'ясо-молочної продукції, розглядаються заходи щодо реалізації основних напрямків у цій сфері, а також частки окремих країн в експорті вітчизняної продукції відповідно до порядку проведення оцінки регуляторного впливу щодо питань, що вивчаються. *Метою статті* є аналіз основних проблем та позитив-

¹ **Аббасов Вахід Гаджибей огли**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, Бакинський державний університет, Баку, Азербайджан.

Abbasov Vahid Hajibey oglu, Doctor of Economic Science, Professor, Head of the Department of Economics, Baku State University, Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7934-3408>

e-mail: vahid.abbasov.56@mail.ru

² **Горчієва Тарлан Каниш гизи**, докторант Центру сільськогосподарських досліджень, Інститут харчової безпеки, спеціаліст відділу «Наукові дослідження та оцінка ризиків», м. Баку, Азербайджан.

Gorchieva Tarlan Kanish gyzy, doctoral student at the Agricultural Research Center, Institute of Food Safety, specialist of the department "Scientific research and risk assessment", Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4292-5312>

e-mail: terlanqorciyeva1975@qmail.com

них сторін сучасного стану, а також перспектив розвитку м'ясо-молочної промисловості Азербайджану. *Методологічною основою дослідження* були логічні методи обробки інформації, статистичного аналізу, порівняння. *Основна гіпотеза дослідження*. Вже багато років попит на м'ясо-молочну продукцію в Азербайджані не задовольняється в повному розумінні цього слова - поки що не можна сказати, що якість місцевої продукції сприяє здоровому способу життя всіх верств населення. *Виклад основного матеріалу*. Досліджується діяльність більш ефективного аграрного ринку країни з метою формування експортного потенціалу продукції м'ясо-молочної промисловості, створення більш значущих площ для імпорту-експорту м'ясо-молочної продукції, а також проведено дослідження щодо забезпечення формування та ефективності системи імпорту-експорту. *Оригінальність і практична значущість дослідження*. Висновки необхідно враховувати при розміщенні м'ясо- і молокопереробних підприємств з метою забезпечення їх оптимального розміщення в економічних районах країни. При цьому при виборі оптимального місця розташування слід враховувати як рівень розвитку сировинної бази підприємств, так і розміщення споживачів виробленої продукції. *Висновки*. Незважаючи на тенденцію до зростання виробництва м'ясо-молочної продукції в Азербайджане в останні роки, проблемою залишається неякісне задоволення попиту на цю продукцію. Причинами того, що ця проблема має місце вже багато років, є недостатній розвиток кормової бази тваринництва, слабкі інтеграційні зв'язки між м'ясо-молочними підприємствами, а також підприємствами та фермерськими господарствами, які виступають постачальниками їх сировини, а також деякі пропуски. допускається при розміщенні переробних підприємств у регіонах країни.

Ключові слова:

м'ясо-молочна промисловість, м'ясо-молочна продукція, експортний потенціал, агропромисловий напрям розвитку.

Formulation of the problem. For many years now, the demand for meat and dairy products in Azerbaijan has not been satisfied in the full sense of the word - so far we cannot say that the quality of local production contributes to a healthy lifestyle for all segments of the population. In our country, most of the energy that a person receives from food in the daily diet falls on plant foods. As part of achieving a balanced diet, the development of the meat and dairy industry will directly contribute to the elimination of this imbalance. This task, first of all, implies the development of a resource base that plays a role in relation to these branches of the livestock sector of agriculture. All these prerequisites necessitate an analysis of the current state of the meat and dairy industry in Azerbaijan, actualizing the search for solutions on their future development.

The study used methods of economic and statistical analysis and comparison, as well as the study of time series.

The development of the meat and dairy industry is dictated by the livestock sector of agriculture - the most important component of this industry. However, before searching and finding ways of development, it is advisable to consider some aspects of agriculture in general.

Analysis of the main publications and studies. The study shows that for the period from 2013 to 2021. With the exception of 2014 and 2016, there was an increase in agricultural

production, which reached its highest level in 2017, amounting to 16.8%. If we consider in the context of crop production and animal husbandry, then for that period the growth rates were, respectively, 17.1% and 16.65%. Despite this, the share of livestock products in the total volume of agricultural production was higher. In our opinion, this may be due to the fact that these products do not properly meet the needs of the population of our country – i.e. supply does not cover demand; as a consequence, the market prices for these goods rise.

The purpose of the article is to analyze the main problems and positive aspects of the current state, as well as prospects for the development of the meat and dairy industry in Azerbaijan.

Presentation of the main research material. It should be noted that in 2021, compared to 2013, the share of crop production in the structure of agriculture decreased from 50.1% to 49.2%; and, accordingly, the share of livestock production increased from 49.9% to 50.8%. In our opinion, the predominance of animal husbandry will continue for the time being; and, given that, as we pointed out earlier, the population's need for these products is not satisfied in sufficient volume, it is clear why there is a rapid increase in prices for these products.

Studies show that in 2002, compared to 2016, the number of cattle in all categories of

farms decreased from 2708.3 thousand heads to 2648.8 thousand heads, or by 2.2%. The decrease was 2.5% for individual entrepreneurs, family peasant and personal farms, and at agricultural enterprises there was an increase in the number of livestock by 18.9%. However, it should be noted here that the production of meat

and milk in agricultural enterprises is small; The leading positions in this parameter are occupied by family farms, individual entrepreneurs and households. It is noteworthy that in the analyzed period in our country there was an increase in the number of cows among certain categories of farms (Table 1).

Table 1 – Number of cows by categories of farms, thousand heads

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	in 2022 compared to 2016, %
All categories of farms	2466,0	2484,3	2426,3	2482,6	2484,1	2504,0	2519,7	102,2
Compared to the previous year, %	-	100,7	97,7	102,3	100,1	100,8	100,6	-
Agricultural enterprises	36,0	39,0	42,6	43,2	42,0	44,6	44,0	122,2
Compared to the previous year, %	-	108,3	109,2	101,4	97,2	106,2	98,7	-
Individual entrepreneurs, family farms and households	2430,0	2445,3	2433,7	2439,4	2442,1	2459,4	2475,7	101,9
Compared to the previous year, %	-	100,6	99,5	100,2	100,1	100,7	100,7	-

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

As can be seen from the table, the number of cows increased by 2.2% for all categories of farms, of which: for individual entrepreneurs, family farms and households - the value reached 1.9%; and the largest value - 22.2% - was recorded in agricultural enterprises. As for small cattle, on the contrary, in general, there was a decrease in the number of livestock. Thus, for the period under review, the decrease in the number of small ruminants in all economic

categories amounted to 6.8%; of which: for agricultural enterprises it was 11.2%; individual entrepreneurs, family peasants and households - 6.7%. The difficulties of keeping small ruminants - in particular, the lack of available pasture areas - have led to a noticeable decrease in the number of these animals. The production of meat of all categories in Azerbaijan is presented by the data of the following table (Table 2).

Table 2 – Meat production by types, thousand tons

Years	Meat, total	Including			
		Beef	Lamb and goat meat	Pork	Poultry meat
2013	286,9	120,8	70,9	0,7	94,5
2014	291,2	122,4	68,7	0,7	99,4
2015	298,6	129,8	70,9	0,5	97,2
2016	302,2	131,0	75,2	0,5	95,5
2017	316,8	132,9	79,1	0,5	104,3
2018	326,0	135,6	80,8	0,5	109,1
2019	335,7	137,9	85,3	0,5	112,0
2020	346,0	143,1	87,0	0,5	115,4
2021	357,6	145,0	87,7	0,5	124,4

Source: Agriculture of Azerbaijan, statistical compilation, official publication, GKS, 2022, p.104.

As can be seen from the table, the volume of meat production in all categories of farms,

including beef, lamb and goat meat, as well as poultry meat, has continued to grow over the

past nine years. During the period under review, the increase in meat as a whole amounted to 70.7 thousand tons (24.6%), beef - 24.2 thousand tons (20.0%), mutton and goat meat - 16.8 thousand tons (23.7 %); the increase in poultry meat amounted to 29.9 thousand tons (31.6%). Stimulating the cultivation of forage crops will help solve the problem of providing livestock with a forage base. “In recent years, the production of livestock products has increased in the country, which, in turn, brings to the fore the problem of their fodder supply. Despite a number of studies done in this area, there are still problems with expanding access to compound feeds” [1, p. 18].

During these years, the production of pork, due to the fact that this product is not included in the diet of most of the country's population, because its consumption is not accepted according to our religious values, continued to decline; for the analyzed period, the decrease amounted to 0.2 thousand tons (28.6%).

An analysis of the increase in the production of various types of meat products

shows that in recent years, poultry meat has held the first place in this indicator. This is due to the fact that the development of industrial poultry farming is easier than the production of cattle meat, moreover: its production cycle is shorter; plus, there is a tendency to reduce the number of cows with the resulting rise in the cost of beef, which is accompanied by an increase in the cost of keeping animals; plus, the selection process using genetics in relation to these animals is at a lower level compared to poultry and pig breeding” [6, p. 18].

So, the growth trend of poultry meat production in comparison with other types of meat is observed almost all over the world, exceeding the value of 30% in absolute terms; the corresponding dynamics is also observed in our country - the share of poultry meat in the total volume of meat production remains high, fluctuating within 32.9-34.8% during 2013-2021.

Data on the production of the main types of meat for the last five years are presented in the following diagram (Figure 1).

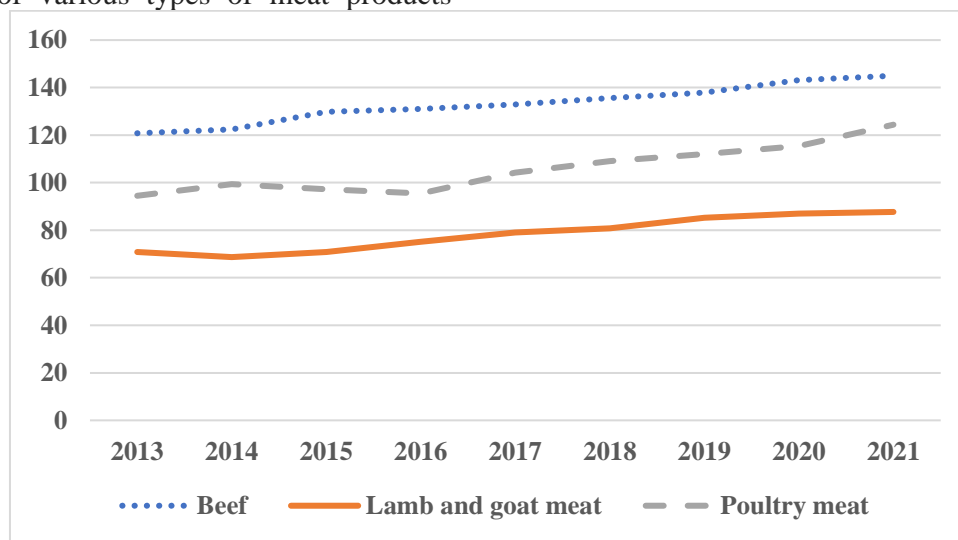

Figure 1 – Meat production by types, thousand tons

Source: developed by the authors

Compared to 2016, the increase in meat production in 2021 amounted to: for all categories of farms - 18.3%; 8.3% - for agricultural enterprises; and for individual entrepreneurs, in family farms and subsidiary farms - 20.6%. Currently, most of the meat produced in our country falls on individual entrepreneurs, family farms and households. They accounted for 83.2% of meat produced in 2021; the remaining 16.8% - to the share of agricultural enterprises.

The fact that a significant part of the meat is produced by small farms acts as a factor that

negatively affects the establishment of economic relations with processing enterprises to identify opportunities for cooperation at the proper level. “Although the process of disaggregation of farms and the formation of small economic units has stopped, economic and technological ties are still not formed; relations with primary processing enterprises are still at an unsatisfactory level; the influence of processing enterprises that hold monopoly positions is preserved” [2, p. 244].

Table 3 – Poultry meat production by categories of farms, thousand tons

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	In 2021 compared to 2016, %
All categories of farms	95,5	104,3	109,1	112,0	115,4	124,4	130,3
Compared to the previous year, %	-	109,2	104,6	102,7	103,0	107,8	-
Agricultural enterprises	53,6	61,2	57,0	51,5	49,6	56,2	104,9
Compared to the previous year, %	-	114,2	93,1	90,4	96,3	113,3	
Individual entrepreneurs, family farms and households	41,9	43,1	52,1	60,5	65,8	68,2	162,8
Compared to the previous year, %	-	102,9	120,9	116,1	108,8	103,6	-

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

As we already mentioned, the growth rate of poultry meat was higher than that of other types of meat in different categories of farms, which we attributed to the fact that the production of poultry meat takes a shorter period of time compared to the production of other types of meat (Table 3).

During the analyzed period, milk production in all categories of farms increased by 23.8%, including: cow and buffalo - by 24.5%, but there was also a decrease - by 11.0% - in sheep and goat. A significant part of the milk produced in the country is cow and buffalo milk (98.1-98.3%), sheep and goat (1.6-1.9%) have smaller production volumes (Table 4, Figure 2).

Table 4 – Milk production by types for all categories of farms, thousand tons

Years	Milk, total	Including	
		Cow and buffalo milk	Sheep and goat milk
2013	1796,7	1756,7	40,0
2014	1855,8	1824,2	31,6
2015	1924,5	1889,8	34,7
2016	2009,9	1971,7	38,2
2017	2024,1	1985,0	39,1
2018	2080,4	2042,8	37,6
2019	2150,8	2114,4	36,4
2020	2192,5	2156,9	35,6
2021	2223,9	2187,8	35,6

Source: Agriculture of Azerbaijan, statistical compilation, official publication, GKS, 2022, p. 105

A significant part of milk in our country is produced by small farms - individual entrepreneurs, family farms and subsidiary plots. This situation complicates the integration of farms with dairy processing enterprises. “The structure of agriculture in the Republic of Azerbaijan is dominated by small farms, and this is one of the problems that hinders competitiveness. The lack of an acceptable level of relations between the enterprises of the processing industry and agricultural producers in the country, the presence of certain problems in

the integration of the processing industry with the agricultural sector also hinders the development of the industry” [1, p.72].

Despite the growth in the production of meat and dairy products in our country in recent years, this indicator per capita does not yet reach the criteria of such a quality that, from the standpoint of recommended physiological norms, would serve as a guarantee of a healthy lifestyle for the population. This is also evidenced by the data of the following Table 5.

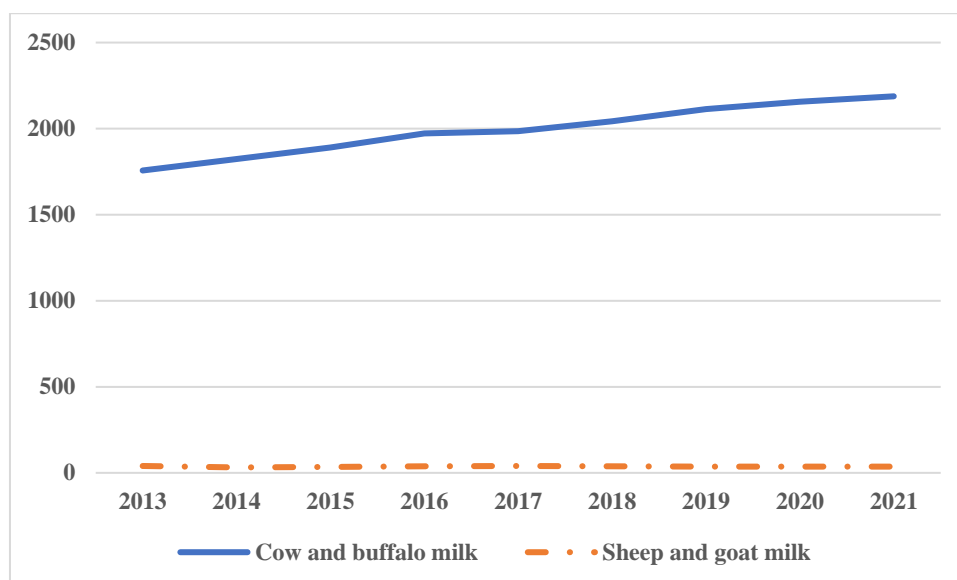

Figure 2 – Milk production by types, thousand tons
 Source: developed by the authors

Table 5 – Production of meat and milk per capita in Azerbaijan, kg per year

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	In 2021 compared to 2014, %
Meat production	31,0	31,0	31,0	33,0	33,0	34,0	35,0	36,0	116,1
Compared to the previous year, %	-	100,0	100,0	106,5	100,0	103,0	106,1	102,0	-
Milk production	197,0	202,0	209,0	208,0	212,0	217,0	220,0	222,0	112,7
Compared to the previous year, %	-	102,5	103,5	99,5	101,9	102,4	101,4	100,9	-

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

As you can see, in 2021, compared to 2014, meat production per capita increased from 31 to 36, or, in other words, by 5 kg (16.1%), and milk production - from 197 to 222, or by 25.0 kg (12.7%). In 2021, meat production per capita was almost at the level of the minimum consumption norm (31.5 kg), and milk production was 95.6% of the corresponding norm (222 kg). This means that the amount of milk produced in our country in terms of one person did not even reach the level of the minimum consumption rate.

To bring milk production per capita to the level of the physiological norm recommended by the World Health Organization, this indicator must be increased by 1.8 times (up to 404 kg), and meat production should be brought to the level of the physiological norm (70.1 kg). That is, in general, the volume of production per capita should increase by 1.9 times.

It can be concluded that the markets for these goods are far from the level of "saturation"; nevertheless, although their potential "capacity"

is great, it is possible to bring it to the maximum level, which, among other things, depends on the regulation of economic relations between enterprises that process these products and partners - market entities. From the point of view of the prospects for the development of meat and dairy enterprises, we can well say that their market opportunities are huge. Meat production per capita in relation to the established minimum norm increased over the analyzed years from 98% to 111.1%. During the period under review, the same indicator recommended by the World Health Organization, but in relation to consumption, has not changed. Growth in production, outpacing consumption in terms of per capita, is due, in our opinion, to high prices for this product with a low level of its economic affordability.

In our country, the ratio of milk yield to the minimum norm (232.3 kg) for 2014-2020 increased from 84.8% to 94.7%. During this period, per capita milk consumption, which should meet the recommended norm of the

World Health Organization (this norm is designed for people leading an active and healthy lifestyle), decreased from 67.9% to 66.1% (1.8%). In our opinion, the lag in the growth of milk consumption compared to the production of this product per capita is due to the fact that the prices for this product are quite high, and economic accessibility for many groups of the population is low. To a greater extent, this is manifested in relation to dairy products produced at food industry enterprises.

On the one hand, the fact that the production of milk and meat products is less than the need for them; on the other hand, the fact that these products are not imported in sufficient quantities to cover demand indicates a low level of supply in the market. As a result, market prices are rising, giving rise to problems related to ensuring the economic accessibility of these

products to low-income segments of the population.

The volume of production of meat and dairy products by enterprises of the processing industry is much lower than the demand for these products. For example, the production of butter - a dairy product - is not even at the minimum level of demand for this product in our country. Despite the fact that the minimum production volume required to cover the needs of the population of our country in these products in 2021 was 68 thousand tons, only 27 thousand tons were produced – 41.5% of the required minimum.

The dynamics of the production of meat and dairy products by food industry enterprises of our country in recent years is characterized by the data of the following table (Table 6).

Table 6 – Dynamics of production of meat and dairy products, thousand tons

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	In 2021 compared to 2016, %
Sausages	13,3	13,5	16,4	19,3	25,8	26,7	2,0
Milk and cream with a fat content of 1-6%	881,0	925,6	929,3	962,0	974,6	965,1	109,5
Milk and cream with a fat content of more than 6%	6,3	6,5	6,9	7,6	8,8	9,0	142,9
Oil	25,6	25,3	23,6	24,1	24,6	27,0	105,4
All types of cheese	49,4	54,0	50,1	51,4	53,5	53,4	108,1
Yogurt and other dairy products	136,4	146,6	131,2	141,3	157,0	151,5	111,1
Ice cream	0,7	0,5	0,2	0,9	2,2	3,4	4,9 p.

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

High prices for meat and dairy products, as well as problems associated with meeting the demand for these products, are complemented by the irrationality of locating enterprises in the regions. The location of some enterprises for the processing of milk and meat in the capital and their remoteness from the raw material base creates problems that cause an increase in the price of milk and affect the level of satisfaction of demand for this product. This is clearly seen from the data of the following tables, showing the geography of distribution of raw materials, represented by their “density”, which serves as the basis for opening meat and dairy enterprises in those areas (Table 7, Table 8).

As can be seen from the analysis of statistical data, the density of the raw material base of both the meat and dairy industries in the city of Baku is at the lowest level, and in general,

the volume of meat and milk production in this economic region ranks last compared to other economic regions.

In such a situation, the location of a meat and dairy enterprise in the capital of the country cannot be considered appropriate. “As you know, if raw materials are characterized by rather impressive volumes in comparison with the final product, which, moreover, is several times more expensive than the initial raw materials, then it is necessary to place the enterprise close to the source - the raw material base.

This applies to flour-grinding, meat-processing, fat-and-oil and cheese-making enterprises. If the final product loses its qualities (spoilage) faster than the raw material, then the processing plant should be in close proximity to the consumer (for example, the production of bread and ice cream)" [7, p. 536].

Table 7 – Density of the raw material base of the meat industry in Azerbaijan

	The volume of raw materials in 2021 in carcass weight, tons	Territory area, thousand square meters km	Raw material density, t/sq.km
Baku city	3857	2,14	1,80
Nakhchivan Autonomous Republic	16505	5,5	3,00
Absheron-Khizi	7185	3,73	1,93
Mountain Shirvan	11750	6,13	1,92
Ganja-Dashkesan	9096	5,27	1,73
Karabakh	26910	8,99	2,99
Gazakh Touz	21727	7,03	3,09
Guba-Khachmaz	49785	6,96	7,15
Lankaran-Astara	23828	6,07	3,93
Central Aran	37991	6,69	5,68
Mil-Mugan	26782	5,67	4,72
Sheki-Zagatala	21097	8,84	2,39
East Zangezur region	5856	7,47	0,78
Shirvan-Salyan	28395	6,08	4,67
All Azerbaijan	290764	86,57	3,4

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

Table 8 – Density of raw materials of the dairy industry in Azerbaijan, tons

	Volume of milk production in 2021, tons	Territory area, thousand square meters km	Raw material density, t/sq.km
Baku city	5143	2,14	2,40
Nakhchivan Autonomous Republic	88565	5,5	16,10
Absheron-Khizi	60773	3,73	16,29
Mountain Shirvan	128002	6,13	20,88
Ganja-Dashkesan	125756	5,27	23,86
Karabakh	311007	8,99	34,59
Gazakh-Touz	188939	7,03	26,88
Guba-Khachmaz	177757	6,96	25,54
Lankaran-Astara	234603	6,07	38,65
Central Aran	267249	6,69	39,95
Mil-Mugan	253922	5,67	44,78
Sheki-Zagatala	198762	8,84	22,48
East Zangezur region	43943	7,47	5,88
Shirvan-Salyan	139006	6,08	22,86
All Azerbaijan	2223427	86,57	25,7

Source: the table was compiled by the author based on information from the State Statistics Committee of Azerbaijan

The fact is that the volume of meat production in the Absheron-Khizi region, as the economic region closest to Baku, is also very low. Guba-Khachmaz, Central Aran and Shirvan-Salyan regions occupy leading positions among economic regions in terms of the amount of resources to be used as raw materials. In terms of the volume of meat (slaughter weight) produced in 2021, these economic regions took the first three places, respectively.

The findings should be taken into account when locating meat and milk processing enterprises in order to ensure their optimal placement in the economic regions of the

country. At the same time, both the level of development of the raw material base of enterprises and the location of consumers of manufactured products should be taken into account when choosing the optimal location. "Processing enterprises are trying to minimize the cost of raw materials and finished products. If the transportation of raw materials is cheaper than the transportation of finished products, then when choosing a location, the priority is to provide the consumer with food. If the raw material is more difficult to transport compared to the final product, the enterprise is located in the region of the raw material zone. Changes in

the cost of both agricultural raw materials and the delivery of goods can lead to a change in the location of the enterprise in the framework of ensuring a reduction in the cost of production” [7, p. 537]. The solution of the above issues while ensuring the proper level of prices for these products can have a beneficial effect on the development of the meat and dairy industry, leading to an increase in its accessibility to the population.

Conclusions and prospects for further research. Despite the growth trend in the production of meat and dairy products in our country in recent years, the problem remains poor-quality satisfaction of demand for these products. The reasons for the fact that this problem has been taking place for many years now include the insufficient development of the livestock feed base, weak integration ties between meat and dairy enterprises, as well as enterprises and farms that act as their raw material suppliers, plus some omissions. allowed when placing processing enterprises in the regions of the country.

Studies show that the prospects for the development of the meat and dairy industry in our country are quite large and are determined by the unsatisfied demand of the population for meat and dairy products. To fully meet the needs of the population in meat and dairy products, first of all, it is necessary to work out all aspects of the forage base of animal husbandry; contribute to its intensive development. In addition to the above, the future development of the meat and dairy industry requires the implementation of consistent measures to protect livestock by the state and the optimal location of meat and dairy enterprises in the regions of the country.

References

1. Production of agricultural products in the Republic of Azerbaijan and the Strategic Roadmap for Processing in Azerbaijani. (2016). Baku, 177.
2. Abbasov, V. G. (2012). *Actual problems of economic regulation in the agrarian sector*: monograph. Baku, 424.

3. Yashkin, A. I. (2018). Analysis of the state of the raw material base of the meat industry in the Altai Territory. *Journal of Economy and Business*, 4–1, 233–236.

4. Bogomolova, I., Kotarev, A. and Kotareva, A. (2019). Functioning and development of the processing sector of the meat product subcomplex of the Russian Federation. *APK: Economics, Management*, 1, 44–57.

5. Vasilchenko, M. Ya. (2012). Problems of modernization of the meat industry in Russia. *Economics and Management*, 1(86), 93–97.

6. Seregin, S. N., Panaedova, G. I. and Magomedov, A. N. D. (2011). Prospects for the development of national markets for meat and meat products. *Economic Development Strategy*, 22(115), 15–22.

7. *Economics of enterprises and branches of the agro-industrial complex*. (2001). Edited by P.V. Leshchilovskiy, L.F. Dogil, V.S. Tonkovich. Minsk: BSEU, 575.

Література

1. Виробництво сільськогосподарської продукції в Азербайджанській Республіці та стратегічна дорожня карта переробки. Баку, 2016, 177 с.

2. Аббасов В. Г. *Актуальні проблеми економічного регулювання в аграрному секторі*: монографія. Баку, 2012, 424 с.

3. Яшкін А. І. Аналіз стану сировинної бази м'ясної промисловості Алтайського краю. *Журнал економіки і бізнесу*. 2018. Вип. 4–1. С. 233–236.

4. Богомолова І. Котарев А., Котарева А. Функціонування та розвиток переробної галузі м'ясопродуктового підкомплексу Російської Федерації. *АПК: Економіка, менеджмент*. 2019. № 1. С. 44–57.

5. Васильченко М. Я. Проблеми модернізації м'ясної промисловості в Росії. *Економіка і управління*. 2012. №1(86). С. 93–97.

6. Сєрьогін С.Н., Панаєдова Г.І., Магомедов А.Н.Д. Перспективи розвитку національних ринків м'яса та м'ясопродуктів. Стратегія економічного розвитку. 2011. № 22(115). С. 15–22.

7. *Економіка підприємств і галузей агропромислового комплексу*. За редакцією П. В. Лециловський, Л. Ф. Догіль, В. С. Тонкович. Мінськ: БДЕУ, 2001. 575 с.

Стаття надійшла
до редакції : 30.08.2023 р.

Стаття прийнята
до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Abbasov V., Gorchieva T. Current state and prospects for development of the meat and dairy industry in Azerbaijan. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 71–79.

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.10>

Постановка проблеми. Порушення інфраструктурних зв'язків через воєнні дії, брак фінансових, інвестиційних та матеріально-технічних ресурсів, обмежена платоспроможність населення, - все це призвело до того, що Україна, на сучасному етапі економічного розвитку перебуває на дуже низькому соціально-економічному рівні, тому питання щодо відображення соціальної спрямованості в державній енергетичній політиці України, встановлення проблем та інструментів вирішення соціальних проблем у цій площині є вкрай актуальним. *Метою статті* полягає у розробленні рекомендацій щодо з'ясування шляхів розв'язання проблеми захисту вразливих споживачів як складової соціальної спрямованості в державній енергетичній політиці. *Методи, використані в дослідженні:* компаративного аналізу, деталізації та узагальнення, порівняння та групування тощо. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що в умовах війни слід шукати нові підходи до формування енергетичної безпеки в національному вимірі, у тому числі з врахуванням вразливих верств населення. *Виклад основного матеріалу.* Статистичний аналіз свідчить про те, що в Україні актуалізувалися фактори поглиблення енергетичної бідності. Визначено, що енергетичну бідність може спричинити комбінація таких факторів: низький дохід; неефективні будівлі та прилади в них; високі ціни на енергоносії; нестача інформації про інструменти стимулювання зменшувати енергоспоживання. Підкреслено, що енергетичну бідність спричиняють відсутність доступу до електроенергії та брак чистої енергії для приготування їжі. Підсумовано, що питання посилення захисту соціально вразливих споживачів набуває виняткової гостроти та здобуває масштабів національного значення. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Усі сторони, які беруть участь у забезпеченні конкуренції на енергоринках, мають активно залучатися найбільш вигідним для споживачів чином. Наведена теза має стати вихідною й константною для державних установ, органів регулювання, організацій споживачів, бізнес-організацій, науковців та інших. *Висновки.* Розв'язання проблеми захисту вразливих споживачів та подолання руйнівного впливу війни на ситуацію з енергетичною бідністю можливо за рахунок реалізації політики соціальної підтримки населення шляхом розвитку інституту захисту прав споживачів із забезпеченням максимальної відкритості діяльності суб'єктів енергетичної інфраструктури, використання механізму громадського контролю, створення енергетичної платформи та проведення моніторинг. Питання енергетичної бідності напряму пов'язано із питанням забезпечення енергетичної безпеки країни яка, у свою чергу, є невід'ємною складовою національної безпеки, саме питання врахування фактору енергетичної бідності під час оцінки енергетичної безпеки, на думку авторів, потребує окремо-го наукового дослідження.

Ключові слова:

соціальна спрямованість, енергетична політика, вразливі верстви споживачів, обмежена платоспроможність населення, інфраструктурні зв'язки.

¹ **Самойленко Інна Олександрівна**, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Samoilenko Inna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Management and Business Administration Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3623-4998>

e-mail: samoylbox@gmail.com

² **Гатило Валентина Петрівна**, канд. екон. наук, доцент, в.о. завідувача кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Hatylo Valentyna, Ph.D. of Economic Sciences, Associate Professor, Acting Head of the Management and Business Administration Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5518-9694>

e-mail: gatulo@ukr.net

SOCIAL ORIENTATION OF ENERGY POLICY: UKRAINIAN REALITIES AND EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

Formulation of the problem. Violation of infrastructural connections due to military actions, lack of financial, investment and material and technical resources, limited solvency of the population - all this has led to the fact that Ukraine, at the current stage of economic development, is at a very low socio-economic level, so questions about reflection of social orientation in the state energy policy of Ukraine, establishment of problems and tools for solving social problems in this area is extremely relevant. *The purpose of the article* is to develop recommendations for finding ways to solve the problem of protecting vulnerable consumers as a component of social orientation in the state energy policy. *Methods used in the research:* comparative analysis, detailing and generalization, comparison and grouping, etc. *The hypothesis of the research* was the assumption that in the conditions of war, new approaches to the formation of energy security in the national dimension should be sought, including taking into account vulnerable sections of the population. *Presenting main material.* Statistical analysis shows that the factors of deepening energy poverty have become actualized in Ukraine. It was determined that energy poverty can be caused by a combination of the following factors: low income; inefficient buildings and devices in them; high energy prices; lack of information on incentive tools to reduce energy consumption. It is emphasized that energy poverty is caused by lack of access to electricity and lack of clean energy for cooking. It is summarized that the issue of strengthening the protection of socially vulnerable consumers is becoming extremely acute and is gaining scale of national importance. *Originality and practical significance of the research.* All parties involved in ensuring competition on energy markets should be actively involved in the most beneficial way for consumers. The stated thesis should become a source and constant for state institutions, regulatory bodies, consumer organizations, business organizations, scientists and others. *Conclusions.* Solving the problem of protecting vulnerable consumers and overcoming the devastating impact of war on the situation with energy poverty is possible through the implementation of the policy of social support of the population through the development of the Institute for the Protection of Consumer Rights with the provision of maximum openness of the activities of energy infrastructure entities, the use of a public control mechanism, and the creation of an energy platform and monitoring. The issue of energy poverty is directly related to the issue of ensuring the energy security of the country, which, in turn, is an integral component of national security.

Key words:

social orientation, energy policy, vulnerable consumer groups, limited solvency of the population, infrastructural connections.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ, порушення інфраструктурних зв'язків через воєнні дії, брак фінансових, інвестиційних та матеріально-технічних ресурсів, обмежена платоспроможність населення, — все це призвело до того, що Україна, на сучасному етапі економічного розвитку перебуває на дуже низькому соціально-економічному рівні, тому питання щодо відображення соціальної спрямованості в державній енергетичній політиці України, встановлення проблем та інструментів вирішення соціальних проблем у цій площині є, як ніколи, актуальним.

Спираючись на дослідження Міністерства соціальної політики України наведемо деякі статистичні дані щодо рівня життя населення та бідності. Зазначимо, що у 2022 році Держстат припинив проведення низки статистичних спостережень, тому дані за 2022 рік у 2023 році не має можливості отримати.

2021 рік характеризується таким становищем: мінімальні доходи населення порівняно з відповідним періодом попереднього року склали 1 079,8 млрд грн, що становило 120,9%. Ріст наявного доходу (використовується населенням на придбання товарів та послуг) збільшився на 15,2%, а реального, який визначено з урахуванням цінового фактору – на 5,6%. Найнижчий рівень середньомісячної заробітної плати, в розрізі видів економічної діяльності, спостерігався у працівників, зайнятих поштовою та кур'єрською діяльністю, – 8 009 грн (58,9% до середнього рівня по економіці), а найвищим – у працівників авіаційного транспорту – 27 084 грн (199,1%). Щодо витратної складової маємо такий стан – середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства у 2021 року склали 10 968 грн (2020 році – 9 689 грн), міського – 11 262 грн, сільського – 10 350 грн. У структурі сукупних витрат основна частка витрат належить споживчим витратам – 92,6 %, (2020 р. – 92,7%, з них: продовольчі товари – 47,3%;

непродовольчі товари – 30,7%; послуги – 14,6%).

2022 рік: за оцінками міжнародних організацій ВВП скоротився на 35%5, за оцінками Мінекономіки – на 30,4%, рівень інфляції (індекс споживчих цін) становить 26,6%, поточні прямі збитки завдані інфраструктурі України сягають 135,9 млрд дол. США [1].

Інститутом демографії та соціально-економічних досліджень імені М. В. Птухи було здійснено прогнозування рівня бідності на 2022 рік за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни [2]: «Незалежно від сценарію розвитку соціально-економічних процесів, у 2022 році в Україні очікується суттєве зростання рівня бідності (рівень бідності за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму). За найбільш оптимістичними оцінками (зниження ВВП на 20%; зростання ІСЦ на 18%; мінімальні державні гарантії (мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, рівень забезпечення ПМ) будуть відповідно до закладених у бюджеті на 2022 рік параметрів; середня зарплата для різних груп регіонів складе по відношенню до 2021 року: 110, 90 та 70% відповідно; середня пенсія становитиме 4500 грн. на місяць; доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться в середньому відповідно до темпів ВВП, але з урахуванням групи регіонів), показник зросте з 39,9% у 2021 році до 57,6% у 2022-му. Згідно з середніми варіантами (Зниження ВВП на 30%; зростання ІСЦ на 23%; мінімальні державні гарантії (мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, рівень забезпечення ПМ) будуть відповідно до закладених у бюджеті на 2022 рік параметрів; середня зарплата для різних груп регіонів складе по відношенню до 2021 року: 100, 80 та 60% відповідно; середня пенсія становитиме 4400 грн. на місяць; доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться в середньому відповідно до темпів ВВП, але з урахуванням групи регіонів) макроекономічних прогнозів (за даними відомих аналітичних агенцій) та поміркованими оцінками експертів соціально-економічної сфери, рівень бідності у 2022 році становитиме 66,7%. За песимістичними оцінками (Зниження ВВП на 45%; зростання ІСЦ на 32%; мінімальні державні гарантії (мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, рівень забезпечення ПМ) будуть відповідно до

закладених у бюджеті на 2022 рік параметрів; середня зарплата для різних груп регіонів складе по відношенню до 2021 року: 90, 70 та 50% відповідно; середня пенсія становитиме 4300 грн. на місяць; доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться в середньому відповідно до темпів ВВП, але з урахуванням групи регіонів), які передбачають найгірші сценарії розвитку подій, показник зросте до 79,3% або майже вдвічі порівняно з попереднім роком».

2023 рік, прогноз за джерелом [3]:

–зростання ВВП: номінальний +132,8%;

–зростання ІСЦ на 28%;

–межа бідності відповідно складе 6 986 грн на особу на місяць (проти 5 458 грн у 2022 році);

–мінімальні державні гарантії відповідно до закладених у бюджеті на 2023 рік (мінімальна зарплата 6 700 грн, мінімальна пенсія – 2 093 грн на місяць;

–рівень забезпечення ПМ для виплати соціальної допомоги – на рівні 2022 року);

–середня номінальна заробітна плата: 18 261 грн (зростання у номінальному виразі на 30,2%);

–середня пенсія: (з урахуванням індексації з 1.03.23 р.) зросте за рік на 4,5%;

–доходи, відмінні від зарплати та соціальних трансфертів, зміняться в середньому відповідно до темпів ВВП (зростання у номінальному виразі на 32,8%).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Енергетична бідність та визначення вразливих груп споживачів є системною проблемою у всьому світі. Саме з цих причин, у фокусі політики європейської спільноти енергетична бідність та вразливий споживач [5, 6] розглядаються, як одна із топ-10 стратегічних задач на шляху до забезпечення сталого розвитку енергетики і суспільства в цілому. Щодо вітчизняної науки, то ґрунтовному аналізу якості життя населення, оцінці якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту присвячені роботи [7-10]. Особливої уваги заслуговує дослідження [10] в якому в динаміці проаналізована загальна самооцінка населенням країни свого життя, рівня доходів, бідності, житлових умов, стану здоров'я, доступності сучасних засобів комунікації та інших характеристик умов та якості життя. Дослідження є, і вони є ґрунтовними. Але, в умовах сьогодення, в умовах, коли за

самим оптимістичним сценарієм рівень бідності серед домогосподарств з дітьми зростає: з 43,9 до 64,5% або на 47%; в той же час серед домогосподарств без дітей – з 35,4 до 49,7% або на 40%, у містах з 34,8 до 52,9% або на 52%, в той же час у селах – з 50,1 до 67,2% або на 34% питання чіткого визначення вразливих груп споживачів з визначенням інструментів адресної системи соціальної допомоги, потребує більш детального наукового пошуку, бо відповідь на це питання дає змогу: встановити поріг енергетичної бідності; з'ясувати, яким категоріям і якій кількості населення загрожує цей стан; розробити та застосувати механізми та інструменти задля реалізації політики соціальної підтримки населення, моніторингу ефективності та результативності державних соціальних програм, планування та реалізації міжнародних гуманітарних програм і заходів, оцінки їх впливу тощо.

Мета статті полягає у розробленні рекомендацій щодо з'ясування шляхів розв'язання проблеми захисту вразливих споживачів як складової соціальної спрямованості в державній енергетичній політиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. За доволі оптимістичним економічним сценарієм, у бюджеті 2023 року, рівень бідності у 2023 році зростає до 64,1%. Це означає, що дві третини громадян України, у 2023 році, будуть жити на межі або за межею бідності. «Наразі ключовою проблемою в Україні є раптова бідність внаслідок різкого погіршення умов життя, що найбільш боляче відчувають домогосподарства з дітьми. Раптова бідність згодом може набути ознак сталої або хронічної бідності внаслідок негативного прямого чи опосередкованого впливу війни на життя людей» [4]. На рисунку 1 наведено прогноз рівня бідності в Україні у 2022 та 2023 роках.

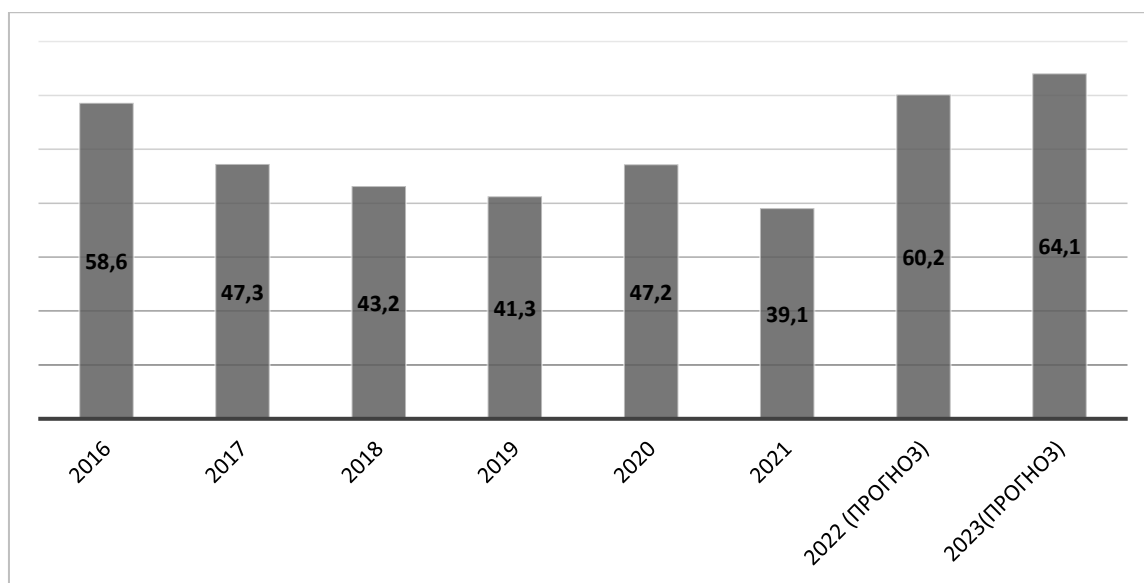

Рисунок 1 – Прогноз рівня бідності в Україні у 2022 та 2023 роках (за критерієм «витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму»), %.

Джерело: розраховано авторами за даними [9]

Статистичний аналіз свідчить про те, що в Україні актуалізувалися фактори поглиблення енергетичної бідності. У висновку Європейського економічного і соціального комітету «Tackling energy poverty and the EU's resilience: challenges from an economic and social perspective» визначено, що енергетичну бідність може спричинити комбінація таких факторів: низький дохід; неефективні будівлі та прилади в них; високі ціни на енергоносії; нестача інформації про інструменти

стимулювання зменшувати енергоспоживання. Окрім того, у звіті Міжнародного енергетичного агентства «Energy Access Outlook: from Poverty to Prosperity, World Energy Outlook-2017 Special Report» визначено, що енергетичну бідність спричиняють відсутність доступу до електроенергії та брак чистої енергії для приготування їжі. Тому питання посилення захисту соціально вразливих споживачів набуває виняткової гостроти та здобуває масштабів національного значення.

Європейською комісією ще у 2016 році було представлено робочий документ [11], за яким перешкодами на шляху об'єднаного енергетичного ринку є: по-перше, недосконалість заходів захисту вразливих споживачів; по-друге, подолання енергетичної бідності. Проблематика вразливих споживачів не залишається поза увагою Агентства зі співпраці енергетичних регуляторів Європейського Союзу [12]. Уперше термін «вразливий споживач» з'явився в документах Євросоюзу на позначення окремої категорії споживачів із обмеженими можливостями. Незважаючи на вживання в документах і законодавстві ЄС, це поняття не має дефініції. Загальною ознакою під час визначення вразливих споживачів є їхня нездатність забезпечувати себе та свої сім'ї внаслідок об'єктивних умов нестачі фінансових коштів, яка може бути постійною або тимчасовою, і потреба в системі заходів підтримки з боку держави.

У більшості країн вразливі споживачі безпосередньо або опосередковано визначаються відповідно до зумовлених і прийнятих критеріїв, які встановлюють їхню вразливість. Існує кілька факторів для визначення категорій вразливих споживачів:

1) рівень місячного доходу на утримання житла – цей критерій використовується в більшості країн, де існує певна система економічної підтримки (електроенергія: Бельгія, Франція, Великобританія, Ірландія, Італія, Румунія, Словенія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Сербія, МООН Косово; газ: Австрія, Бельгія, Франція, Великобританія, Угорщина, Ірландія, Італія та Румунія);

2) літні громадяни з установленим низьким доходом (електроенергія: Ірландія та Іспанія, Боснія і Герцеговина, Сербія; газ: Ірландія);

3) усі літні громадяни (електроенергія та газ: Великобританія і Ірландія);

4) домогосподарства з дітьми зі встановленим низьким рівнем доходу (електроенергія: Італія, Франція, Іспанія, Хорватія; газ: Італія);

5) усі домогосподарства з дітьми (електроенергія: Іспанія, Сербія; газ: Великобританія, Ірландія);

6) усі домогосподарства (електроенергія: Іспанія);

7) люди з обмеженими фізичними можливостями зі встановленим низьким рів-

нем доходу (електроенергія: Великобританія, Ірландія, Іспанія, Сербія; газ: Бельгія, Болгарія);

8) усі люди з обмеженими фізичними можливостями (Бельгія, Албанія, Боснія і Герцеговина);

9) споживачі з віддалених місцевостей;

10) безробітні (Албанія).

У деяких країнах такі групи споживачів, як домогосподарства з дітьми, люди з обмеженими фізичними можливостями та літні громадяни, мають право на підтримку, яка часто пов'язана з рівнем доходу. У низці країн (Болгарія, Угорщина) вразливі споживачі встановлюються Центрами соціальної підтримки в індивідуальному порядку. Варто зауважити, що рівень щомісячного доходу є найпопулярнішим критерієм. Однак, очевидним є і той факт, що проблему енергетичної бідності населення неможливо вирішити лише за рахунок збільшення його доходної частини. Тому у багатьох країнах світу, з подолання енергетичної бідності, реалізуються насамперед практичні заходи.

Зокрема, у країнах ЄС споживачі мають як економічний, так і неекономічний захист. Поширеним інструментом неекономічної підтримки є захист від відключення енергопостачання. Зокрема, подібна норма рішення діє приблизно в 60 % всіх країн (в електроенергетиці: Бельгія, Чеська Республіка, Естонія, Фінляндія, Франція, Великобританія, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Норвегія, Румунія, Словенія, Іспанія, Швеція і Нідерланди). До того ж системи неекономічної підтримки співіснують із системами економічної підтримки, що дає змогу створити належну систему соціально-го захисту для вразливих споживачів.

Варто зазначити, що в більшості країн системи надання допомоги малозабезпеченим групам населення не прив'язані безпосередньо до енергетики – вони передбачають або надання нематеріальної допомоги, наприклад, у формі гарантій невідключення, або – фінансова підтримка, зокрема у вигляді соціальної допомоги.

Скажімо, у Фінляндії захищеними від відключення є всі споживачі з низьким доходом, що перебувають у важкій ситуації, через, наприклад, серйозну хворобу чи без-

робіття. У Латвії міські постачальники, за законом про енергоринок і умовами ліцензії міського постачальника, зобов'язані постачати електроенергію вразливим споживачам. У Греції від відключення убезпечені громадяни старше 65 років, які проживають самі або з іншими особами похилого віку. У Португалії існує зобов'язання завчасно сповіщати споживачів, що використовують обладнання життєзабезпечення, про заплановане припинення подачі електрики. У Словенії системний оператор не має знижувати обсягів постачання електрики та газу вразливим споживачам нижче рівня, який, із огляду на обставини, необхідний для убезпечення життя і здоров'я споживача та інших осіб, які проживають з ним. Постачання електроенергії вразливим споживачам є відповідальністю системного оператора. Побутові споживачі зобов'язані надати системному операторові, по-перше, докази отримання соціального забезпечення, а по-друге, медичне свідоцтво, що неспростовно свідчитимуть: життя та здоров'я споживача або іншої особи, яка проживає спільно зі споживачем, залежать від медичного обладнання, що працює від електрики, і перебоїв в постачанні електроенергії загрожують життю.

Виділяють такі неекономічні схеми підтримки вразливих споживачів:

– спеціальна послуга для сліпих людей, що передбачає інформування телефоном про нараховані платежі та можливість особистого відвідування споживача з метою надання інформації про правила безпеки під час використання газу (Греція);

– для незаможних споживачів мають бути доступними такі переваги: платіжні засоби, відстрочені платежі, лічильники за передплатою, збільшення кількості знять показів лічильника для вразливих споживачів, зокрема пенсійного віку, недієздатних, із хронічними захворюваннями, сліпих, слабозрячих, глухих, із порушенням слуху (Великобританія).

В Італії та Іспанії існують знижки за тарифами на електрику для певних груп споживачів (вразливих споживачів). Австрія стосовно систем підтримки в секторі енергетики надає допомогу в опаленні федеральних штатів, що гарантують спеціальні виплати на витрати з оплати опалення в зимовий час для захисту людей від холоду.

В Ірландії уряд надає субсидії на покриття таких видатків:

а) на потужність до 2 400 кВт·год одиниць електрики та постійну плату за електрику;

б) на споживання газу на € 545 і комбіновану плату за газ.

Нетарифні рішення (зазвичай із використанням або упровадженням системи соціального забезпечення) є ліпшими, оскільки не перешкоджають функціонуванню ринкових механізмів. Ідеться про різні податки на енергію або ПДВ залежно, наприклад, від доходу, географічних умов, промислової ситуації, конкурентної ситуації; пропорційні субсидії або одноразові виплати; соціальні пільги. У таких країнах як Великобританія, Данія та Нідерланди розроблено низку заходів спрямованих на забезпечення достатнього рівня енергоефективності для соціального житла, яке орендується населенням з низьким рівнем доходу.

Політика щодо захисту вразливих споживачів на практиці є складником загальної соціальної політики або представлена у формі безпосередньої допомоги вразливим категоріям споживачів. У низці країн системи підтримки споживачів із низьким рівнем доходу ґрунтуються на застосуванні соціального тарифу, в деяких інших – установлюються в межах корпоративної соціальної відповідальності. Крім того, у багатьох країнах є інститут енергетичного омбудсмена, який допомагає споживачам у разі порушення їхніх прав.

Щодо України, то до війни в країні діяла програма «теплих кредитів», яка передбачала відшкодування частини суми кредиту на придбання енергоефективного обладнання та матеріалів, утеплення будинків, придбання котлів. Протягом шести років програмою змогло скористатися понад 850 тисяч українських родин. Хоча варто зазначити, якщо у 2020 році на програму виділили 400 мільйонів гривень, то у 2021 році – тільки 150, і, за зрозумілих обставин, 2022 та 2023 роки залишилися без фінансування.

Досягнення цілей політики соціального захисту вразливих споживачів та подолання енергетичної бідності пов'язано із значними матеріальними витратами, однак, в умовах обмеженості ресурсів та існуючих тенденцій бідності вирішення проблеми можливо лише

шляхом розробки та здійснення комплексу взаємопов'язаних правових, економічних та політичних заходів.

Забезпечення надійної, стійкої, безпечної поставки енергії за прийнятними цінами, беручи до уваги права споживачів і необхідність захисту вразливих споживачів, є складним завданням для регулюючого органу у галузі енергетики. Усі сторони, які беруть участь у забезпеченні конкуренції на енергоринках, мають активно залучатися найбільш вигідним для споживачів чином. Наведена теза має стати вихідною й константною для державних установ, органів регулювання, організацій споживачів, бізнес-організацій, науковців та інших. Комунікація та співробітництво всіх зацікавлених осіб особливо важливі для своєчасного та ефективного захисту споживачів.

Для розв'язання проблем соціального характеру у сфері енергетичної політики та подолання енергетичної бідності рекомендуються нижченаведені заходи, це:

– розвиток інституту захисту прав споживачів із забезпеченням максимальної відкритості діяльності суб'єктів енергетичної інфраструктури, урахуванням думки споживачів під час прийняття рішень щодо встановлення тарифів;

– використання механізму громадського контролю через створення й роботу Ради споживачів (обов'язково за участю споживачів) із розробленням «дорожньої карти» діяльності цієї Ради. Основними функціями Ради споживачів, за пропозицією авторів, є: підготовка висновків до проектів інвестиційних програм суб'єктів енергетичної інфраструктури (ЕІ) з урахуванням захисту інтересів вразливих споживачів, підсумків широкого обговорення, а також взаємозв'язку зі стратегічними документами у сфері розвитку енергетичної інфраструктури; здійснення громадського контролю тарифного регулювання з урахуванням пропозицій щодо встановлення тарифів на послуги енергокомпаній; забезпечення взаємодії споживачів із енергетичними компаніями, із органами виконавчої влади, що здійснюють функції з узгодження та затвердження інвестиційних програм суб'єктів ЕІ.

– створення енергетичної платформи для обговорень усіх гострих питань і проведення моніторингу. Цей інструмент може

допомогти у здійсненні демократичних обговорень існуючих проблем, що безпосередньо стосуються побутових споживачів; у прийнятті рішень, що допомагають майбутнім фахівцям набути навичок для роботи в неурядових організаціях, а також у громадському та бізнесовому середовищі; у розробці програм, що спрямовані на інформування та навчання споживачів, допомогу в зниженні споживання енергії тощо. Обізнаність споживача зі своїми правами, обов'язками та даними ринку дозволяє забезпечити високу якість нормотворчої діяльності, закладає підґрунтя для успішного функціонування енергетичного сектору економіки країни (відповідає на потреби і пріоритети людей забезпечуючи принцип суверенітету, що означає дотримання прав споживачів та реальну можливість бути повноцінними суб'єктами енергоринку шляхом впливу на рівень цін із боку попиту);

– проведення моніторингу, на основі якого готуються публічні звіти, аналітичні документи, які дають змогу бачити актуальні проблеми, зміни, що відбуваються в управлінських процесах, та вчасно і адекватно реагувати, здійснювати коригуючі заходи відповідно до наданих рекомендацій.

– розроблення відповідного нормативно-правового підґрунтя щодо захисту споживачів. Формування такого нормативного поля має базуватися на принципі забезпечення соціального благополуччя, прозорості та загальнодоступності інформації про стан суб'єктів ЕІ і відповідати принципам Європейського законодавства, оскільки кінцевий споживач зацікавлений в отриманні якісної енергетичної послуги за адекватною ціною і тарифом, а енергокомпанія – віддачі на вкладений інвестиційний капітал за такої сформованої ціни для споживачів;

Наразі, задля з'ясування кількості вразливих споживачів енергоресурсів, наріла потреба у формуванні збору репрезентативних даних щодо умов життя домогосподарств та їх доходів у воєнний період.

Висновки та перспективи подальших досліджень Розв'язання проблеми захисту вразливих споживачів та подолання руйнівного впливу війни на ситуацію з енергетичною бідністю можливо за рахунок реалізації політики соціальної підтримки населення шляхом розвитку інституту захисту прав

споживачів із забезпеченням максимальної відкритості діяльності суб'єктів енергетичної інфраструктури, використання механізму громадського контролю, створення енергетичної платформи та проведення моніторингу. Моніторинг як інструмент управління дає змогу розглядати управлінську діяльність як низку проектних циклів, що допомагає з кожним умовним циклом підніматися на новий щабель якості та розробляти нові заходи на основі відкоригованої картини.

Забезпечення рівного доступу кожної людини до енергетичних послуг, посилення залучення споживача в енергетичний ринок і налагодження зворотного зв'язку з постачальниками енергії є важливим чинником соціальної та економічної інтеграції країни у європейсько-енергетичний простір.

Варто зазначити, що питання енергетичної бідності на пряму пов'язано із питанням забезпечення енергетичної безпеки країни яка, у свою чергу, є невід'ємною складовою національної безпеки, саме питання врахування фактору енергетичної бідності під час оцінки енергетичної безпеки, на думку авторів, потребує окремого наукового дослідження.

Література

1. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд. URL: <http://surl.li/egmua> (дата звернення: 10 серпня 2023)

2. Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. URL: [https:// http://surl.li/mroqi](https://http://surl.li/mroqi) (дата звернення: 10 серпня 2023)

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>. (дата звернення: 10 серпня 2023)

4. Дитяча бідність: прогнозні оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> (дата звернення: 10 серпня 2023)

5. Clean energy for all. Europeans. URL: [https:// ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-](https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-)

[strategy-andenergy-union/clean-energy-all-europeans](https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-union/clean-energy-all-europeans). (дата звернення: 10 серпня 2023)

6. Pye S., Dobbins S., Baffert C., Brajković J., Grgurev I., Miglio D. R., Deane P. Energy Poverty and Vulnerable Consumers in the Energy Sector Across the EU: Analysis of Policies and Measures London. 2015. URL: https://www.ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf. (дата звернення: 10 серпня 2023)

7. Вітковська К. В. Методологічні аспекти оцінки рівня життя в регіонах України. *Статистика України*. 2020. № 4. С. 54–60. Doi: 10.31767/su.4(91)2020.04.06.

8. *Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України* / Черенько Л. М. та ін.; НАН України, Інститут демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2020. 76 с.

9. Лібанова Е., Осауленко О., Черенько Л. *Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту*: монографія. Warsaw. RS Global Sp. z O.O., 2020. 361 p.

10. Пальчук О. І. Якість життя населення: грані проблем у фокусі перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 96–102.

11. Commission staff working document, Evaluation Report covering the Evaluation of the EU's regulatory framework for electricity market design and consumer protection in the fields of electricity and gas Evaluation of the EU rules on measures to safeguard security of electricity supply and infrastructure investment (Directive 2005/89), SWD(2016) 412 final. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2_en_autre_docum. (дата звернення: 10 серпня 2023)

12. European Union Agency for the Cooperation of Energy Regulators. URL: <https://acer.europa.eu/en>. (дата звернення: 10 серпня 2023)

References

1. As of November 2022, the total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine is almost \$136 billion. (2022). Retrieved from: <http://surl.li/egmua/> (application date: August 10, 2023)

2. Forecast assessment of the level of poverty in Ukraine in 2022 according to three scenarios of the development of socio-

economic processes as a result of the Russian-Ukrainian war. (2022). Retrieved from: <http://surl.li/mroqi>. (application date: August 10, 2023)

3. Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2023". (2022). Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>. (application date: August 10, 2023)

4. Child poverty: predictive estimates of the impact of the war on the state of households with children. (04.2023). Retrieved from: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf>. (application date: August 10, 2023)

5. Clean energy for all. Europeans. (03.2019). Retrieved from: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-andenergy-union/clean-energy-all-europeans>. (application date: August 10, 2023)

6. Pye, S., Dobbins, S., Baffert, C., Brajković, J, Grgurev, I., Miglio, D. and Deane, P. (2015). Energy Poverty and Vulnerable Consumers in the Energy Sector Across the EU: Analysis of Policies and Measures London, Insight_E. Retrieved from: https://www.ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf. (application date: August 10, 2023)

7. Vitkovska, K. V. (2020). Methodological aspects of the assessment of the standard of living in the regions of Ukraine.

Statistics of Ukraine, 4. 54–60. doi: 10.31767/su.4(91)2020.04.06.

8. Cherenko, L. M. (Eds.). (2020). The impact of the coronavirus crisis on poverty: the first consequences for Ukraine. Kyiv, NAS of Ukraine, Institute of Demography and Soc. research named after M.V. Ptukhy, 76.

9. Libanova, E., Osaulenko, O., Cherenko, L. (2020). Assessment of the quality of life in Ukraine based on subjective indicators of well-being: monograph. Warsaw. RS Global Sp. z O.O., 361.

10. Palchuk, O. I. (2018). Quality of life of the population: the facets of problems in the focus of transformations. *Global and national economic problems*, 21, 96–102.

11. Commission staff working document, Evaluation Report covering the Evaluation of the EU's regulatory framework for electricity market design and consumer protection in the fields of electricity and gas Evaluation of the EU rules on measures to safeguard security of electricity supply and infrastructure investment (Directive 2005 /89), SWD. (2016). 412 final. Retrieved from: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2_en_autre_docum. (application date: August 10, 2023)

12. European Union Agency for the Cooperation of Energy Regulators. Retrieved from: <https://acer.europa.eu/en> (application date: August 10, 2023).

Стаття надійшла

до редакції : 10.08.2023 р.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Самойленко І. О., Гатило В. П. Соціальна спрямованість енергетичної політики: українські реалії та досвід країн ЄС. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 80–88.

УДК 658.8:004.89

JEL Classification: D83, L86, M31, O33

КРУПСЬКИЙ О. П.¹, ВОРОБІЙОВА В. В.², СТАСЮК Ю. М.³

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ GPT У МАРКЕТИНГУ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2023.3.11>

Постановка проблеми. Сучасний маркетинг вимагає ефективних інструментів для залучення та збереження клієнтів, а також вдосконалення комунікації з аудиторією. У цьому контексті використання штучного інтелекту, зокрема Чат GPT (Generative Pre-trained Transformer), може бути перспективним інноваційним рішенням. Проте висновки щодо потенційних переваг та обмежень використання чат GPT в маркетингу неоднозначні, що пов'язано із незначним накопиченим досвідом в цьому питанні. *Мета дослідження* полягає у оцінці потенціалу використання чат GPT у маркетингових стратегіях, вивченні можливостей і викликів, які він представляє для підвищення ефективності комунікації з клієнтами та розвитку брендів. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні дослідження із питань маркетингу та штучного інтелекту та аналіз результатів використання чат GPT у реальних маркетингових кампаніях. *Основною гіпотезою дослідження* є припущення, що використання чат GPT в маркетингу може покращити якість обслуговування клієнтів, збільшити взаємодію з брендами та підвищити лояльність споживачів. *Виклад основного матеріалу дослідження.* В дослідженні розглянуто результати використання чат GPT у маркетингових стратегіях, зокрема в онлайн-комунікаціях, особливо у сферах, де важлива особиста взаємодія з клієнтами. Робочі гіпотези підтвердились на основі аналізу даних та інформації, зібраної під час дослідження. Було виявлено можливі обмеження та виклики, пов'язані з впровадженням Чат GPT у маркетингові практики. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягає в тому, що був проведений аналіз допоміг розкрити потенціал використання чат GPT в маркетингових стратегіях та дав можливість сформулювати рекомендації щодо оптимального використання цієї технології для залучення та утримання клієнтів. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Проведене дослідження дозволило констатувати, що використання чат GPT в маркетингу сприяє підвищенню ефективності маркетингової діяльності підприємства в цілому та покращенню комунікацій із клієнтами зокрема. Подальші дослідження можуть включати розвиток нових алгоритмів та стратегій для оптимального використання штучного інтелекту в маркетингу.

Ключові слова:

чат GPT, маркетинг, штучний інтелект, комунікація з клієнтами, ефективність маркетингових стратегій.

¹ **Крупський Олександр Петрович**, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет ім. Олесея Гончара, м. Дніпро, Україна.

Krupskyi Oleksandr, Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Department of Marketing and International Management, Faculty of Economics, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1086-9274>

e-mail: krupskyu71@gmail.com

² **Воробійова Валерія Валеріївна**, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність 073 «Менеджмент», Дніпровський національний університет ім. Олесея Гончара, м. Дніпро, Україна.

Vorobiova Valeriia, first (bachelor's) degree student, specialty 073 «Management», Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3913-1289>

e-mail: vorobiova@ef.dnu.edu.ua

³ **Стасюк Юлія Михайлівна**, старший викладач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Дніпровський національний університет імені Олесея Гончара, м. Дніпро, Україна.

Stasiuk Yuliia, Senior Lecturer, Department of Marketing and International Management, Faculty of Economics, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6644-8658>

e-mail: stasiuk@ef.dnu.edu.ua

PROSPECTS OF USING GPT CHAT IN MARKETING

Problem statement. Modern marketing requires effective tools to attract and retain customers, as well as improve communication with the audience. In this context, the use of artificial intelligence, in particular, ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer), can be a promising innovative solution. However, the conclusions about the potential benefits and limitations of using ChatGPT in marketing are ambiguous, due to the little experience gained in this area. *The purpose of the study* is to assess the potential of using ChatGPT in marketing strategies, to study the opportunities and challenges it presents for improving the efficiency of communication with customers and brand development. *The methodological basis of the study* is based on modern research on marketing and artificial intelligence and analysis of the results of using ChatGPT in real marketing campaigns. *The main hypothesis of the study* is the assumption that the use of ChatGPT in marketing can improve the quality of customer service, increase brand engagement, and increase customer loyalty. *Summary of the main research material.* The study examines the results of using ChatGPT in marketing strategies, in particular in online communications, especially in areas where personal interaction with customers is important. The working hypotheses were confirmed based on the analysis of data and information collected during the study. Possible limitations and challenges related to the implementation of ChatGPT in marketing practices were identified. *The originality and practical significance of the study* lies in the fact that the analysis helped to reveal the potential of using ChatGPT in marketing strategies and made it possible to formulate recommendations on the optimal use of this technology to attract and retain customers. *Conclusions and prospects for further research.* The conducted research allowed us to state that the use of ChatGPT in marketing contributes to increasing the efficiency of marketing activities of the enterprise in general and improving communications with customers in particular. Further research may include the development of new algorithms and strategies for the optimal use of artificial intelligence in marketing.

Key words:

ChatGPT, marketing, artificial intelligence, customer communication, effectiveness of marketing strategies.

Постановка проблеми. У сучасному цифровому світі фахівці в області маркетингу постійно шукають нові способи покращення комунікації зі своєю аудиторією та збільшення ефективності маркетингових кампаній [7, 8]. У компаній з'являється необхідність приділяти все більше уваги такій маркетинговій стратегії, як цифровий маркетинг, що полягає у використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій для взаємодії з клієнтами та партнерами [15]. Одним з найбільш перспективних інструментів, що відкривають для цього широкі можливості, є чат GPT (Generative Pre-trained Transformer) [9]. Цей технологічний прорив у сфері штучного інтелекту дозволяє створювати автоматизовані чат-боти, здатні здійснювати розмову з людьми на рівні, близькому до людського. Але використання цієї технології передбачає інтелектуальних зусиль як зі сторони вищого менеджменту, так і прямих виконавців. Як будь-яке інноваційне нововведення, чат GPT зустрічається із людською ригідністю, яка може виникнути через невпевненість у власних здібностях або опір перед невідомим [18]. Подолання цієї ригідності вимагає активної комунікації, навчання та підтримки з боку керівництва, а також створення відкритої ат-

мосфери для дослідження можливостей та переваг, які чат GPT може принести як для підприємств-виробників, так і для їхньої клієнтської бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чат GPT – це особлива мовна модель, яка була розроблена компанією OpenAI. Вона базується на технології глибокого навчання і здатна генерувати текст на основі вхідних даних. Ця модель була натренована на великій кількості текстів з Інтернету, що дозволило їй накопичити значну кількість знань про мову і світ. Вона може давати відповіді на запитання, писати тексти на будь-яку тему, виконувати завдання з автоматичного перекладу тощо [1].

Чат GPT функціонує, генеруючи алгоритмічно керовані розмовні відповіді у відповідь на текстові підказки. З моменту свого впровадження наприкінці 2022 року чат GPT викликав значну дискусію щодо його визначальних характеристик, переваг та потенційних обмежень [21-26]. З одного боку, чат GPT має потенціал для посилення залучення споживачів, підвищення рівня обслуговування клієнтів, сприяння персоналізації шопінгу, сприяння соціальній взаємодії та комунікації, демонстрації економічної ефективності, на-

дання цінної інформації про поведінку споживачів та підвищення ефективності маркетингових кампаній. З іншого боку, існують потенційні наріжні камені, зокрема побоювання, пов'язані з добробутом споживачів, упередженість, поширення дезінформації, неадекватність контексту, проблеми конфіденційності, етичні міркування та вразливість безпеки.

Чат GPT пропонує численні переваги порівняно з попередніми інструментами штучного інтелекту, такими як лінгвістичні моделі, що використовували статистичні методи для обробки текстових даних, нейронні мережі, експертні системи, системи відповідей на питання тощо. На відміну від усіх перерахованих інструментів, саме чат GPT має значний потенціал для застосування в різних галузях, включаючи сферу обслуговування, освіти, охорону здоров'я, фінанси, маркетинг, електронну комерцію та багато інших, завдяки своїй значній масштабованості зі 175 мільярдами параметрів, що робить його однією з найбільших і найпотужніших моделей глибокого навчання [2].

Згідно з визначенням Американської асоціації маркетингу, маркетинг – це діяльність, набір інституцій та процесів для створення, комунікації, доставки та обміну пропозиціями, що мають цінність для клієнтів, партнерів та суспільства в цілому [3]. Основні маркетингові заходи включають стратегічне планування, маркетингові дослідження та аналіз, ухвалення рішень щодо маркетингової стратегії під час вибору цільового ринку, створення конкурентних переваг, а також розвиток і підтримка стосунків з клієнтами [4]. Серед широкого різноманіття технологій, які стали справжнім проривом, – інтернету речей, інструментів для аналітики великого обсягу даних, блокчейну і штучного інтелекту, – саме штучний інтелект (ШІ) має найвищий потенціал для перетворення маркетингу і формування його майбутнього.

Метою статті є дослідження впливу ChatGPT на розвиток маркетингу та опис можливих способів його використання для підвищення ефективності маркетингових процесів.

В основі даного дослідження лежать загальнонаукові та спеціальні методи, які використані для вивчення ролі ChatGPT в маркетингу. Для досягнення цієї мети було застосовано діалектику і формальну логіку. Соціо-

логічний метод використовувався для формулювання теоретичних положень, а також були використані методи індукції, дедукції, аналізу та аналітики.

Використання комбінації загальних і спеціальних наукових методів у цьому дослідженні має вирішальне значення для проведення ретельних і ґрунтовних досліджень на складні теми, такі як роль штучного інтелекту в рутинній, повсякденній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чат GPT показав себе як ефективний інструмент, що сприяє покращенню результативності маркетингу на різних етапах взаємодії з клієнтами [11]. Він дозволяє збільшити конверсію та продажі і підвищити показники ефективності маркетингових кампаній [16]. Впровадження цієї технології може допомогти компаніям зберігати конкурентоспроможність на ринку та залучати і утримувати більше клієнтів.

Ефективність маркетингу у значній мірі залежить від можливості спеціалістів приділяти достатню увагу вирішенню важливих, але не завжди термінових маркетингових завдань, які забезпечують зростання компанії в цілому. Головною проблемою, що стає на шляху до підвищення ефективності маркетингу, є необхідність витратити забагато часу на дрібні та повторювані задачі. Згідно з опитуванням, середній маркетолог витрачає близько 16 годин на тиждень на виконання рутинних завдань (рисунок 1). Якщо припустити, що фахівець в сфері маркетингу має 45-годинний робочий тиждень, можна дійти висновку, що виконання рутинних завдань забирає майже третину його часу [12].

Чат GPT є унікальним інструментом, що дозволить маркетологам не лише звільнити час завдяки автоматизації багатьох рутинних процесів, а й спростити виконання багатьох більш складних маркетингових завдань. До процесів, з якими може успішно впоратися чат GPT, можна віднести наступні (рисунок 2).

Чат GPT відкриває для маркетологів нові можливості для швидкої генерації контенту. Він може створювати унікальний та цікавий контент для рекламних матеріалів, статей, блогів та соціальних мереж, висувати ідеї для контенту на основі даних про цільову аудиторію, формулювати заголовки і навіть повністю писати цілісні рекламні тексти.

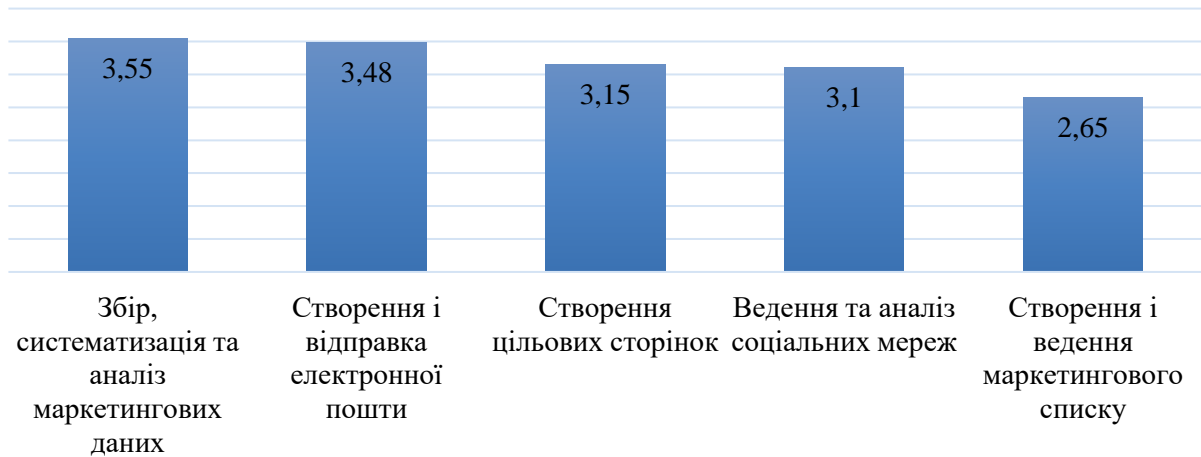

Рисунок 1 – Щотижневі витрати часу маркетолога на рутинні завдання
Джерело: складено авторами на основі [12]

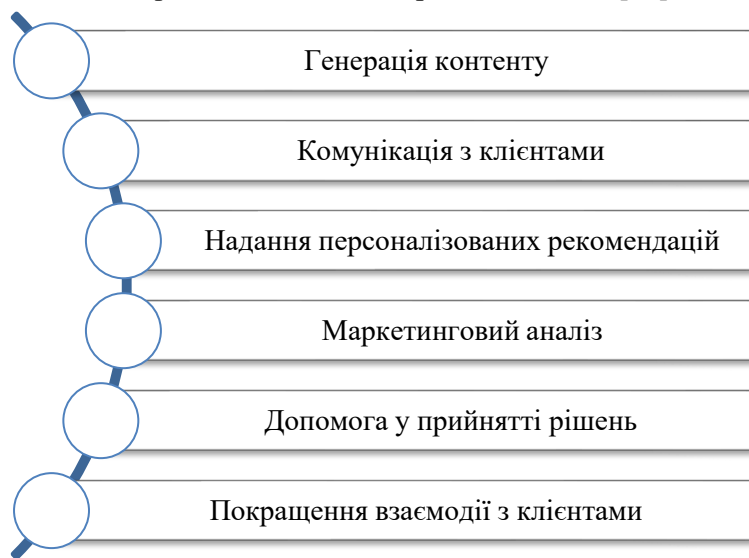

Рисунок 2 – Маркетингові завдання, у виконанні яких може використовуватися чат GPT
Джерело: складено авторами

Разом із чат GPT маркетологи все частіше використовують для генерації контенту і такі інструменти на основі штучного інтелекту (ШІ), як:

1. Jarvis.ai: застосовується для генерації SEO-оптимізованих текстів, статей та постів для блогів, в основі яких лежать певні ключові слова;

2. Descript: забезпечує автоматичне транскрибування аудіо та відео, яке можна редагувати та автоматично синхронізувати з аудіо.

3. AIVA: надає можливість компонувати музику на основі вказаних стилів і параметрів;

4. RunwayML: створює відео на основі описів необхідних сцен;

5. Artisto: генерує художні відео та фото з використанням фільтрів та стилів з нейромереж;

6. QuillBot: спеціалізується на переписуванні текстів та перефразуванні речень для уникнення плагіату та дотримання стилю;

7. Adext AI: оптимізує рекламні кампанії з використанням алгоритмів машинного навчання задля підвищення показників конверсії;

8. Lumen5: створює відеоролики та анімації, базуючись на текстах статей та блогів;

9. InferKit: генерує тексти, сценарії, та ідеї для реклами та маркетингових кампаній в цілому [13].

Комунікація з клієнтами також може бути значно спрощена за допомогою чат GPT, який може використовуватись для відповідей на запитання від клієнтів на більш ніж 10 мо-

вах через чат-боти або електронну пошту. Автоматизовані чат-боти для клієнтської підтримки можуть швидко надавати всю необхідну інформацію про продукти та послуги, а також допомагати вирішувати нескладні проблеми клієнтів. Вони забезпечують безперервну підтримку, що дозволяє клієнтам отримувати відповіді на свої запитання навіть у неробочий час.

Завдяки здатності чат GPT аналізувати дані про споживачів та їх поведінку (історії покупок, взаємодії зі сторінкою компанії і т.д.), можна створювати персоналізовані пропозиції, надавати рекомендації та допомагати клієнтам знайти необхідні продукти або послуги, що, в свою чергу, дозволяє підвищити рівень задоволеності клієнтів та заохотити їх до здійснення повторних покупок.

Чат GPT може бути використаний для більш швидкого та точного *аналізу даних* про ринок та конкурентів, що дозволить маркетологам робити прогнози щодо майбутнього розвитку ринку.

Під час прийняття стратегічних маркетингових рішень чат GPT може стати порадником для маркетологів, адже до його функціоналу входить можливість аналізу великого обсягу даних та надання рекомендацій щодо подальших дій з урахуванням різних сценарі-

їв. Це, в свою чергу, допоможе фахівцям в сфері маркетингу приймати більш обґрунтовані та ефективні рішення.

Чат GPT може використовуватися для розробки інтерактивних ігор, вікторин або віртуальних асистентів, які допомагають залучати та утримувати увагу клієнтів, сприяючи покращенню їх взаємодії з компанією та її продукцією [17].

Використання чат GPT сприяє підвищенню ефективності маркетингових кампаній завдяки можливості здійснювати сегментацію аудиторії [5], таргетинг і аналіз для передбачення подальшої поведінки клієнтів. Чат GPT може проводити сегментацію даних про клієнтів на основі різних критеріїв, що дозволяє створювати більш точні та націлені маркетингові кампанії. Крім того, за допомогою чат GPT можна встановити ефективний таргетинг, спрямований на конкретні групи клієнтів з урахуванням їх інтересів та попередніх взаємодій.

Розвиток і впровадження інструментів чат GPT в маркетингу можуть стати вагомим конкурентною перевагою для бізнесу у сучасному цифровому світі. Основними сферами, в яких вони успішно застосовуються, є цифровий маркетинг, електронна комерція та контент-маркетинг (рисунок 3).

Рисунок 3 – Основні сфери, в яких застосовуються інструменти чат GPT

Джерело: складено авторами

В *цифровому маркетингу* чат GPT може бути використаний для створення інтерактивних чат-ботів, які залучають увагу клієнтів і генерують потенційних лідів. Лідами називають сукупність заявок та звернень, які формують потенційні клієнти за допомогою роботи воронки продажів [6]. Чат-боти можуть проводити діалогові опитування, розповідати про продукти та послуги компанії та збирати дані про клієнтів. Це дозволяє залучати нових потенційних клієнтів та налагоджувати з ними ефективну комунікацію. Завдяки чат GPT маркетологи також можуть створювати персоналізовані повідомлення та рекламні матеріали

для соціальних медіа. Це надає змогу з високою точністю налаштувати зміст реклами на основі інтересів та попередньої взаємодії користувачів з компанією. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності маркетингових кампаній та залученню більшої кількості клієнтів.

В *електронній комерції* чат GPT може використовуватися для оптимізації процесу покупок та оформлення замовлень. Він може надавати допомогу клієнтам у виборі товарів в онлайн-магазині, відповідати на запитання щодо наявності або доставки та значним чином спрощувати процес обробки замовлень.

Чат-боти на основі чат GPT також можуть пропонувати додаткові послуги, наприклад, створення спеціального знижкового промокоду для зареєстрованих користувачів. З використанням чат GPT такий маркетинговий контент, як описи продуктів і тексти рекламних повідомлень, може бути створений з меншими витратами часу і потенційно мати більш високу якість, ніж контент, створений людьми [2]. Завдяки здатності чат GPT аналізувати дані про покупки та взаємодію клієнтів з магазином, він також може надавати індивідуальні рекомендації щодо товарів. Наприклад, після покупки одного товару, чат GPT може пропонувати супутні товари або варіанти, які можуть зацікавити клієнта. Це допомагає збільшити середній чек та стимулює повторні покупки. Отже, чат GPT здатний значно спрощувати процес застосування таких технік у продажах, як *cross-sell* і *upsell*.

У сфері *контент-маркетингу* чат GPT може бути використаний для створення персоналізованого контенту для клієнтів. На основі попередньої взаємодії з клієнтами він здатний генерувати індивідуальні рекомендації, статті або підказки, які відповідають їх інтересам та потребам, що покращує ступінь залученості аудиторії та створює більш глибокий зв'язок із клієнтами. Ще однією можливістю чат GPT є оптимізація розповсюдження контенту через розсилки. За допомогою цього інструменту можна створювати персоналізовані повідомлення з рекомендаціями, новинами або спеціальними пропозиціями, які надсилаються клієнтам. Це допомагає підтримувати їх інтерес до продуктів або послуг компанії.

Використання чат-ботів, заснованих на моделі чат GPT, має значний потенціал у маркетингу завдяки наданню широких можливостей для покращення рівня обслуговування клієнтів та збільшення продажів. Однак разом з цим виникають певні виклики та обмеження, які потрібно враховувати під час впровадження таких систем. Основні проблемні питання наразі пов'язані з етичністю, захистом персональних даних, ризиками помилкових відповідей та некоректної поведінки чат-ботів, а також з потребою у тренуванні та підтримці моделі чат GPT [2].

Застосування чат GPT у маркетингу вимагає особливої уваги до етичних питань і захисту персональних даних користувачів. Компанії повинні забезпечувати конфіденційність і безпеку даних своїх клієнтів. Для цього важливим є встановлення чітких правил щодо збору, зберігання та використання персональних даних і отримання згоди від користувачів

на їх обробку. Дотримання етичних норм у використанні чат-ботів допоможе компаніям зберегти довіру клієнтів та уникнути можливих проблем із законодавством.

Так як модель чат GPT базується на статистичних шаблонах, це може призводити до виникнення помилкових відповідей та некоректної поведінки чат-ботів. Особливо важливим є врахування цих особливостей в контексті маркетингу, де точність і якість інформації мають вирішальне значення для досягнення успіху. Компанії повинні постійно тренувати модель, коригувати помилки та контролювати відповіді чат-ботів, щоб забезпечувати стабільно високу якість обслуговування та уникати можливих негативних наслідків, що можуть серйозно вплинути на репутацію серед клієнтів.

Під час роботи з чат GPT варто враховувати той факт, що ця мовна модель навчається на загальнодоступних знаннях, і наразі значна її частина є застарілою, адже включає до себе лише ті дані, що були оприлюднені до 2021 року. Коли чат GPT почне навчатися на нових знаннях, вони будуть містити і ті, які були згенеровані штучним інтелектом (ШІ). Навчання моделі чат GPT на створеному ШІ контенті може призвести до виникнення замкненого кола і зниження якості вихідних даних. Цієї проблеми можна буде уникнути, якщо моделі на основі ШІ зможуть розпізнавати джерела і якість вхідних даних для свого подальшого навчання [14].

Тренування та підтримка моделі чат GPT, яка є основою для роботи чат-ботів, вимагає значних обчислювальних ресурсів та знань. Крім того, компанії повинні забезпечувати належний моніторинг її функціонування та розуміти, які саме обмеження має ця мовна модель. Такий підхід забезпечить отримання відповідей найвищої якості з можливих та дозволить використовувати чат GPT у маркетингу найбільш ефективно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цифрова трансформація суттєво змінила підхід до маркетингу. Сьогодні компанії більше не можуть задовольнятися загальними маркетинговими стратегіями і повинні зосередитися на персоналізації комунікації зі своїми клієнтами [10]. Для досягнення результатів у сучасному маркетингу недостатньо простого відправлення масових розсилок електронних листів або рекламних повідомлень. Маркетологи мають знаходити способи індивідуального спілкування з кожним клієнтом. Цей процес здатний значно спростити чат GPT - один з найбільш інноваційних та ефективних інструментів, який може використовувати

ватися у цифровому і контент-маркетингу та електронній комерції.

Чат GPT вже зробив переворот в маркетинговій індустрії, адже дозволив автоматизувати значну кількість процесів, отримувати більш точну інформацію, спростити і покращити взаємодію з клієнтами. Перспективи використання чат GPT в маркетингу нерозривно пов'язані з подальшим розвитком цієї мовної моделі. Протягом кількох наступних років ми зможемо стати свідками гігантського стрибка в галузі маркетингу завдяки впровадженню і правильному використанню чат GPT у цій сфері. Важливим питанням для подальшого застосування цієї технології у маркетинговій діяльності є врахування всіх наявних та можливих проблем і їх вирішення. Фахівцям в області маркетингу вкрай важливо приділяти пріоритетну увагу питанням коректності, прозорості, конфіденційності, захисту особистих даних, підзвітності, постійного моніторингу та етичності [2].

Основні рекомендації з використання чат GPT в маркетинговій діяльності включають надання мовній моделі якісних запитів для отримання найкращого результату та урахування необхідності аналізувати діяльність цього інструменту і шукати шляхи її вдосконалення. Запити (команди) повинні бути чіткими, зрозумілими і однозначними, а також містити ключові слова, що послугують для чат GPT певним орієнтиром при наданні відповідей та виконанні поставлених перед ним завдань.

Прикладом успішного використання чат GPT у маркетингу є застосування цього інструменту сервісом для генерації текстів Copy.ai для створення заголовків, описів товарів та інших елементів маркетингового контенту. Сервіс Copy.ai допомагає компаніям генерувати більш привабливі та переконливі тексти для своїх продуктів і послуг завдяки тому, що в його основу покладена мовна модель чат GPT [19].

Чат-бот Kuki, заснований на моделі GPT-3, який інтегрований у веб-сайти компанії багатьох компаній для комунікації з клієнтами, також варто віднести до прикладів успішного використання чат GPT у маркетинговій діяльності. Kuki здатний надавати інформацію про продукти та послуги, допомагати у вирішенні питань клієнтів і забезпечувати більш персоналізований досвід взаємодії з ними [20].

Майбутні перспективи використання чат GPT в маркетингу включають розробку більш потужних та гнучких моделей, які зможуть забезпечити вищий рівень обслуговування та

взаємодії з клієнтами. Завдяки цьому можна буде спостерігати поглиблення персоналізації, покращення сервісу і підтримки клієнтів, автоматизацію маркетингових кампаній, збільшення залученості споживачів, розширення аналітичних можливостей, вдосконалення механізмів прогнозування тенденцій та побудови ефективних маркетингових стратегій.

Література

1. Introducing ChatGPT. OpenAI. URL: <https://openai.com/blog/chatgpt> (дата звернення: 16.08.2023).
2. Rivas P., Zhao L. Marketing with chatgpt: Navigating the ethical terrain of gpt-based chatbot technology. *AI*. 2023. Т. 4. №. 2. – С. 375-384. <https://doi.org/10.3390/ai4020019>
3. Definitions of Marketing. American Marketing Association. URL: <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/> (дата звернення: 16.08.2023).
4. Ferrell O.C., Hartline M., Hochstein B.W. *Marketing Strategy*, 8th ed.; Cengage Learning: Boston, MS, USA, 2021.
5. Samolinska S. (2021). Brand audience segmentation for launching an advertising campaign (example of yolo study). *Efektivna Ekonomika*, 4. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.201/> (дата звернення: 16.08.2023).
6. Бутенко Д. С., Немашкало К. Р. Використання воронки продаж для підвищення ефективності інтернет-торгівлі. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : збірник матеріалів V міжнар. наук. конф., 27 лист. 2020 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 19-20. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25675> (дата звернення: 16.08.2023).
7. Chandra A. F., Nadjib, M. (2023). Digital Marketing in the hospital: A scoping review. *Journal of World Science*, 2(1), 46-51. <https://doi.org/10.58344/jws.v2i1.178>.
8. Denga E. M., Rakshit S. (2022). Digital Marketing and the Sustainable Performance of Small and Medium Enterprises. *Advances in Electronic Commerce*, 213-234. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5727-6.ch011> (дата звернення: 16.08.2023).
9. Burger, B., Kanbach, D. K., Kraus, S., Breier, M., Corvello, V. (2023). On the use of AI-based tools like ChatGPT to support management research. *European Journal of Innovation Management*, 26(7), 233-241. <https://doi.org/10.1108/ejim-02-2023-0156>.
10. Brand J., Israeli, A., Ngwe, D. (2023). Using GPT for Market Research. *SSRN 2023*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4410004/ (дата звернення: 16.08.2023).

11. Sohail, S., Farhat, F., Himeur, Y., Nadeem M., Madsen D., Singh, Y., Mansoor, W. (2023). The future of gpt: A taxonomy of existing chatgpt research, current challenges, and possible future directions. *Current Challenges, and Possible Future Directions* (April 8, 2023). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4413921> (дата звернення: 16.08.2023).

12. Balter S. How Much Time Do Marketers Spend on Routine Tasks? HubSpot Blog. Marketing, Sales, Agency, and Customer Success Content. URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/marketers-routine-tasks-data> (дата звернення: 16.08.2023).

13. Юренко В. Штучний інтелект у маркетингу: переваги та ризики використання генеративних моделей для створення контенту та поліпшення взаємодії з клієнтами. *Cases.media*. URL: <https://cases.media/article/shtuchnii-intelekt-u-marketingu-perevagi-ta-riziki-vikoristannya-generativnih-modelei-dlya-stvorenniya-kontentu-ta-polipshennya-vzayemodiyi-z-kliiyentami> (дата звернення: 16.08.2023).

14. AIS Electronic Library (AISeL) - AMCIS 2023 Proceedings: Is Academic Integrity at Risk? Perceived Ethics and Technology Acceptance of ChatGPT. Association for Information Systems (AIS) eLibrary. URL: https://aisel.aisnet.org/amcis2023/sig_ed/sig_ed/24/ (дата звернення: 16.08.2023).

15. Обидєннова Т., Баскаков С., Лісков І. Цифровий маркетинг у формуванні культури розвитку суб'єктів господарювання. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2023. Т. 16. №. 32. [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-06](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-06).

16. George A. S., George A. S. H. A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*. 2023. Т. 1. №. 1. С. 9-23. (дата звернення: 16.08.2023).

17. Huseynov F. Chatbots in Digital Marketing: Enhanced Customer Experience and Reduced Customer Service Costs. *Contemporary Approaches of Digital Marketing and the Role of Machine Intelligence. IGI Global*, 2023. P. 46-72. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7735-9.ch00> (дата звернення: 16.08.2023).

18. Krupskiy O. Modern methods of management decision-making and their connection with organizational culture of the tourism enterprises in Ukraine. *Економічний часопис - XXI*. 2014. №. 07-08 (1). С. 95-98.

19. Copy.ai: Write better marketing copy and content with AI. Copy.ai: Write better marketing copy and content with AI. URL: <https://www.copy.ai/> (дата звернення: 16.08.2023).

20. Kuki.ai. URL: <https://www.kuki.ai/> (дата звернення: 16.08.2023).

21. Agrawal K. (2023). Towards adoption of Generative AI in organizational settings. *Journal of Computer Information Systems*. <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2240744>.

22. George A. S., George H. (2023). A Review of ChatGPT AI's Impact on Several Business Sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 1(1), 9–23. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7644359>

23. Jain V., Rai H., Subash P., Mogaji, E. (2023). The Prospects and Challenges of ChatGPT on Marketing Research and Practices. *Emmanuel, The Prospects and Challenges of ChatGPT on Marketing Research and Practices* (March 23, 2023).

24. Fraiwan M., Khasawneh, N. (2023). A Review of ChatGPT Applications in Education, Marketing, Software Engineering, and Healthcare: Benefits, Drawbacks, and Research Directions.

25. Paul, J., Ueno, A., Dennis, C. (2023). ChatGPT and consumers: Benefits, pitfalls and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 47(4), 1213-1225.

26. George, A. S., George, A. H. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 1(1), 9-23.

References

1. Introducing ChatGPT. OpenAI. Retrieved from: <https://openai.com/blog/chatgpt> (access date: 16.08.2023).

2. Rivas, P. Zhao, L. (2023). Marketing with chatgpt: Navigating the ethical terrain of gpt-based chatbot technology. *AI*, 2(4), 375-384. <https://doi.org/10.3390/ai4020019>.

3. Definitions of Marketing. American Marketing Association. Retrieved from: <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/> (access date: 16.08.2023).

4. Ferrell, O.C., Hartline, M. aand Hochstein, B.W. (2021). *Marketing Strategy*, 8th ed.; Cengage Learning: Boston, MS, USA.

5. Samolinska, S. (2021). Brand audience segmentation for launching an advertising campaign (example of yolo study). *Efektivna Ekonomika*, 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.201/> (access date: 16.08.2023).

6. Butenko, D. S., Nemashkalo K. R. (2020). Using the sales funnel to increase the efficiency of online trading. *Economic development and heritage of Semen Kuznets: collection of materials V inter-national. of science conference*, November 27, 2020. Kharkiv: S. Kuznets KHNEU, 19-20. Retrieved from: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25675> (access date: 16.08.2023).

7. Chandra, A.F., Nadjib, M. (2023). Digital Marketing in the hospital: A scoping review. *Journal of World Science*, 2(1), 46-51. <https://doi.org/10.58344/jws.v2i1.178>.
8. Denga, E. M., Rakshit, S. (2022). Digital Marketing and the Sustainable Performance of Small and Medium Enterprises. *Advances in Electronic Commerce*, 213–234. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5727-6.ch011>.
9. Burger, B., Kanbach, D.K., Kraus, S., Breier, M. and Corvello, V. (2023). On the use of AI-based tools like ChatGPT to support management research. *European Journal of Innovation Management*, 26(7), 233–241. <https://doi.org/10.1108/ejim-02-2023-0156>.
10. Brand, J., Israeli, A. and Ngwe, D. Using GPT for Market Research. SSRN 2023. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4410004/ (access date: 16.08.2023).
11. Sohail, S. S., Farhat, F., Himeur, Y., Nadeem, M., Madsen, D. Ø., Singh, Y. and Mansoor, W. (2023). The future of gpt: A taxonomy of existing chatgpt research, current challenges, and possible future directions. *Current Challenges, and Possible Future Directions*, April 8. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4413921>.
12. Balter, S. (2023). How Much Time Do Marketers Spend on Routine Tasks? HubSpot Blog | Marketing, Sales, Agency, and Customer Success Content. Retrieved from: <https://blog.hubspot.com/marketing/marketers-routine-tasks-data> (access date: 16.08.2023).
13. Yurenko, V. Artificial intelligence in marketing: advantages and risks of using generative models to create content and improve interaction with customers. *Cases.media*. Retrieved from: <https://cases.media/article/shtuchnii-intelektu-marketingu-perevagi-ta-riziki-vikoristannya-generativnikh-modelei-dlya-stvorenniya-kontentu-ta-polipshennya-vzayemodiyi-z-kliyentami> (access date: 16.08.2023).
14. AIS Electronic Library (AISeL) - AMCIS 2023 Proceedings: Is Academic Integrity at Risk? Perceived Ethics and Technology Acceptance of ChatGPT. *Association for Information Systems (AIS) eLibrary*. Retrieved from: https://aisel.aisnet.org/amcis2023/sig_ed/sig_ed/24/ (access date: 16.08.2023).
15. Obidenova, T., Baskakov, S. and Liskov, I. (2023). Digital marketing in the formation of the culture of development of business entities. *Adaptive management: theory and practice. Economy series*, 32 (16). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-06](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-06).
16. George, A. S., George, H. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 1(1), 9-23. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7644359>.
17. Huseynov, F. (2023). Chatbots in Digital Marketing: Enhanced Customer Experience and Reduced Customer Service Costs. Contemporary Approaches of Digital Marketing and the Role of Machine Intelligence. *IGI Global*, 46-72. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7735-9.ch00>.
18. Krupskiy, O. (2014). Modern methods of management decision-making and their connection with organizational culture of the tourism enterprises in Ukraine. *Economic magazine – XXI*, 07-08 (1), 95-98.
19. Copy.ai: Write better marketing copy and content with AI. Copy.ai: Write better marketing copy and content with AI. Retrieved from: <https://www.copy.ai/> (access date: 16.08.2023).
20. Kuki.ai. Retrieved from: <https://www.kuki.ai/> (access date: 16.08.2023).
21. Agrawal, K. (2023). Towards adoption of Generative AI in organizational settings. *Journal of Computer Information Systems*. <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2240744>.
22. George, A. S., George, H. (2023). A Review of ChatGPT AI's Impact on Several Business Sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 1(1), 9-23. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7644359>
23. Jain, V., Rai, H., Subash, P. and Mogaji, E. (2023). The Prospects and Challenges of ChatGPT on Marketing Research and Practices. Emmanuel. *The Prospects and Challenges of ChatGPT on Marketing Research and Practices* (March 23, 2023).
24. Fraiwan, M., Khasawneh, N. (2023). A Review of ChatGPT Applications in Education, Marketing, Software Engineering, and Healthcare: Benefits, Drawbacks, and Research Directions.
25. Paul, J., Ueno, A., and Dennis, C. (2023). ChatGPT and consumers: Benefits, pitfalls and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 47(4), 1213-1225.
26. George, A. S., George, A. H. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal*, 1(1), 9-23.

Стаття надійшла

до редакції : 20.08.2023 р.

Стаття прийнята

до друку: 29.09.2023 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Крупський О. П., Воробйова В. В., Стасюк Ю. М. Перспективи використання чат GPT у маркетингу. *Часопис економічних реформ*. 2023. № 3 (51). С. 89–97.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ОСВІТНІ НАВИЧКИ МАЙБУТНЬОГО¹

Штучний інтелект (ШІ) і цифрові технології змінюють звичні для нас професії. Щоб побудувати успішну кар'єру в майбутньому, потрібно розвинути декілька важливих навичок.

Цілком імовірно, що в 2030 році більшість із нас буде працювати за професією, якої зараз ще не існує. І йдеться не про фантастичні речі на кшталт керування літальними апаратами чи створення машини часу. Світ професій стрімко розвивається з розвитком технологій, а це означає, що ми повинні підготуватися до непередбачуваних змін, які чекають нас найближчим часом.

Ніхто не може точно сказати, які навички знадобляться нам у майбутньому, а які – ні. Однак науковці з Вітвотресрандського університету (Йоганесбург, Південна Африка) провели дослідження, у результаті якого виокремили 5 навичок, які допоможуть побудувати в майбутньому успішну кар'єру, незалежно від того, яких змін зазнають професії. Розглянемо ці навички детальніше.

Стрімкий розвиток цифрових технологій несе з собою багато можливостей і викликів. Із ними потрібно впоратися, щоб успішно будувати кар'єру. Чи можете ви адаптуватися до змін, розуміти складні поняття і поєднувати кілька ідей в єдину концепцію? Якщо так, то у вас добре розвинена багатозадачність. Ця навичка високо цінується роботодавцями.

Сучасний світ спирається на високі технології. А тому зростає потреба і в працівниках, які володіють цифровими навичками.

Штучний інтелект має потенціал для вирішення деяких з найсерйозніших проблем, що існують сьогодні в освіті, впровадження інновацій у практику викладання та навчання та прискорення прогресу в досягненні Цілей прискореного розвитку. Однак стрімкий розвиток технологій неминуче тягне за собою численні ризики та проблеми, які досі досі випереджали політичні дебати та створення нормативної бази.

¹З використанням матеріалаів: osvita.ua

ЮНЕСКО прагне надати підтримку державам-членам у використанні потенціалу технологій ШІ для досягнення Порядку денного в галузі освіти на період до 2030 року, забезпечуючи при цьому, щоб їх застосування в освітніх контекстах здійснювалось на основі основних принципів інклюзивності та справедливості.

Мандат ЮНЕСКО за своєю суттю потребує підходу до ШІ, орієнтованого на інтереси людини. Він спрямований на те, щоб перевести розмову на роль ШІ в усуненні існуючої нерівності щодо доступу до знань, досліджень та різноманітності форм культурного самовираження, а також на те, щоб ШІ не збільшував технологічний розрив усередині країн та між ними. Обіцянка «ШІ для всіх» повинна полягати в тому, що кожен зможе скористатися перевагами технологічної революції, що відбувається, і отримати доступ до її плодів, особливо в плані інновацій і знань.

Крім того, у рамках Пекінського консенсусу ЮНЕСКО підготувала публікацію, спрямовану на підвищення готовності осіб, відповідальних за розробку політики у галузі освіти, до використання штучного інтелекту. Ця публікація, «Технології штучного інтелекту в освіті: перспективи та наслідки» представлятиме інтерес для практиків та фахівців у галузі розробки політики та освіти. Вона спрямована на формування загального розуміння можливостей та проблем, які відкриває ШІ для освіти, а також їх наслідків для основних компетенцій, необхідних в епоху ШІ.

Сьогодні популярна концепція STEM-освіти. Абревіатура STEM розшифровується як наука (science), технології

(technology), інженерія (engineering) і математика (mathematics). Менш відома концепція SMAC (соціальні, мобільні, аналітичні, хмарні технології).

Хоча на перший погляд може здатися, що все це – лише набір новомодних слів, цифрова грамотність справді є дуже важливою навичкою. Вона дає можливість опанувати технології, які раніше вважалися неможливими: штучний інтелект, машинне навчання, інтернет речей, аналіз великих даних тощо.

«Нам потрібно вже сьогодні готувати науковців, щоб вони змогли впоратися з викликами XXI століття. Можливо, вони матимуть справу з тим, із чим ми ще не стикалися», – говорить професор Адам Хабіб, директор Вітвотресрандського університету. – «Нам потрібно працювати в різних напрямках, щоб розробити технології, необхідні для подолання бідності, безробіття і нерівності. Все це робиться для того, щоб створити новий світовий порядок, у якому головною буде людяність, а не влада або гроші».

Наразі штучний інтелект показує кращі результати, ніж люди, в окремих галузях – наприклад, в обчисленнях або в діагностиці. Однак оцінювати якість роботи штучного інтелекту все одно будуть люди.

Беручи до уваги той факт, що ми перебуємо на порозі четвертої промислової революції, нам все одно буде потрібен хтось, хто зможе інтерпретувати дані і доступно показати, що означають числа і які тенденції вони відображають.

Незважаючи на те, що цифрові технології та штучний інтелект все частіше замінюють людську працю, емоційним і соціальним інтелектом володіє лише людина.

У певних галузях це має вирішальне значення. Наприклад, останнім часом усе більше зростає попит на роботу в медичній галузі. Це означає, що в певних напрямках роботи вирішальним є людський чинник.

Навіть у майбутньому робота, ймовірно, передбачатиме співпрацю з іншими людьми. А тому емпатія, вміння працювати в команді і комунікативні навички залишаться дуже важливими.

У звіті Всесвітнього економічного форуму за 2018 рік було зазначено, що

штучний інтелект створить більше робочих місць, ніж забере у людей. Однак розвиток творчих навичок і інноваційного мислення дає значні переваги в побудованні кар'єри.

Як і соціальний інтелект, творчі навички не притаманні штучному інтелекту. Навіть сучасні цифрові технології не можуть їх змодельовати. Допоки ви можете мислити нестандартно, штучний інтелект не зможе вас замінити.

Про переваги штучного інтелекту в галузі освіти говорять та обговорюють з моменту створення тесту Тьюрінга у 1950 році. Перспектива використання «машинного інтелекту» для сприяння розвитку людини колись була набагато абстрактнішою та загадковою, ніж сьогодні.

У 1960-х роках відбулася перша інтеграція комп'ютерного штучного інтелекту в освіту із розробкою PLATO (Програмована логіка для автоматичних навчальних операцій) Університетом Іллінойсу.

За шість десятиліть після цього винаходу штучний інтелект різко розвинеться в масштабах та можливостях, поки ми не досягли програм, з якими ми знайомі сьогодні.

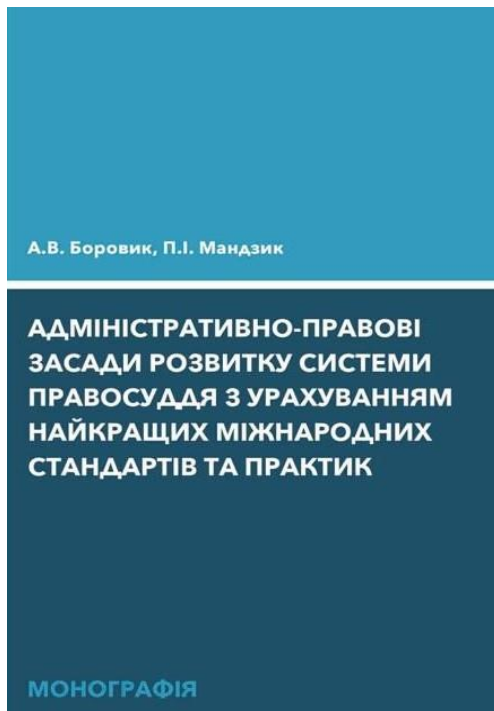
Як і в більшості технологій, програми штучного інтелекту найчастіше використовуються у навчальних закладах, присвячених вищій освіті.

Десятиліттями штучний інтелект використовувався лише у спеціальних галузях навчання — часто в ІТ чи інженерії — і був віднесений до кількох університетів, які були лідерами у розвитку цієї галузі.

У 2008 році було запропоновано перший масовий відкритий онлайн-курс (МООС), який надає майбутнім студентам з усього світу доступ до стандартизованого рівня освіти. Ці програми зростатимуть та розвиватимуться на таких сайтах, як Академія Хана, і їх можна розглядати як вирішальний розвиток у «демократизації» освіти.

Тепер поява ChatGPT вже змінила сферу освіти, спонукаючи до нового дискурсу про можливості навчальних модулів штучного інтелекту та про те, яке місце вони посідають у сфері освіти.

Боровик А. В., Мандзик П. І. *Адміністративно-правові засади розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних стандартів та практик*. Монографія. Одеса: Видавництво "Юридика", 2023. 218 с..

У монографії на основі комплексного дослідження правових засад розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних стандартів та практик, на підставі теоретико-порівняльного аналізу на адміністративно-правовому рівні розкрито сутність, функції національної системи правосуддя; визначено та класифіковано принципи сучасної системи правосуддя; розкрито сутність забезпечення права на справедливий суд як державної гарантії публічного розгляду адміністративного провадження в Україні; з урахуванням міжнародних стандартів і принципів виділено дієві форми інтернаціонального співробітництва судових установ; проаналізовано та виділено позитивний міжнародний досвід здійснення порядку управлінської діяльності судових установ; розкрито основні напрями вдосконалення та розвитку національної системи правосуддя на засадах міжнародних стандартів; визначено шляхи адаптації позитивного зарубіжного досвіду організації системи правосуддя в національну правову систему.

І.М. Боярко
Н.А. Дехтяр
О.В. Дейнека

**ЕФЕКТИВНІСТЬ
ФІНАНСІВ
ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ
В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ
РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ**

монографія

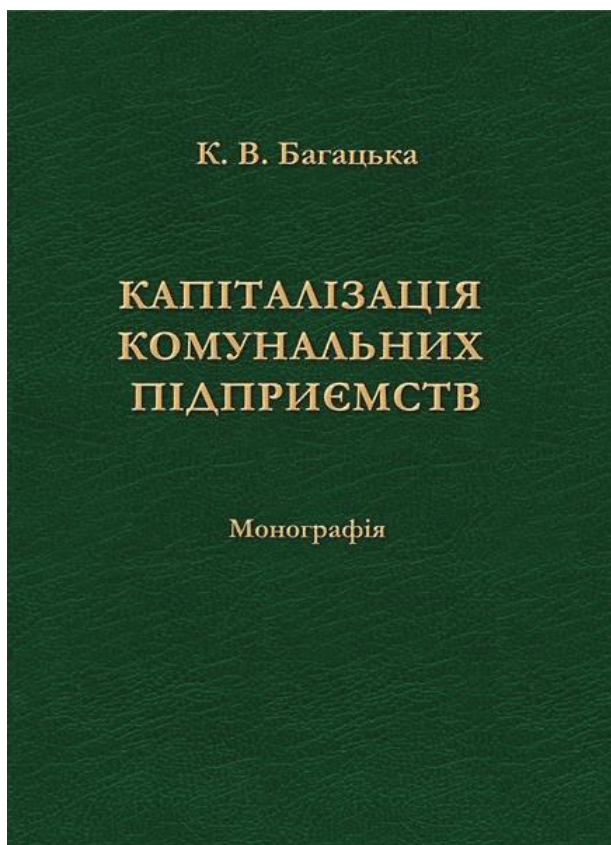

Боярко І.М., Дехтяр Н.А., Дейнека О.В. *Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України*. Монографія. Київ: Видавництво: "Університетська книга", 2023. 165 с.

У монографії обґрунтовано теоретичні основи державного сектору економіки; розкрито особливості функціонування його фінансів, досліджено сучасний стан і проблеми розвитку; визначено основні напрямки підвищення ефективності фінансів державного сектору економіки. Пропонуються нові методичні підходи до оцінки ефективності фінансів державного сектору економіки як складової системи управління соціально-економічним розвитком України.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також економістів, фінансистів і фахівців системи державного управління. Здійснено аналіз організації процесу наближення національного митного законодавства до стандартів ЄС, що відображено у повноваженнях суб'єктів державного управління.

Багацька К. В. *Капіталізація комунальних підприємств* : монографія. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. 284 с.

У монографії висвітлено теоретико-методологічні засади капіталізації комунальних підприємств у системі місцевих фінансів: її сутність, інституційні основи, механізми формування та фактори впливу. Проаналізовано практику формування капіталу комунальних підприємств обласних центрів України.

Обґрунтовано основні процеси та інструменти забезпечення капіталізації комунальних підприємств як невід'ємної складової системи життєзабезпечення територіальної громади.

Призначено для науковців, викладачів, студентів, а також широкого кола фахівців, які зацікавлені у вирішенні проблем управління місцевими фінансами.

Організація власного бізнесу: навч. посіб.: за ред. Є. В. Ткача. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. 2023. 264 с.

Видання присвячене питанням пов'язаним з визначенням ролі соціально відповідального та інноваційно активного власного мікро-, малого та середнього бізнесу в економіці держави; пояснює інституційне середовище, елементи ринкової інфраструктури та чинники, які впливають на розвиток підприємництва; аналізує алгоритми започаткувати власного бізнесу, методики пошуку і вибору бізнес-ідей; поняття стратегування, лідерства, менеджменту, тимбілдингу, HR-технологій, бізнес-моделі і бізнес-планування, маркетингу та брендингу у світі стартапів; особливості оцінки ризиків, правові аспекти та оподаткування малого бізнесу, показує джерела фінансування малих підприємств, особливості і принципи презентацій бізнес ідей та стартапів.

Для студентів, аспірантів, викладачів економічного та фінансового напрямку та всіх тих, хто цікавиться проблематикою організації власного бізнесу із сучасних умов.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Алієва І.** – доктор філософії з економіки, проректор з розвитку, Азербайджанський університет туризму і менеджмента, м. Баку, Азербайджан.
e-mail: info@atmu.edu.az
- Белікова Н. В.** – доктор економічних наук, професор, учений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків, Україна.
e-mail: nadezdabelikova@gmail.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Гриневич Л. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна.
e-mail: ludmyla.grynevych@gmail.com
- Годжаєва Е.** – доктор філософії з економіки, доцент, доцент кафедри прикладної економіки, Азербайджанський державний економічний університет, м. Баку, Азербайджан.
e-mail: qocayeva-e@rambler.ru
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Дороніна М. С.** – доктор економічних наук, професор, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку Національної академії наук України, м. Харків, Україна.
e-mail: 07051942@ukr.net
- Д'яченко Ю. Ю.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки і туризму, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна.
e-mail: y.dyachenko@i.ua
- Журавльова І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна.
e-mail: zhuv12@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@gmail.com
- Матюшенко І. Ю.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
e-mail: imatyushenko@karazin.ua
- Лютак О. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна.
e-mail: olenalutak@gmail.com
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Бекетова, м. Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com

- Рогозян Ю. С.** – доктор економічних наук, старший дослідник, заступник завідувача відділу проблем міжрегіонального співробітництва, Державна установа «Інституту економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна.
e-mail: j.s.rohozian@gmail.com
- Расулев А. Ф.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Ташкентський державний економічний університет, м. Ташкент, Узбекистан.
e-mail: arasulev@yandex.ru
- Стемплевська Л.** – доктор філософії з економіки, директор відділу міжнародного співробітництва, Академія фінансів та бізнесу Вістула, Група університетів Вістула, м. Варшава, Польща.
e-mail: l-stemplewska@wp.pl
- Тютюнникова С. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: svetatutunnikova@gmail.com
- Хандій О. О.** – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу економічних проблем соціальної політики Інституту економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: alkhandiy@ukr.net
- Чмутова І. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна.
e-mail: chmutova_i@ukr.net
- Шульц С. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Київ, Україна.
e-mail: swetshul@i.ua

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво та торгівля;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210х297 мм). Шрифт Times New Roman Сур № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- *Формулювання мети статті*.
- *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (*References*) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
Monasturnyi, E.A., Kulik, J.A. and Ivanov, T.O. (2018). Social and economic development. *Economy*, 3, 39-52.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2016). *Innovative cluster*. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), *Innovations* (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
Tatarkin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems. *Economy of Region*, 4. Retrieved from: <http://economyofregion.com/archive/2013/27/2234/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів.
Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний секретар

доктор економічних наук, професор Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:
a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 3 (51), 2023

Відповідальний за випуск

Л. А. Костирко

Підписано до друку 30.09.2023 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 14,1 Обл. вид. арк. 13,5
Наклад 50 пр. Замовлення № 195. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http://khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.